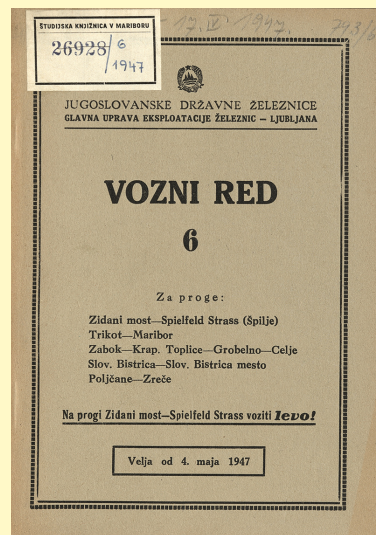

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIJSJE

Review for History and Ethnography

2

ČASOPIS
ZA ZGODOVINO
IN NARODOPIJSJE

LETNIK 95
NOVA VRSTA 60

STR.
1-116

2024

PRVA ŠTEVILKA IZŠLA LETA 1904 • COMING OUT SINCE 1904

Na naslovnici gradivo iz Zbirke drobnih tiskov Enote za domoznanstvo
in posebne zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor (izbor Gabrijela Kolbič):

MARBURG a. d. Drau: Hauptbahnhof. Dresden : Stengel & Co., 1903,1 razglednica,
ZDT RZ 1Mb 1i-Ž, in=221600300

Vozni red 6 JDŽ, 1947, ZDT DT XV-2b, dt 452

Revija je v polnem besedilu dostopna – *Full text sources availability*:
Sistory (<http://www.sistory.si>), EBSCOhost Historical Abstracts with Full Text, ProQuest

www.czn.si
www.ukm.um.si

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Letnik 95 – Nova vrsta 60
2. zvezek 2024

Review for History and Ethnography

Year 95 – New Series 60
Volume 2, 2024

Maribor
2024

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*

Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru – *University of Maribor
and Historical Society of Maribor*

ISSN 0590-5966 (tisk/print)

ISSN 2712-3138 (splet/online)

Uredniški odbor – *Editorial Board*

Izr. prof. dr. Marjeta Ciglencečki (Slovenija) – *Marjeta Ciglencečki, PhD, Associate Professor, (Slovenia)*

Red. prof. dr. Darko Darovec (Slovenija) – *Darko Darovec, PhD, Full Professor, (Slovenia)*

Doc. dr. Jerneja Ferlež (Slovenija) – *Jerneja Ferlež, PhD, Assistant Professor, (Slovenia)*

Miroslava Grašič, prof. (Slovenija) – *Miroslava Grašič (Slovenia)*

Red. prof. dr. Marko Jesenšek (Slovenija) – *Marko Jesenšek, PhD, Full Professor, (Slovenia)*

Doc. dr. Tone Ravnikar (Slovenija) – *Tone Ravnikar, PhD, Assistant Professor, (Slovenia)*

Red. prof. dr. Franc Rozman (Slovenija) – *Franc Rozman, PhD, Full Professor, (Slovenia)*

Dr. Vlasta Stavbar (Slovenija) – *Vlasta Stavbar, PhD, (Slovenia)*

Red. prof. dr. Igor Žiberna (Slovenija) – *Igor Žiberna, PhD, Full Professor, (Slovenia)*

Dr. Marjan Žnidarič (Slovenija) – *Marjan Žnidarič, PhD, (Slovenia)*

Mag. dr. Theodor Domej (Avstrija) – *Theodor Domej, PhD, (Austria)*

Prof. dr. Hrvoje Petrić (Hrvaška) – *Hrvoje Petrić, PhD, (Croatia)*

Dr. Peter Wiesflecker (Avstrija) – *Peter Wiesflecker, PhD, (Austria)*

Glavna in odgovorna urednica – *Chief and Responsible Editor*

Dr. Vlasta Stavbar

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

Gospejna 10, SI – 2000 Maribor

vlasta.stavbar@um.si

Tehnična urednica – *Technical editor*

Urška Zupan

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Prispevki so recenzirani. – *Authors are responsible for the scientific contents of their articles. Reprint of articles and pictures is possible only with editor's permission and source quotation. The articles have been reviewed.*

© 2024, avtorji – *Authors CC BY-SA 4.0*

Izdano z denarno pomočjo Mestne občine Maribor in Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS. *Published with financial help of the Maribor Municipality and the Slovenian Research and Innovation Agency.*

Kazalo – Contents

RAZPRAVE – STUDIES

Dragan Potočnik, <i>Turški pohod leta 1532, znan kot nemški pohod ali Alaman Seferi</i> (The Turkish campaign of 1532, known as the German campaign or the Alaman Seferi)	5
Marjan Toš, » <i>Sintegre holokausto</i> « – genocid gorenjskih Sintov (<i>“Sintegre Holokausto”</i> – the genocide of the Sinti in Gorenjska region)	25
Janja Hojnik, <i>Vanek Šiftar, intelektualni steber Prekmurja 20. stoletja</i> (Vanek Šiftar, an intellectual pillar of Prekmurje in the 20th century)	49
Igor Žiberna, <i>Spremembe vodne bilance v Sloveniji v obdobju 1961–2024</i> (Changes in the water balance in Slovenia between 1961 and 2024)	89

POROČILA IN OCENE – REPORTS AND REVIEWS

Marjan Toš, <i>Zoran Polič: Moja pot!</i>	109
Marjan Toš, <i>38. Maistrove spominske prireditve v občini Lenart</i>	111

Turški pohod leta 1532, znan kot nemški pohod ali Alaman Seferi

Dragan Potočnik*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.271>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 94(497.412)“1532”

Potrjeno – Accepted: 29. 11. 2024 | Objavljeno – Published: 20. 12. 2024
1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Dragan Potočnik: Turški pohod leta 1532, znan kot nemški pohod ali Alaman Seferi.
Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 95=60(2024), 2–3, str. 5–24

V tem članku sta objavljena dva turška rokopisa, ki ju hrani rokopisna čitalnica Suleymanya v Istanbulu in prikazuje turški vojaški pohod leta 1532 na Dunaj. To sta dnevnik vojaškega pohoda pod naslovom Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman. V dnevniku so na kratko opisane dejavnosti osmanske vojske iz dneva v dan. Drugi rokopis je t. i. Celalzadijeva kronika »Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman« (Zgodovina nemške ekspedicije), kjer najdemo v epski obliki podrobnejši zapis o tem turškem pohodu. V obeh rokopisih so nas zanimali predvsem dogodki septembra 1532, ko je turška vojska oblegala Maribor.

Ključne besede: turško obleganje Maribora, Marpurg, Morporuk, Sulejman Veličastni, Ibrahim paša, dnevnik vojaškega pohoda, Celalzadijeva kronika.

Dragan Potočnik: The Turkish campaign of 1532, known as the German campaign or the Alaman Seferi. Review for History and Ethnography, Maribor 95=60(2024), 2–3, pp. 5–24

This article presents two Turkish manuscripts, archived in the Suleymaniye Manuscript Reading Room in Istanbul, which depict the Turkish military campaign against Vienna in 1532. The manuscripts comprise a diary of the military campaign, entitled Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman. The text provides a concise overview of the daily

---

* Dr. Dragan Potočnik, izr. prof., Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, dragan.potocnik@um.si – Dragan Potočnik, PhD, Associate Professor, University of Maribor, Faculty of Arts, The Department of History, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenia, dragan.potocnik@um.si

activities undertaken by the Ottoman army. The second manuscript is the so-called 'Chronicle of Celalzadi', 'Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman' (History of the German Expedition), which provides a more detailed account of this Turkish campaign in epic form. The focus of this article is on the events of September 1532, when the Turkish army besieged Maribor, as documented in both manuscripts.

Keywords: Turkish siege of Maribor, Marpurk, Morporuk, Suleiman the Magnificent, Ibrahim Pasha, military campaign diary, Celalzadi Chronicle.

UVOD

Slovenci smo turško nevarnost spoznali že v prvih desetletjih 15. stoletja, točneje od 1408, ko so vpadli prvič v nam najbližjo Belo krajino. Vpade na naše ozemlje delimo na več obdobj, saj so se odtlej na raznih koncih pojavljali v naslednjih 250 letih. Prvih nekaj vpadov – manjši oddelki, ki so se ločili od glavnine na Hrvaškem – je imelo izključno roparski namen. Sledila je daljša doba (več kot 40 let), ko jih zaradi več razlogov ni bilo. Predvsem so tedanji sultani usmerili vse sile v osvojitve Bizanca, Srbije, Bosne in Albanije. Drug pomemben razlog je prijateljski odnos med Celjanom Ulrikom II. in sultanom Muratom, katerih soprogi Katarina in Mara sta bili sestre – hčerki srbskega despota Jurija Brankovića. Še pred svojo smrtjo je Murat naložil sinovom, naj ne delajo škode na celjskih posestih, te pa so ležale prav ob meji s Hrvaško.

Zato pa se je z letom 1469 začelo drugo obdobje vpadov (do 1483), ki je po silovitosti presegalo vsa druga plenjenja. To je bil čas najobsežnejših, najštevilnejših in po posledicah najtežjih vpadov na Slovenskem. Turki so imeli namen povsem izčrpati naše dežele in razbiti tukajšnjo obrambno moč, da bi jih nato z lahkoto osvojili. Vdirali so z močnimi, številnimi odredi konjenice, sestavljene iz redne bosenske vojske in akindžij. Napadi so bili tako hitri, dobro organizirani in zmeraj nepričakovani, da se jih ni bilo mogoče ubraniti. Navadno so se usmerili v eno od treh osrednjih slovenskih dežel – Kranjsko, Štajersko ali Koroško, a večkrat jih je sla po plenu in sužnjih vodila v enem vpadu hkrati skozi vse tri. Sicer so se vpadi omejevali navadno na manjše predele ene same dežele. Nič nenavadnega niso bili tudi dva, trije in celo štirje vpadi v istem letu. V deželi so se zadrževali po 14 dni ali tudi po ves mesec. Najbolj je trpela Kranjska. Sem so prišli prek Bele krajine ali mimo Reke na Hrvaškem. Pred Krasom so zavili do Soče in v Furlanijo. Na Štajersko so vdirali iz Slavonije in ob Savi pri Brežicah, na Koroško pa le ob največjih pohodih čez gorske prelaze. Šele po jeseni 1483 je za osem let turški val prenehal. Nato so spet nadaljevali skoraj vsako leto do konca stoletja; tedaj pa je ponovno zavladal daljši mir.¹

---

¹ Halil Inalcik, *Osmanlije, Osvajanje, Osmansko carstvo, Odnosi s Evropom*, Sarajevo 2020, str. 54–60.

Z nastopom sultana Sulejmana (vladal 1520–1566), ki si je zelo želel osvojiti Dunaj, je nastopilo tretje obdobje turških vpadov. V letih 1522–1540 so se ropanja kar vrstila, vendar tokrat bolj enakomerno po Kranjski, Primorju, Štajerski in tudi po Prekmurju, kamor so Turki tedaj šele začeli vpadati. Vsi ti vpadi – razen nekaterih – pa niso imeli ne ostrine ne obsega prejšnjih, Turki pa se sploh niso več pojavili na Koroškem. Leta 1532 je slovenska Štajerska doživela prehod ogromne turške armade s Sulejmanom na čelu. Turški pritisk je deželni knez Ferdinand lahko zaustavil šele s sklepanjem za Turke ugodnih večletnih, obnavljajočih se premirij. Konec petdesetih let so zabeležili zadnji vpad na Kranjsko. Tudi ta dežela in Štajerska sta odtlej lahko pozabili na grozote vpadov. Zato pa se je od srede sedemdesetih začel turški pritisk na slovenski severovzhod. Turki so na Ogrskem bistveno ozemeljsko napredovali, tako da je prostor čez Muro začel doživljati prave roparske napade. Malo pozneje so napredovali še na Hrvaškem, kjer se je turško ozemlje razširilo do reke Kolpe, kar je pomenilo, da se je mejam Kranjske približalo na vsega slabih 30 km. Zaradi tedaj že dobro delujoče obrambne linije pa Turki niso več mogli razmišljati o nenadnih vpadih na naše ozemlje.

Kako je prišlo do prehoda celotne turške armade leta 1532 na Štajerskem?

Sultan Sulejman se je tega leta ponovno odpravil nad Dunaj s približno enako množino vojaštva kot tri leta poprej. Vendar se je moral že na severozahodu Ogrske obrniti proti domu. Nekaj manj kot 140.000 vojakov in spremljevalnega osebja se je septembra vračalo čez Štajersko mimo Lipnice, Maribora in Ptuja. Pri Mariboru so čez Dravo v nekaj dneh zgradili zasilen most ter zahtevali predajo mesta. Ker se Maribor ni vdal, so ga oblegali, nato pa nadaljevali pot proti Ptujju na Hrvaško.²

DNEVNIK VOJAŠKEGA POHODA³

V dnevniku vojaškega pohoda, ki ga je organiziral Sulejman Veličastni proti nemškemu cesarju Karlu V. leta 1532, najdemo poti osmanske vojske od

---

² Ivan Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, Murska Sobota 1996, str. 322–323.

³ Dnevnik tega vojaškega pohoda, ki ga avtor objavlja v članku, je shranjen v knjižnici rokopisov Süleymaniye v Istanbulu pod naslovom Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman. Ohranjenih je osem vojaških dnevnikov iz obdobja vladavine sultana Sulejmana, ki so shranjeni v Avstrijski nacionalni knjižnici na Dunaju. Zapisi v pričujočem članku imajo »zgodovinsko vrednost«, saj so prevedeni iz rokopisov (napisani v stari turščini, v kateri je ok. 20 % arabščine; napisani so v arabski pisavi). Stavki so velikokrat težko razumljivi, imena krajev pa poturčena, zato si je avtor pomagal tudi s člankom Mehmet Akifa Erdoğan, »Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 Tarihli Alman Seferi Ruznamesi« Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX/1, 2014. Izvirni naslov članka je »Alman veya Alaman Seferi veya İspanya Kralı Kasdına Sefer veya Üçüncü Macaristan Seferi.«

Istanbula do Kőszega⁴ in od Kőszega do Istanbula ter kraje, kjer so dan za dnem taborili. Podatki o tem vojaškem pohodu so predstavljeni v osmanskih kronikah tega obdobja.

Podroben dnevnik tega vojaškega pohoda je shranjen v knjižnici rokopisov Süleymaniye v Istanbulu pod naslovom Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman.

Sulejman Veličastni se je 25. aprila 1532 s svojo vojsko odpravil iz Istanbula. Glavni namen pohoda je bil boj z nemškim cesarjem Karlom V.,⁵ da bi tako Avstrijci, Nemci in Čehi priznali Ivana (Jana) Zapoljo za madžarskega kralja.

Sultanova vojska je vključevala 12.000 janičarjev, 30.000 anatolskih vojakov, 16.000 rumelijskih vojakov, 20.000 konjenikov, poleg teh pa še roparje (akindžije), Tatare in bosanske sile. Pohod je trajal 210 dni oz. sedem mesecev.

Pred pohodom je v palači İbrahima paše v Istanbulu potekala veličastna slovesnost obrezovanja, da bi izboljšali moralo vojakov. Na to slovesnost so bili povabljeni tudi veleposlaniki. Med povabljeni je bil Nikola Jurišič, kasnejši poveljnik trdnjave Kőszeg. Za vrhovnega poveljnika je bil imenovan veliki vezir İbrahim paša, ki je prevzel tudi naziv rumelijski beglerbeg.⁶

Kratek pregled pohoda po dnevniku vojaškega pohoda:

Sultan je z mogočno vojsko zapustil Istanbul 25. aprila 1532 (19. dan ramadana). Osem dni kasneje je prispel v Edirne. 17. maja je vojska zapustila Edirne. Šest dni kasneje so dosegli Plovdiv (Filibe); nato so pot nadaljevali proti Sofiji. 11. junija je v Niš prispel veliki vezir İbrahim paša. Dva dni kasneje, 13. junija, so v Nišu sprejeli Ferdinandovega odposlanca. 25. junija sta sultan in paša iz Niša prispela v Beograd. 27. junija je sultan prečkal reko Savo in postavil

---

V pričujočem popotniškem dnevniku so na kratko opisane dejavnosti osmanske vojske iz dneva v dan.

Avtor članka je v rokopisni čitalnici Süleymanya v Istanbulu našel še kroniko pohoda t. i. Celalzadijevo kroniko »Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman« (Zgodovina nemške ekspedicije), kjer v epski obliki najdemo podrobnejši zapis o tem turškem pohodu.

⁴ Nemško Güns, madž. Kőszeg, hrvaško Kisej je mesto na Madžarskem. Utrdba Kőszeg je leta 1532 zaustavila veliko turško vojsko na poti proti Dunaju. Poveljnik maloštevilne mestne posadke Nikola Jurišič (Jurisics Miklós) je med 5. in 30. avgustom odbil 19 nasokov vojske velikega vezirja Pargalı İbrahim paše.

⁵ Karel V., rimsko nemški kralj in cesar (1519–56), španski kralj (kot Karel I., 1516–56), avstrijski nadvojvoda (kot Karel I., 1519–21). Kot dedič kar štirih vladarskih dinastij (avstrijske, burgundske, kastiljske in aragonske) si je prizadeval to nehomogeno dediščino preoblikovati v enotno katoliško vladavino in se z njo postaviti v bran Turkom.

⁶ M. Akif Erdoğan, »Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 Tarihli Alman Seferi Ruznamesi« Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX/1, 2014, p. 167–170.

svoj štab na ravnici Srem.⁷ Tam so se jim pridružili še anatolski in rumelijski vojaki. Vojska, ki je odšla od tod 9. julija, je šla skozi razna mesta ob številnih gradovih; tako so 9. avgusta prišli do trdnjave Kőszeg in še isti dan je bil izdan ukaz za obleganje, ki ga je vodil veliki vezir İbrahim paša. Deseti dan obleganja so začeli z razstrelitvijo obzidja, vendar neuspešno. Dva dni pozneje so poskusili znova; nato se je İbrahim paša odločil trdnjavo zažgati z lesom. Vsi vojaki so začeli zlagati drva okoli trdnjave. Po devetnajstdnevem obleganju je grajski poveljnik Nikola Jurišič predal trdnjavo Osmanom. Na srečanju iz oči v oči z Jurišičem je sultan izjavil, da je zadovoljen s simbolično predajo mesta zaradi občudovanja izkazanega odpora. Dogovorila sta se, da bo deset janičarjev izobesilo turško zastavo na najvišji bastiji gradu in da turška vojska ne bo vstopila v mesto. Jurišič je z veseljem sprejel ta predlog, saj je bila polovica branilcev mrtvih ali ranjenih; zmanjkalo jim je streliva.⁸

Mesto Kőszeg še vedno ohranja spomin na dan, ko je bilo osvobojeno. V mestu vsak dan ob 11. uri zvonijo cerkveni zvonovi, saj je 30. avgusta 1532 sultan Sulejman svoji vojski ukazal, naj se ob tej uri premakne.

Turško obleganje je trajalo tri tedne. Vprašanje, mimo katerega ne moremo, je, zakaj se je sultan tako dolgo zadrževal pred to trdnjavo. Pravzaprav je nekaj tisoč mož zadostovalo za obleganje mesta in glavnina vojske bi lahko nadaljevala pot proti Dunaju. Najverjetneje so se zadržali pred trdnjavo tako dolgo, ker so pričakovali, da bo cesarska vojska prišla na pomoč in da bo tako prišlo na območju med Kőszegom in Neusiedlerseejem (območje je primerno za veliko bitko) do odločilne bitke med vojsko sultana Sulejmana in cesarsko vojsko.

Turška vojska je nadaljevala pot proti Gradcu, nato proti Mariboru in nato po Dravski dolini proti jugu. Na poti proti jugu, proti Muri in Dravi, je nastala tudi zanimiva zgodba o Turku iz Purbacha.⁹ Turški roparji so med tem pohodom napadali tudi več sto kilometrov pred vojsko in se ukvarjali z izvidniškimi dejavnostmi. Tako so roparji napadli skoraj vsako dolino južno od Donave. Eden od teh napadov je napad na vas Purbach. Purbach je kraj na zahodni obali Neusiedlerskega jezera, takrat imenovano Feketevaros. Med

---

⁷ Sirem (Srem) je pod osmansko vladavino zadovoljevali potrebe osmanske vojske po žitu in mesu.

⁸ Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman.

M. Akif Erdoğan, »Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 Tarihli Alman Seferi Ruznamesi« Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX/1, 2014, p. 167–177.

⁹ Morda je to vaška legenda, morda okameneli Turek ni upodobitev kogarkoli, ampak je le figura odpora. Resnica je, da je ta zgodba še vedno »živa«. V Avstriji jo še vedno prodajajo kot pravljico, ki jo berejo osnovnošolci. V tej vasi (Purbach) še vedno stoji hiša, kjer so ujeli turškega vojaka. Klet, kjer so janičarji pili vino, so spremenili v restavracijo. Vina, ki jih tukaj strežejo, se imenujejo »Purbacher Türke« (Turk iz Purbacha).

vojno leta 1532 so jo tako kot druge vinogradniške vasi napadli Turki. Vaščani so pred Turki vas zapustili in tako je eden od plenilcev vstopil v klet neke hiše; tam je zagledal vino v sodu in si ga privoščil. Medtem so njegovi tovariši zapustili vas. Vaščani so ga presenetili, zato se je skril v dimnik hiše. Ko so v hiši zakurili, je splezal na dimnik, da se ne bi zadušil. Vaščani so ga ujeli. Kljub sovraštvu do Turkov ga vaščani niso ubili, ampak so mu svetovali, da s krstom spremeni vero in ostane v mestu. Strinjal se je. Kasneje se je poročil in živel kot ostali vaščani. Nanj še danes spominja kamniti doprtni kip, ki ga prikazuje, kako gleda naokoli iz dimnika s turbanom na glavi.¹⁰

Osmanska vojska je nadaljevala pot proti jugu in se kmalu znašla pred Gradcem. Ker je šlo za močno utrjeno trdnjavo, je niso poskušali zavzeti; pustošili so po okolici. Po prečkanju reke Mure so dosegli Dravsko dolino pri Mariboru, kjer je sultan ukazal postaviti svoj tabor. Sledila je gradnja mostu čez Dravo v bližini mesta. Ko so reko prečkali, so požigali in uničevali širše ozemlje današnje vzhodne Slovenije. Istočasno je Kasim Bey, eden od poveljnikov osmanskih roparjev, z 12.000 vojaki prečkal Alpe in napredoval do Linza; ko pa je izvedel, da se je sultan začel vračati, se je tudi on z vojsko obrnil proti jugu.¹¹

Omenjeni vir o dogodkih v času od 10. do 27. septembra 1532 piše:

»10. september: danes je bila v mestu Kalamiš požgana cerkev in iz nje so odpeljali veliko ujetnikov. Veliko nevernikov se je zoperstavilo vojakom ob zori in bil je hud boj, v katerem je bilo ubitih 400 nevernikov. Nekaj smo jih ohranili pri življenju in bili so pripeljeni k paši.

11. september: veliko gora je bila prehojenih in tatarski kan je z vojski vdrl na drugo stran reke Mure, na graško grajsko polje in se ustavil pred velikim mestom.

12. september: od zore se je prečkala reka, znana kot reka Mur (Mura opomba avtorja), ki je še nikoli niso prečkali brez mostu, in z Alahovo milostjo je zmagovita vojska prečkala vodo brez mostu, a marsikomu je odneslo težo in celo nekaj mož je poginilo.

13. september: Layneçe (Lipnica), mesto smo požgali in zajeli številne ujetnike. Trdnjava na nasprotni strani je bila izropana. Našli smo veliko moke in rži za vojsko.

¹⁰ Purbach'in Simgesel Efsanesi »Purbach Türk«, <https://www.aktuel.at/index.php/9-grid/2901-purbach-n-simgesel-efsanesi-purbach-tuerk>.

¹¹ Feridun Emecen, Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı, (Sultan Suleiman and His Time) Türk Tarih Kurumu, 2022, p. 204.

14. september: osvojena je bila trdnjava Pachani in na poti je bilo veliko težav.

15. september: bilo je toliko dima, da človek ni mogel videti človeka.¹²

Za dogodke v zvezi z obleganjem Maribora in s prečkanjem Drave v bližini mesta je mogoče prebrati naslednje:

16. september: vojska se je ustavila ob gradu Morporuk na robu dravske vode. Veliko težav je bilo za vojsko ta dan, saj je morala prečkati močvirja na sedmih ali osmih mestih. Bilo je veliko težav. Na poti je bilo več gradov z imeni Lemyuh, Ashlanice in Radosik. Mogočna vojska jih je osvojila. Še isti dan je vojska oblegala trdnjavo Morporuk in začela graditi most na reki Dravi.

17. september: njegova ekscelenca sultan in paša, ki je bil določen za gradnjo mostu čez Dravo, sta si ogledala gradnjo mostu. Mesto se ni predalo; niso predali ključa, zato smo silovito udarili.

18. september: obleganje še ni končano in most še ni bil dokončan.

19. september: ker most ni bil dokončan, so dela nadaljevali in nadaljevali z obleganji.

20. september: danes je paša njegova ekscelenca šel čez most; od zore do ure do sredine jutra je bila taka gneča in težave, da je bilo nerazložljivo. Paša in drugi vezirji so sedeli na mostu in mimo so neprestano hodili vojaki. Potem, ko so prapori takratnih kraljestev vzniknili z obzorja, so poveljniki in paša sestopili s svojih konj in stali na tleh. Sultan jih je pogledal z milostjo in globoko vero; izvedel je lep pozdrav in se ustavil ob vsakem od njih. Paša je položil obraz k njegovim nogam; pozneje so se z obrazom dotaknili sultanovih nog tudi drugi poveljniki. Ker je paša od jutra do večera stal na konju in hrabil vojak, ga je njegova ekscelenca sultan obdaril; podaril mu je odličnega konja, zlatnike in srebrnike.

21. september: vojaki so šli čez most do poldneva in popoldne požgali most.¹³

V navedenem turškem viru je torej zapisano, da je turško obleganje mesta trajalo od 16. do 19. septembra, ker jim meščani niso predali ključa mesta. Podrobnosti obleganja niso navedene.

---

¹² Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman.

M. Akif Erdoğan, »Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 Tarihli Alman Seferi Ruznamesi« Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX/1, 2014, p. 167–187.

¹³ Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman.

M. Akif Erdoğan, »Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 Tarihli Alman Seferi Ruznamesi« Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX/1, 2014, p. 177–187.

V nadaljevanju kronike je zapisano:

Do poldneva so vojaki prestopili reko in nato požgali most, mostove, prečkane na Dravi.

22. september: oblegali trdnjavo Bitoy.

23. in 24. september: pristali pri trdnjavi, imenovani Munča na robu Drave. Prečkali smo strm prelaz, kar je brez primere; mnogi so leteli čez pečino in vse imetje z njimi, skupaj s konji.

25. september: pred varadinsko trdnjavo, prečkali več močvirij.

26. september: danes je paša zapustil Njegovo Veličanstvo in ostal kot zadnja straža za trdnjavo Lugovic in tudi danes so bila prečkana velika močvirja in bilo je veliko težav.

27. september: danes je sultan odšel v trdnjavo Harbutya proti Ösijeku; paša pa je odšel v Pojogo in večina trdnjave je bila zavzeta, nato pa požgana.«¹⁴

CELALZADIJEVA KRONIKA

Za pojasnitev turškega pohoda in dogodkov septembrskih dni, ko je bila turška vojska pred Mariborom, je v omenjeni rokopisni čitalnici Suleymanya v Istanbulu še Celalzadijeva kronika,¹⁵ kjer lahko preberemo:

»Ta ep je zahvala velikemu vezirju od sultana. Na tem pohodu je bilo osvojenih veliko gradov. Ko je bila osvojena trdna grajska ključavnica, ki je bila dolga stoletja ovita s talismanom in do katere ni mogel niti sultan, niti poveljnik paša (veliki vezir İbrahim paša op. avtorja), je bil paša odlikovan z milostjo in blagoslovom sultana za to osvojitev. Vsaka od osvojitvev je bila dragocena kot nebeška oblačila in vredna vsega poklona. Iz džihada je dosegel tisoč vreč zlata in srebra, tako veliko, da je bilo nemogoče izračunati.

Tudi poveljniki provinc, ki so bili v službi pri osvajanju trdnjav, so prav tako prejeli nagrade časti v skladu s svojimi zaslugami. Potem, ko je sultan ta darila poslal paši 30. avgusta 1532, ko se je tabor cesarske vojske preselil iz kraja, kjer je imel svoje čete, in se nameraval spustiti v sososko, imenovano »Safit«, je tudi paša odšel iz trdnjave. Tistega dne sta poveljnika stala na polju

¹⁴ Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman.

M. Akif Erdoğan, »Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 Tarihli Alman Seferi Ruznamesi« Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX/1, 2014, p. 180–187.

¹⁵ Poleg dnevnika tega vojaškega pohoda je v knjižnici rokopisov Süleymaniye v Istanbulu že omenjeni rokopis t. i. Celalzadijeve kronike pod naslovom »Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman«, (Zgodovina nemške ekspedicije), kronika pohoda sultana Sulejmana leta 1532, ki je precej obširna in ima 180 strani). Tekst v članku pokriva obdobje med 30. avgustom in 27. septembrom (14 strani). Omenjeni vir je zapisan v stari turščini v arabski pisavi. Avtor ga je prevedel; v tekstu je dobesedni zapis.

in se približala ljubljenu sultanu, da sta mu tam lahko poljubila roke in položila obraz k njegovim nogam, kot je bilo običajno. Nato so se vrnili od sultanovega šotor na strelišče, kjer je bila vojska nameščena, in tam so ostali tri dni.

Kot se je izkazalo, je bilo v tej sosesčini mesto, imenovano Sopron, ki je imelo veliko cerkva, ki so bile kot tempelj Somnath¹⁶ z mnogimi znaki nezvestobe in umazanijo malikovanja. Značilnosti cerkve, na primer, v vsakem od njih je bilo veliko neprimernih velikih in nebesnih zvonov in na vsakem od njih je bilo veliko svetlih in grdih ikon, razporejenih na čvrstih zlatih topovih, ki so se vrteli kot luna in svetili kot sonce, in bilo je veliko čudnih križev, ki jih je bilo treba uničiti. Vsak od njih je gorel s sijem od daleč, kot bi bil luna ali ogenj.

3. septembra 1532 je zmagoviti prapor islama prispel v sosesčino mesta. Neverniki in grešniki so v strahu za svoja življenja in premoženje prosili za usmiljenje in takoj izročili ključ mesta. Ko so bila njihova vrata osvojena kot srca prevarantov, so jih na široko odprli kot usmiljeni možje in jih dali na voljo častnim nogam ljudi islama. Prinesli so obilna darila sultanu in položili veliko bogastva na njegovo pot. Z njegovim ediktom je zavladala popolna pravičnost in mir; nikomur ni bila prizadeta lastnina in nikomur družinski člani. Potem, ko je bila ta osvojitev veličastna s svojim plenom, se je sultan preselil od tam in se 7. septembra 1532 postavil v bližino trdnjave, znane kot ... (ime gradu je prazno op. avtorja). Nato so trdnjavo zavzeli s predajo. Ulovili in ujeli so brezpogojno vse, brez spopada.

Kralj, ki je toč vladal in je zagrešil hudobna dejanja, se je popolnoma zavedal svojega stanja in dejanj. Iz strahu in groze pred napadom islamskih vojakov mu je postalo jasno, da nima moči, da bi se odzval na napad. Zavedal se je nemoči in sprejete odločitve islamske vojske o uničenju in požiganju njegove države.

Mesto Dunaj je bil končni cilj blagoslovljene sultanove ekspedicije v alamanski/nemški ekspediciji, še prej je bilo potrebno uničiti nevernike madžarske province, ki so zapustili pokorščino sultanu in zagnali hudobijo in zlo ter pri tem vztrajali. Napadali in plenili so ter prizadejali vse vrste nesreč in muk. V tem pohodu, ki se je zgodil v delu avstrijske dežele, je bilo zato vse izropano in požgano.

Gorelo je tako, da se zaradi dima, ki se je valil iz njega, nebo ni videlo; nad gorami pa niso bili vidni oblaki, ampak dim gorečega ognja. Kot je pojasnjeno, so naši vojaki šli po pokrajinah nevernikov in jih s kadilom preganjali kot

---

¹⁶ Somnath tempelj je hinduistični tempelj. Verjetno kronist označuje s poimenovanjem Somnath tempelj, da gre podobno kot pri hindujcih tudi pri katolikih za čaščenje številnih božanstev (kipi in podobe v cerkvah).

živali. Menda je bil tisti ogenj tak ogenj, da jim je vstopal v hiše od kota do kota in jih lovil. Sredi njihovih provinc se je zaslišal zvok topov in mušket, iz krvovpijočih mečev pa so zjutraj in zvečer prihajale svetle strele po vsej njihovi državi. V rokah naših vojakov so bili neverniki v vseh pogledih nemočni; trpljenje islamskega vojaka in neizmerna bolečina, ki so jo povzročili, pa sta se obrnila na glavo kot drevesa v vodi. Brez dvoma, sultan islamskih držav, na otoku Firengistan,¹⁷ zvok njegove mogočne moči in njegove slave in slovesa je opustošil deželo nevernikov tako, da tam, kjer je bilo omenjeno njegovo ime, voda ni mogla teči in otroci niso mogli jokati od strahu.

Medtem smo izvedeli, da je bil ta sramotni in osramočeni kralj, ki je imel drznost, da se je sredi nesreče razglasil za »kaiserja«¹⁸, zaljubljen v upiranje ljudem islama.

Gora na poti naših vojakov, gora Alaman,¹⁹ katere vrh je bil eno z nebom in njeni vrhovi so bili prilepljeni na nebo. Veter je bil obilen in na njegovih vrhovih sta bila vedno sneg in led. Od daleč bi luč snega na njenih hribih sijala kot sonce. Ne glede na to, koliko so ljudje v njem jokali od krivice, jih niso slišali. Vznožje gore je bilo polno porušenih gradov. Prišli smo v mogočno sotesko, imenovano »Vilaytaberg«, ki je slovela po svoji divjini. Njena široka kotanja je bila polna vasi in mest, obdana z milimi vodami in prijetnimi potoki, njeni robovi pa so bili prijetno hladne planjave z dobro vodo in dobrimi jagodami.

Dne 8. septembra 1532 so bili zlobni in nesramni ljudje, ki so bili na mogočnem prelazu, kljubovalni in trmasti, in nekateri pogumni vojaki vojske so jim šli nasproti in streljali nanje z vseh štirih strani; trosili so ogenj na peklenske ljudi in v kratkem času so jih premagali in osvojili prelaz.

Dan po tem dnevu (9. septembra 1532) se je izkazalo, da imajo tod maščevalni neverniki mesto, imenovano »Füfundar« (Karofondar).²⁰ Za hribi je bilo polno nevernih vojakov. Ko je vojska šla pred vojske zmagovalnih vodnikov, ki so šli pred zavezništvo, so se ustavili in začeli osvajati, so se neverniški vojaki, ki so bili notri, zavzeto bojevali in nadaljevali z bojem in tam so bile močne cerkve kot trdnjave varno zavetje. Zavezali so vrata; imeli so dovolj orožja, zato so se upirali. Številni pogumni možje islamske vojske so prihajali nanje in vsakega izmed njih odločno napadli. Med stranema je bil hud boj. Mnogi so umrli z mečem v roki. Tam je bila dobesedno tržnica življenj in veliko izmenjav življenj, vendar jih zaradi trdnosti strukture ome-

¹⁷ Ta izraz se uporablja za krščanske države in vsi kristjani se imenujejo »Frenk« ne glede na njihovo etnično pripadnost ali državo. Izraz »otok« se tukaj uporablja za omalovaževanje, sicer to ni pravi otok, opomba avtorja.

¹⁸ Cesarja, op. avtorja.

¹⁹ Pri mnogih poimenovanjih turškega kronista je težko ugotoviti, za kateri kraj gre. Tako lahko le sklepamo, o katerih krajih piše.

²⁰ Obe poimenovanji sta neznani.

njenih cerkva ni bilo mogoče osvojiti z osvajanjem ne glede na to, koliko so se trudili. Tudi njihova predaja je bila tako nemogoča kot njihov prihod k pravi veri. Nato so s štirih strani streljali na vrata vsakega od njih. Vpitje nevernikov v modrem dimu je seglo do neba in vrata in zidovi so bili upepeljeni skupaj s trdovratnimi neverniki v njih, skupaj z njihovimi ženami in hčerami.

11. septembra 1532, ko se je vojska nameravala ustaviti na poligonu, imenovanem »Kalanis« (Gleisdorf opomba avtorja), se je nekaj vojakov, ki so lovili sovražnika, ločilo od vojske in odšlo na drugo stran. Tisto noč so ostali in prespali na polju in nevernik z imenom »Andore«, ki je bil gospodar gradu, imenovanega »Nepura«, gradu neverstva v tej regiji, je vstopil v tabor z velikim številom svojih podrejenih in je bil pripravljen na arogantnost in sovraštvo. Izkazalo se je, da so nekateri muslimani iz napadalne skupine in drugi mirno spali v zgradbi, nevernik pa je bdel nad njimi in izkoristil priložnost, da je ob neprimernem času igral na bobne in tamburine ter jih napadel ponoči. Medtem ko so bili v omami spanca, je tako umoril veliko ljudi islama. Ko se je to zgodilo in je izbruhnil boj, so se prebudili iz spanja in se začeli bojevati in ponoči je žvenket mečev povzročil bleščeče strele in divje vetrove na divjih konjih. Medtem so se pogumni vojaki islama z božjo pomočjo zavedli boja in prijeli za orožje.

Tisti dan so prišli v drugo mesto, imenovano »Besluf«²¹, eno od mest nevernikov. Večina nevernih prašičev v tem mestu je padla pod meči; nekaj se jih je zateklo v cerkev, ki je bila trdna kakor grad. Med potjo so se islamski vojaki tu ustavili in ga takoj zravnali z zemljo ter pobili borce in zajeli njihove žene in otroke, kraj pa je postal sovje gnezdo za te hudobneže.

12. septembra 1532 smo varno prečkali prelaz »Laytaberg« in dosegli polje, ki je bilo obdano s cvetočimi vasmi in mesti.

Ko smo šli globlje v deželo nevernikov, je število mest naraščalo. Med takimi slavnimi mesti je bilo v starodavno mesto, imenovano »Graz«, ki je bilo nekdanja prestolnica kraljev nevernikov in je bilo nekdanje središče politeizma in bogokletja. Spet smo bili popolnoma seznanjeni s položajem njihovega kralja, ki je spoznal, da se ne morejo zoperstaviti in soočiti z islamskim sultanom, zato ni hotel iti v vojno; skrival se je in skušal rešiti svoja življenja in svoje imetje. Kmalu je postal nemočen v vsaki situaciji.

Sultan je dal povelje uničiti neverniško državo. Z njegovim ukazom so zadeli cvetoča mesta te dežele z gorečim ognjem z desne in leve strani in dim se je dvignil do sonca in pokril nebo in postal oblak muke za nevernike. Te nevernike je toplota ognja spremenila v peč in z dimom spremenila v noč. Vojska je povzročila neverjetno škodo lastnini nevernikov med vrnitvijo v

---

²¹ Kraj med Gleisdorfom in Gradcem.

deželo islama. Požgana in uničena mesta, mladi in stari pa so bili po sultanovem ukazu pobiti ali ujeti.

Kolikor je bilo mogoče, so si prizadevali preveriti položaj nevernikov in jih spraviti k pameti, da bi pregledali odločitev, ki je bila sprejeta od zgoraj do sem. Videlo se je, da so bile njihove dežele podvržene neskončnemu opustošenju in da ni več prostora za uničenje in da ni drugega načina, kako ponižati sovražnika in se mu maščevati. Tako so se po Koranskem verzu »bolje se je obrniti nazaj« pomaknili neposredno proti deželam islama, ne da bi šli dlje v te dežele in okoli njih; prapori kolibrija so poleteli, hrepeneči po svojem starodavnem gnezdu, in se hrepeneče odpravili za zrak, vodo, nebo, kamen in zemljo Anatolije. Vsak od vojakov je bil spomenik zmage; korakal je proti deželam islama, kjer je bilo njihovo premoženje varno in uspešno.

13. septembra 1532 so prispeli na polje gradu, imenovanega »Üşlüş« (Seggau op. avtorja), ki je imel veliko, trdnjavi podobno cerkev na velikem trgu, imenovanem »Layneçe« (op. avtorja Lipnica). Neverniki, ki so bili okoli gradu, so vstopili v cerkev in se tam skrili s svojimi družinami in imetjem. Takoj, ko so levom podobni vojaki prišli tja, so stavbo zravnali z zemljo in moške v njej poklali ter zajeli njihove otroke in žene, vsak vojak pa je s plenom obogatel.

15. septembra 1532 je bila dosežena znamenita trdnjava, imenovana »Hemay/Peyhan«. Zgrajena je bila na hribu med dvema visokima gorama. Bila je naseljena trdnjava in je imela veliko predmestje, ki je bilo utrjeno s trdnim obzidjem. Opremljena je bila s topovi in puškami ter do vrha napolnjena z meči, puščicami in majhnimi topovi. V njem so bili zlobni ljudje, kot so črnci, in številni bojovníki z demonskimi obrazi. Takoj, ko so islamski vojaki dosegli trdnjavo, so napadli, in ko so konjeniki prispeli pred obzidje, so razjahali in postali pehota ter se začeli bojevati z neverniki. V kratkem času so osvojili grad in porušili njegovo obzidje. In jezdili so nad nevernike in, kot Božja usoda, neustrašno prišli nadnje. In vsi so se združili in jih udarili s svojimi hudimi meči iz sovraštva kakor lačen volk napade ovco, a le prekleti neverniki so ostali trdni v svoji gorečnosti. Dolgo so se bojevali, nato pa obupali, trupla pa so se kopičila na bojišču. Kri, ki je tekla iz njih, je bila kot reka. Preživeli neverniki so se razkropili kot prašiči in vsak je posebej bežal v gozdove. Te večine pogumnežev so predstavili sultanu in vsak od njih si je z različnimi vrstami uslug pridobil ugledno mesto med svojimi vrstniki in tako kot kopje izstopal od drugih.

Medtem je nevernik »Dakit«, ki je bil gospodar treh slavnih gradov »Lempog« (Lembach), »Islamica« (Schleinz) in »Rodosek« (Radnik),²² slavni nevernik, odnehal svojo trmoglavost, dal vrv pokorščine okoli svojega vratu, prišel

²² Pri turškem poimenovanju je bilo navedeno tudi drugo, očitno originalno ime, ki pa ga je spet težko preveriti.

ter postal podrejen islamskemu sultanu. Prinesel je ključne svojih gradov in jih izročil vrhovni državi. Pripovedujejo, da se je njegov položaj med vrstniki dvignil s svojo poslušnostjo.

17. septembra 1532 je bila reka Drava dosežena v pokrajini, imenovani »Üslüpün«²³, od koder je odprava krenila pred trdnjavo, imenovano Morporuk.²⁴ Tam so ostali 4 dni, da so na obrežju Drave zgradili trden most in postavili šotore za bivanje vojske.²⁵

Pisec kronike opisuje, da je ta dan mogočna vojska prešla sedem ali osem močvirij in na več mestih je bilo veliko težav. Nekaj gradov na poti je bilo osvojenih. Turško obleganje Maribora se je začelo že prej, verjetno 13. septembra. Medtem ko se je glavnina turške vojske prikazala pred mestom kasneje verjetno že omenjenega 16. septembra,²⁶ čeprav Celalzadijeva kronika navaja 17. september.²⁷

Mesto so hoteli zavzeti z avtoriteto pomena dravskega mostu – prek le-tega so hoteli prečkati reko.²⁸ En oddelek se je utaboril tik pred mestom in ga s ponavljajočimi se napadi hotel zavzeti, drugi pa so jugozahodno od mesta že iskali možnost ugodnega rečnega prehoda.

Mogočni sultan Sulejman je kmalu spoznal, da se je mesto odločilo za obrambo pod vodstvom mestnega sodnika Krištofa Willenreinerja.

Sultanu se je z mogočno vojsko mudilo domov; zato ni razmišljal o daljšem obleganju. Čeprav je obrambi kmalu pričelo primanjkovati streliva, se je moral odpovedati vkorakanju v mesto in prečkanju reke čez most. Iz rečnih mlinov in lesa oziroma brun, natovorjenih na številnih vozovih za prevoz hrane in drugega, so takoj pričeli na mestu nekje med Viltušem in Limbušem, kjer je desni rečni breg kazal ustrezno obliko, delati zasilni ponton čez reko. Močan in vzdržljiv most so zgradili po zamisli vrhovnega poveljnika Ibrahim paše. Peti dan, ob zori, je sultan s svojimi vezirji in vojaki prečkal most in prispel na drugo stran reke. »To je bil takšen prehod, da je bilo, kot da je Salomon tistega časa prečkal veliko morje s svojimi človeškimi in gin vojniki.«²⁹

Pisec piše, da je Morporuk utrjen s trdnim obzidjem. »Branilci so opremljeni s puškami ter do vrha napolnjeni z meči in puščicami. V njem so bili

²³ Pokrajina Üslüpün je območje današnje Slovenije.

²⁴ Turki so Maribor imenovali Morporuk.

²⁵ Celalzadijeva kronika »Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman,« Süleymaniye, Istanbul.

²⁶ V popotniškem dnevniku je naveden 16. september.

²⁷ Kronološka pot turške vojske, vezana na Maribor: 17. september (16. Safer): Prihod pred trdnjavo Morporuk, zavzeli trdnjave Lemyuh, Ashlanice, Radosik na dravski strani. 21.–23. september (20.–21. Safer): prehod čez Dravo.

²⁸ V kronološkem opisu turškega pohoda na koncu kronike je pisec zapisal, da je 17. septembra turška vojska dosegla trdnjavo Morporuk in jo zavzela.

²⁹ Celalzadijeva kronika, Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman, Süleymaniye, Istanbul.

zlobni ljudje in številni bojovníki z demonskimi obrazi. Takoj, ko so turški vojaki dosegli trdnjavo, so napadli in ko so konjeniki prispeli pred obzidje, so razjahali in postali pehota ter se začeli bojevati z neverniki. Bilo je toliko dima, da človek ni mogel videti človeka.«³⁰

Lahko si le mislimo, kako hude ure so v tistih septembrskih dneh in nočeh preživljali prebivalci Maribora. Sto tisoč glava turška vojska pod vodstvom enega najmočnejših sultanov v turški zgodovini in na drugi strani neznatna mestna obrambna posadka, ob pomanjkanju streliva, pogledu na opustošeno Dravsko polje, na goreče vasi. Sultan je gotovo besen zaradi spodletelega načrta osvojitve Dunaja ukazal uničenje celotne dežele.

Tako velik dogodek, kot je obleganje turške vojske, je med Mariborčani pustil globoke sledove. Še desetletja po turškem obleganju so nastajale zgodbe, ki so vsaka po svoje skušale opisati dogajanje v tistih dneh. Najbolj znana je pripoved o krojačku,³¹ za katerega pa zapisovalci ne navajajo izvirnega vira. Zgodba gre takole: »Prišli so Turki in hoteli zavzeti naše mesto. Prebivalci so se v mestu počutili varne. Nato so v grozi zagledali, da so pozabili mestni jarek napolniti z vodo. Ker so njihovi zakleti sovražniki že stali pred mestnimi vrati, niso mogli mestnega jarka napolniti z vodo. Nihče si ni upal iz mesta do treh ribnikov, da bi odprl zapornice in spustil vodo v jarek. Končno se javil neki pogumni krojaček. Preoblekel se je tako, da je bil podoben Turku, in skozi zahodna mestna vrata (Koroška vrata) prišel do zapornic. V tem času so bili Turki že na okopih. In ker niso v jarku videli vode, so se takoj odločili za napad ter skočili v suh mestni jarek. Toda v tem trenutku je v jarek prihrumel velikanski val vode iz treh ribnikov in ga v trenutku napolnil. Skoraj dve tretjini Turkov sta izgubili življenje v valovih. Ko so ostali Turki videli grozno smrt svojih tovarišev, so se ustrašili in si niso upali mesta ponovno napasti. Hitro so se umaknili, ne da bi prebivalcem storili kaj žalega. Tako je pogumni krojaček rešil Maribor pred zanesljivim propadom.«³²

Turško obleganje Maribora je prvovrstni zgodovinski dogodek. V zavesti, ampak le v zavesti meščanov mesta je sicer zgodba o pogumnem krojačku, kaj več pa ne premoremo.

Kószeg še vedno ohranja spomin na dan, ko je bilo mesto osvobojeno z zvonjenjem. V vasi Purbach spominja podoba kipa Turka s turbanom na dimniku; klet, kjer so janičarji pili vino, so spremenili v restavracijo; vina, ki jih tukaj strežejo, se imenujejo »Purbacher Türke« (Turk iz Purbacha); na vsaki mizi je majhna brošura, ki opisuje ta dogodek. Na koncu brošure je stavek:

³⁰ Prav tam.

³¹ V različnih zgodbah se pojavlja tudi čevljarček in hlapec.

³² Valentina Varl, Dušan Tomažič, Sašo Radovanovič, *Mariborske zgodbe*, Maribor 1997, str. 21, 22.

»Če vidite v vasi koga z mandljastimi očmi, je potomec Turka. Ohranjena so imena krajev, kot sta »Türkensturz« (turški prepad) v Pittentalu v Spodnji Avstriji in »Türkenloch« (Turška jama) v Piestingtalu v Pernitzu.

Kaj pa Maribor?

To je gotovo eden od najveličastnejših dogodkov v zgodovini mesta. Junaški branilci Maribora in mestni sodnik Krištof Willenreiner si zaslužijo v spominu Mariborčanov dostojen spomin. Oni so bili tisti, ki so se z nepredstavljivim pogumom zoperstavili mogočni turški vojski in sultanu Sulejmanu niso izročili ključev mesta, ampak so se mogočni vojski zoperstavili.

Ne samo zaradi poguma in odločnosti Mariborčanov, temveč tudi zaradi ohranjanja zgodovinskega spomina na enega najveličastnejših dogodkov mesta bi morali poskrbeti, da tisti septembrski dnevi leta 1532 ne bi potonili v pozabo. Ne bi smeli dovoliti, da izgine pravo zavedanje pomena tega dogodka za prebivalce mesta. Kulturni in tudi turistični potencial dogodka je žal povsem spregledan in neodgovorno je, da mesto nima niti enega javnega obeležja dogodka. Ne premore spominske razstave, niti monografije.

Turška vojska je v času obleganja Maribora plenila in uničevala okolico mesta. Tako je v noči z 18. na 19. september zagorelo celotno območje v okolici cerkve Sv. Petra (Malečnik) tja do Ptuja. Plenili so po celotnem Dravskem polju in uničevali tudi širšo okolico daleč proti jugu v hribovja tja do Konjic, Jurkloštra, Planine pri Sevnici, Dobrne, gradu Lindek, v Savinjsko dolino tja do Šoštanja. Eno krdelo se je zapodilo v smeri Koroške, a so jih pri Sv. Lovrencu dvakrat odbili in so se morali umakniti. Plenili pa so tudi v nadaljevanju pohoda, ko so prečkali Dravo.³³

Ob koncu opisa pohoda sultanove armade je pisec zapisal: »Ker je znano, da je bil zlobni sovražnik s hudobnim očesom s sabljo razpršen, se razume, da se ni mogel upreti. Obupal je, da bi dvignil zastavo islama, zato smo uničili sovražnike vere in ljudje tam so se spremenili v čredo brez pastirja. Od vrha do tal so bile opustošene njihove pokrajine; s konjskimi kopiti smo jih raztrgali na kose; njihove žene in otroci pa so bili ujeti in ponižani v rokah zmagovitega vojaka. Njihovi voditelji so bili takoj dani na meč in usmrčeni. Predvideni cilj je bil plen in ujetniki ter varno potovanje iz dežele obsojenih nevernikov v Anatolijo, deželo blaženosti.«

Paša, ki je bil zmagovalec, je bil odlikovan z milostjo in blagoslovom sultana za to osvojitve, od katerih je bila vsaka tako dragocena kot nebeška oblačila in vredna vsega poklona. Iz džihada je dosegel tisoč vreč zlata in srebra, tako veliko, da je bilo nemogoče izračunati.

³³ O nadaljevanju pohoda in ropanju okolice Maribora je v Celalzadijevi kroniki le malo zapisano; težko berljiva so predvsem poturčena imena krajev.

In tudi poveljniki provinc, ki so bili v službi pri osvajanju trdnjav in so bili tovariši v službi pri osvajanju trdnjav, so prav tako prejeli poklone v zlatu in srebru.«³⁴

22. novembra se je turška vojska vrnila v Istanbul. Ulice mesta so bile okrašene; bazarji so bili odprti tudi ob večerih; potekale so proslave. »Okrožja Galata, Üsküdar in Eyüp so bila osvetljena pet noči. Sultan je preoblečen ponoči obiskoval mesto. Gostije so prirejali pet dni in noči.«³⁵

ZAKLJUČEK

Z nastopom sultana Sulejmana, ki si je zelo želel osvojiti Dunaj, je za slovenski prostor nastopilo tretje obdobje turških vpadov. Tako se je sultan Sulejman leta 1532 ponovno odpravil nad Dunaj s približno enako množino vojaštva kot tri leta poprej. Vendar se je moral že na severozahodu Ogrske obrniti proti domu. Nekaj manj kot 140.000 vojakov in spremljevalnega osebja se je septembra vračalo čez Štajersko mimo Lipnice, Maribora in Ptuja. Pri Mariboru so čez Dravo v nekaj dneh zgradili zasilen most ter zahtevali predajo mesta. Ker se Maribor ni vdal, so ga oblegali, nato pa nadaljevali pot proti Ptuj na Hrvaško.

V dveh turških rokopisih, ki sta objavljena v članku in ju hrani rokopisna čitalnica Süleymaniye v Istanbulu najdemo veliko zanimivosti, ki so pomembne za zgodovino naših krajev; pomagajo k razumevanju osmanske družbe tistega časa in njenem vplivu predvsem na območje Balkana ter so hkrati pomembni tudi za razumevanje osmansko-madžarsko-habsburških odnosov.

V članku sta objavljena dva turška rokopisa, ki prikazujeta turški vojaški pohod leta 1532 na Dunaj. To sta dnevnik vojaškega pohoda pod naslovom *Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman* in t. i. Celalzadijeva kronika »*Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman*« (Zgodovina nemške ekspedicije), kjer najdemo v epski obliki podrobnejši zapis o tem turškem pohodu. V obeh rokopisih so nas zanimali predvsem dogodki septembra 1532, ko je turška vojska oblegala Maribor.

V dnevniku vojaškega pohoda so na kratko opisane dejavnosti osmanske vojske iz dneva v dan. V članku je podan podrobnejši pregled dogodkov v času od 10. do 27. septembra 1532. To so dnevi, ko je bila turška vojska v bližini Maribora ali so mesto neposredno ogrožali. Tako je mogoče za dogodke v zvezi s prečkanjem Drave v bližini Maribora (Turki ga imenujejo Morporuk)

³⁴ Celalzadijeva kronika »*Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman*,« Süleymaniye, Istanbul.

³⁵ *Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman*, Süleymaniye, Istanbul.

ugotoviti, da je prišla mogočna turška vojska pred Maribor 16. septembra. Še isti dan je vojska oblegala trdnjavo Morpuruk in začela graditi most na reki Dravi. Tudi 17., 18. in 19. septembra so gradili most čez Dravo in ker meščani niso predali ključa mesta, je turška vojska nadaljevala s silovitimi obleganji. 20. septembra je bil most dokončan in začel se je prehod turške vojske čez Dravo, ki je trajal še naslednji dan.

Za pojasnitev turškega pohoda in dogodkov septembrskih dni l. 1532 je pomembna še Celalzadijeva kronika, ki obsega 180 strani, od tega 14 strani obdobja med 30. avgustom in 27. septembrom. Kronist navaja, da je turška vojska prišla pred reko Dravo 17. septembra 1532, torej dan kasneje, kot je navedeno v dnevniku vojaškega pohoda. V kroniki je v epski obliki podrobneje navedeno, da se je del vojske utaboril tik pred mestom in ga s ponavljajočimi napadi skušal zavzeti, hkrati pa so jugozahodno od mesta že iskali možnost ugodnega rečnega prehoda.

LITERATURA

Feridun Emecen, Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı, (Sultan Suleiman and His Time), Türk Tarih Kurumu, 2022.

M. Akif Erdoğan, »Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 Tarihli Alman Seferi Ruznamesi« Tarih İncelemeleri Dergisi, XXIX/1, 2014. DOI: <https://doi.org/10.18513/egetid.69165>

Halil Inalcik, Osmanlije, Osvajanje, Osmansko carstvo, Odnosi s Evropom, Sarajevo 2020.

Valentina Varl, Dušan Tomažič, Sašo Radovanovič, Mariborske zgodbe, Maribor 1997.

Ivan Zelko, Zgodovina Prekmurja, Murska Sobota 1996.

VIRI

Celalzadijeva kronika »Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman,« Süleymaniye, Istanbul.
Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman, Süleymaniye, Istanbul.

Spletni vir

Purbach'in Simgesel Efsanesi »Purbach Turk«, <https://www.aktuel.at/index.php/9-grid/2901-purbach-n-simgesel-efsanesi-purbach-tuerk>.

TURŠKI POHOD LETA 1532, ZNAN KOT NEMŠKI POHOD ALI ALAMAN SEFERI

Povzetek

V dveh turških rokopisih, ki sta objavljena v članku in ju hrani rokopisna čitalnica Suleymany v Istanbulu, najdemo veliko zanimivosti, ki so pomembne za zgodovino naših krajev; pomagajo k razumevanju osmanske družbe tistega časa in njenem vplivu predvsem na območje Balkana ter so hkrati pomembni tudi za razumevanje osmansko-madžarsko-habsburških odnosov.

V članku sta objavljena dva turška rokopisa, ki prikazujeta turški vojaški pohod leta 1532 na Dunaj. To sta dnevnik vojaškega pohoda pod naslovom *Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman* in t. i. Celalzadijeva kronika »*Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman*« (Zgodovina nemške ekspedicije), kjer najdemo v epski obliki podrobnejši zapis o tem turškem pohodu. V obeh rokopisih so nas zanimali predvsem dogodki septembra 1532, ko je turška vojska oblegala Maribor.

V dnevniku vojaškega pohoda so na kratko opisane dejavnosti osmanske vojske iz dneva v dan. V članku je podan podrobnejši pregled dogodkov v času od 10. do 27. septembra 1532. To so dnevi, ko je bila turška vojska v bližini Maribora ali so mesto neposredno ogrožali. Tako je mogoče za dogodke v zvezi s prečkanjem Drave v bližini Maribora (Turki ga imenujejo Morporuk) ugotoviti, da je prišla mogočna turška vojska pred Maribor 16. septembra. Še isti dan je vojska oblegala trdnjavo Morporuk in začela graditi most na reki Dravi. Tudi 17., 18. in 19. septembra so gradili most čez Dravo in ker meščani niso predali ključa mesta, je turška vojska nadaljevala s silovitimi obleganji. 20. septembra je bil most dokončan in začel se je prehod turške vojske čez Dravo, ki je trajal še naslednji dan.

Za pojasnitev turškega pohoda in dogodkov septembrskih dni l. 1532 je pomembna še Celalzadijeva kronika, ki obsega 180 strani, od tega 14 strani obdobja med 30. avgustom in 27. septembrom. Kronist navaja, da je turška vojska prišla pred reko Dravo 17. septembra 1532, torej dan kasneje, kot je navedeno v dnevniku vojaškega pohoda. V kroniki je v epski obliki podrobneje navedeno, da se je del vojske utaboril tik pred mestom in ga s ponavljajočimi napadi skušal zavzeti; hkrati so jugozahodno od mesta že iskali možnost ugodnega rečnega prehoda.

Oba vira sta zapisana v stari turščini, v kateri je okoli 20 % arabskih besed in v arabski pisavi.

THE TURKISH CAMPAIGN OF 1532, KNOWN AS THE GERMAN CAMPAIGN OR THE ALAMAN SEFERI

Summary

The two Turkish manuscripts published in this article, which are archived in the Suleymaniye Manuscript Reading Room in Istanbul, contain a wealth of intriguing information pertinent to the history of our region. They facilitate a deeper comprehension of Ottoman society during that era and its impact, particularly in the Balkans, while also offering invaluable insights into the intricate dynamics of Ottoman-Hungarian-Habsburg relations.

This article presents two Turkish manuscripts that depict the Turkish military campaign against Vienna in 1532. These are the diary of the military campaign, entitled *Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman*, and Celalzadi's chronicle, *Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman* (History of the German Expedition). The latter provides a more detailed account of the

Turkish campaign in epic form. The focus of this study is on the events of September 1532, when the Turkish army besieged Maribor, as documented in both manuscripts.

The military campaign diary provides a concise account of the day-to-day activities of the Ottoman army. The article provides a more comprehensive overview of the events that transpired between the 10th and 27th of September, 1532. These were the days during which the Ottoman military forces were situated in proximity to, or otherwise posed a threat to, the city of Maribor. It can thus be established that a formidable Turkish army arrived in front of Maribor on 16 September, having crossed the Drava River near the city. This event is referred to in Ottoman sources as the 'crossing of the Morporuk'. On the same day, the army initiated a siege of the Morporuk fortress and commenced construction of a bridge across the Drava River. On 17, 18 and 19 September, the bridge across the Drava River was also constructed. However, as the townspeople did not surrender the key to the city, the Turkish army continued its intense siege. On 20 September, the bridge was completed, and the Turkish army commenced its crossing of the Drava River, which continued until the following day.

Another significant source for elucidating the Turkish campaign and the events of the September Days of 1532 is Celalzadi's Chronicle, which comprises 180 pages, including 14 pages on the period between 30 August and 27 September. The chronicler states that the Turkish army arrived at the Drava River on 17 September 1532, which is a day later than the date of the military campaign. The chronicle provides a detailed account of the Turkish army's encampment just outside the town and their repeated attacks on it in an attempt to take it. Concurrently, they were seeking a favourable river crossing to the south-west of the town.

Both sources are written in Old Turkish, which contains approximately 20% Arabic words and is written in Arabic script.

DER TÜRKENEINFALL VON 1532, BEKANNT ALS DER DEUTSCHE FELDZUG ODER ALAMAN SEFERI

Zusammenfassung

Die in diesem Artikel thematisierten türkischen Manuskripte, welche im Suleymaniye Manuskript-Lesesaal in Istanbul aufbewahrt werden, beinhalten eine Vielzahl an interessanten Fakten, welche für die Geschichte unserer Region von hoher Relevanz sind. Durch die Analyse dieser Quellen lässt sich die osmanische Gesellschaft und ihr Einfluss, insbesondere auf dem Balkan, besser nachvollziehen. Zudem tragen sie zu einem umfassenderen Verständnis der osmanisch-ungarisch-habsburgischen Beziehungen bei.

In diesem Artikel sind zwei türkische Manuskripte veröffentlicht, die den Türkeneinfall in Wien im Jahr 1532 schildern. Es handelt sich dabei um das Tagebuch des militärischen Feldzuges mit dem Titel *Tarih-i Sefer-i Zafer-i Alaman* und die so genannte Chronik von Celalzadi „*Tarih-i Sefer-i Zafer-Rehber-i Alaman*“ (Geschichte der deutschen Expedition), in der wir eine ausführlichere Darstellung dieses Türkeneinfalles in epischer Form finden. In beiden Manuskripten gilt unser Interesse vor allem den Ereignissen im September 1532, als die türkische Armee Maribor belagerte.

Im Tagebuch des militärischen Feldzuges werden die täglichen Aktivitäten des osmanischen Heeres in kurzer Form dargelegt. Der folgende Artikel gibt einen detaillierteren Überblick über die Ereignisse vom 10. bis 27. September 1532. Dies umfasst die Tage, an denen sich das türkische Heer in der Nähe von Maribor aufhielt oder die Stadt unmittelbar

bedrohte. In Bezug auf die Ereignisse im Zusammenhang mit der Drauüberquerung bei Maribor (von den Türken Morporuk genannt) lässt sich feststellen, dass ein gewaltiges türkisches Heer am 16. September vor Maribor eintraf. Am selben Tag begann die Armee mit der Belagerung der Festung Morporuk und dem Bau einer Brücke über die Drau. In der Folge wurden am 17., 18. und 19. September die Arbeiten am Brückenbau über die Drau fortgesetzt. Da die Stadtbewohner den Schlüssel zur Stadt nicht herausgaben, setzte das türkische Heer seine heftige Belagerung fort. Am 20. September wurde die Brücke fertiggestellt, woraufhin das türkische Heer mit der Überquerung der Drau begann, welche bis zum darauffolgenden Tag andauerte.

Ein weiteres wichtiges Dokument zur Erläuterung des Türkeneinfalls und der Ereignisse in den Septembertagen des Jahres 1532 ist die Chronik von Celalzadi, die 180 Seiten umfasst, darunter 14 Seiten über den Zeitraum zwischen dem 30. August und dem 27. September. Der Chronist gibt an, dass das türkische Heer am 17. September 1532 an der Drau eintraf, also einen Tag später als verzeichnet im Tagebuch des militärischen Feldzugs. Die Chronik berichtet in epischer Form, dass ein Teil des Heeres vor der Stadt lagerte und wiederholt versuchte, sie einzunehmen; gleichzeitig suchte man südwestlich der Stadt bereits nach einem günstigen Flussübergang.

Beide Quellen sind in alttürkischer Sprache, die etwa 20% arabische Wörter enthält, und in arabischer Schrift verfasst ist.

»Sintegre holokausto« – genocid gorenjskih Sintov

Marjan Toš*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.272>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 94:341.85(=214.85)(497.4)“1941/1945”

Potrjeno – Accepted: 19. 11. 2024 | Objavljeno – Published: 20. 12. 2024

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Marjan Toš: »Sintegre holokausto« – genocid gorenjskih Sintov. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 95=60(2024), 2–3, str. 25–48

Pred drugo svetovno vojno je v tedanji Dravski banovini (jugoslovanski Sloveniji) živelo 1107 Romov in okoli sto petdeset Sintov – staroselcev na Gorenjskem ter še okoli 300 potujočih Sintov, ki so bili razpeti med Avstrijo in Slovenijo. Po okupaciji in razkosanju Slovenije aprila leta 1941 so bili Sinti na Gorenjskem, ki je spadala pod nemško okupacijsko območje, med prvimi množično zaprti v nacističnih zaporih v Begunjah. Od tam so bili izseljeni v Srbijo, kjer so številni moški pobegnili k partizanom, večino pa so zaprli v koncentracijska taborišča na območju Srbije, največ v Staro Sajmište v Beogradu. Tam jih je čakala enaka usoda kot Rome in Jude, ki so jih v Srbiji že na začetku okupacije množično aretirali in načrtno pobijali. Čeprav so sicer nacisti razlikovali Sinte od drugih Romov, so bili oboji žrtve njihove rasne politike. Med njimi tudi slovenski Romi in Sinti.

Ključne besede: Romi, Sinti, nacizem, holokavst, genocid, žrtve.

---

* Marjan Toš, doktor in magister zgodovinskih znanosti, prof. geografije in zgodovine, upokojeni muzejski svetovalec, 2230 Lenart v Slovenskih goricah, marjan.tos@gmail.com – Marjan Toš, PhD in Historical Sciences, Professor of History and Geography, retired Museum Consultant, SI 2230 Lenart v Slovenskih goricah, marjan.tos@gmail.com

Marjan Toš: "Sintegre Holokausto" – the genocide of the Sinti in Gorenjska region.

Review for History and Ethnography, Maribor 95=60(2024), 2–3, pp. 25–48

Before the outbreak of the Second World War, there were 1,107 Roma individuals residing in the Drava region, which was part of Yugoslav Slovenia, alongside approximately 150 Sinti, who were indigenous to Gorenjska. Additionally, there were around 300 itinerant Sinti who were split between Austria and Slovenia. Following the occupation and dismemberment of Slovenia in April 1941, the Sinti in Gorenjska, located within the German occupation zone, were among the first groups to be subjected to mass imprisonment in Nazi facilities in Begunje. Subsequently, they were deported to Serbia, where numerous men managed to escape and join the partisans. However, most were confined in concentration camps in Serbia, predominantly at Staro Sajmište in Belgrade. There, they faced a fate similar to that of the Roma and Jewish populations, who were also subjected to mass arrests and systematic extermination during the initial stages of the occupation. While the Nazis sought to distinguish between Sinti and other Roma, both communities fell victim to the oppressive racial policies implemented during that era, including Slovene Roma and Sinti individuals.

Keywords: Roma, Sinti, Nazism, Holocaust, genocide, victims.

I.

V slovenski kolektivni zavesti je sintska skupnost izenačena z romsko. Gorenjski Sinti so vedno govorili slovensko in svojega jezika niso razkrivali. Vedno so tudi molčali o svoji etnični pripadnosti. Gorenjci so jih kljub temu zaradi njihove temne polti in črnih las imeli oz. dojemali kot »Cigane«. Današnji gorenjski Sinti tako individualno kot tudi kolektivno izražajo voljo in željo, da ostanejo manjšina, da se ohrani njihova etnična identiteta in da se jih obravnava ločeno od Romov. S tem se nekateri romski voditelji nikoli niso strinjali, češ da gre za nepotrebni partikularizem. K temu je treba dodati tudi resne razprave in pomisleke raziskovalcev, ali so Sinti samostojna etnična manjšina ali le romska podskupina?¹ Pripadnik sintske skupnosti in raziskovalec doc. dr. Rinaldo DiRicchardi – Muzga meni, da živi danes v Slovenji še okoli 130 Sintov, ki si želijo doseči ločitev med Romi in Sinti. V mnogih evropskih državah so že prisotne ločnice med tema dvema etničnima skupnostma in tudi slovenski Sinti se nadejajo, da jim bo oblast kljub številčni skromnosti prisluhnila. Zanimivo je, da so s temi prizadevanji začeli šele pred kakšnim desetletjem in pol. Po končani vojni teh vprašanj niso nikoli postavljali in so ostali tiho. Bali so se namreč, da jih ne bi spet zaprli v taborišča, v katerih bi se ponovile grozote in trpljenje, kot so ga doživljali med vojno. Zaradi strahu pred novim preganjanjem in celo getoiziranjem

¹ Pravnik – revija za pravni teorijo in prakso, 0032 – 6976, november 2012. Dr. Rinaldo Di Ricchardi Muzga, Slovenski Sinti, Etnična manjšina ali le romska podskupina?, Ljubljana 2012, 11–12.

so ostali tiho in pomešani med večinskim prebivalstvom.² Na splošno je v domači in tuji literaturi okoli Sintov še vedno prevladujoče mnenje, da so Sinti (tudi Sinta ali Sinte) podskupina Romov in jih je največ v Nemčiji, Franciji, Italiji in v državah srednje Evrope. Nekaj malega jih je tudi v Sloveniji, od nekdaj na Gorenjskem. V nemške dežele so prišli Sinti po letu 1540. Po razpoložljivih podatkih naj bi v državah srednje Evrope danes živelo okoli 200.000 Sintov³. Slovenska raziskovalka romske zgodovine Pavla Štrukelj meni, da so Sinti romska aristokracija. Raziskovalka Vera Klopčič opozarja, da je spomenik žrtvam romskega genocida v Berlinu, ki so ga svečano odprli 2012 v prisotnosti Angele Merkel in številnih politikov, posvečen Romom in Sintom. Združenje *Roma and Sinti* iz Nemčije si je 10 let prizadevalo za tak napis namesto *Zigeuner*. »*Nasprotno pa so mi Sinti na Gorenjskem v Sloveniji rekli, da so raje poimenovani Cigani kot Romi. Sinti živijo tudi v Püšči pri Murski Soboti, največ s priimkom Pestner in lepo sodelujejo z drugimi Romi, so pa res najbolj izobraženi*«⁴. Moderna znanstvena etnološka, sociološka, antropološka in molekularno-biološka dognanja vodijo v teoretske smeri, da lahko med Rome prištevamo izključno samo tiste Rome, ki so iz »matične domovine« Indije Evropo poselili po tako imenovani »balkanski poti«. Danes se med ciganskimi/romskimi skupinami in znanstveniki križajo in zastavljajo nove znanstvene dileme in odkrita vprašanja o (ne)upravičenosti zavračanja klasičnega modela imenovanja Cigan, ker nekatere ciganske skupine v Evropi (Bojari, Valči, Kale, Manuši, Jeniši, Cigani, Giptarji, med njimi tudi Sinti) ne sprejemajo naziva Rom, niti se z Romi ne želijo identificirati. Terenske preliminarne raziskave dajejo kontradiktorne rezultate, ki so s teoretičnimi trditvami v diametralnem nasprotju. Terenske raziskave, kjer avtohtono in tradicionalno prebivajo Romi in Sinti, odkrivajo nova spoznanja. Urad vlade RS za narodne skupnosti Sintov ni priznaval in jih vse do leta 2010 ni niti omenjal, prav tako ne, kje so tradicionalno poseljeni. Sinti so avtohtona etnična manjšina potomcev indijskih potujočih skupin v Evropi, le da izvirajo iz današnjega Pakistana. Slovenski Sinti izhajajo iz nemško-avstrijske sintske veje. Ne priznavajo unificiranja z etnonimom Rom, pač pa sprejemajo tradicionalni naziv Cigani/Sinti. Sinti si desetletja prizadevajo za samostojno, torej ločeno obravnavo svoje etničnosti in zavračajo vsakršne relacije z Romi. Sinti so ostri tudi do države, ki jim ne priznava samostojnega in neodvisnega statusa etničnosti v RS. Slovenski Sinti, tako kot so to že dosegli nemški Sinti, si želijo posebne obravnave identitete etnične skupnosti. Čeprav je etnična

² www.volksgruppen.v1.orf.at/slovinci z dne 26. 11. 2013.

³ Sinti srednje Evrope so tesno povezani s skupino Manouche v Franciji in govorijo sinto-manoško različico romščine, kar kaže na močan nemški vpliv.

⁴ Vera Klopčič, pismo z dne 24. 5. 2024. Hrani Marjan Toš.

manjšina slovenskih Sintov številčno majhna, pa majhnost ne bi smela biti razlog nepriznavanja samostojnosti etnične manjšine Sintov. Sintska etnična manjšina jasno izraža voljo, da si ne želi asimilacije tako z romskimi skupnostmi kot tudi s slovensko večinsko populacijo. Romska in sintska etnična manjšina nista univerzalno homogenizirani skupini niti v Sloveniji, kaj šele v Evropi. Znotraj obeh etničnih manjšin (skupin) ne zasledimo kodiranega in poenotenega sistema vrednot, kulture, jezika ali vere. Prav tako je opaziti, da tako slovenske kot evropske indijske nomadske skupine zavračajo asimilacijo v eno samo romsko manjšino. Vse te skupine zavračajo asimilacijo v romsko skupnost, v katere jih silijo države pogodbenice (Slovenija, Avstrija, Nizozemska, Švica ipd.), kjer so Sinti samo pridruženi manjšini Romov in jim, razen v Nemčiji, ni uspelo pridobiti samostojnega statusa sintske manjšine v korelaciji z Romi⁵. Ob tem je treba posebej omeniti, da je strokovne in znanstvene literature o Sintih v Evropi in v Sloveniji izredno malo. Gre za njihovo prezentacijo in spoznanja v kontekstu raziskovanja Romov, med katere so Sinti enostavno potisnjeni. Znanstvenih raziskav, ki bi obsegale zgolj in samo Sinte kot druge in drugačne indijske skupine v Evropi, nimamo oziroma so zelo redke. Za slovenski prostor še posebej. V evropskem merilu (s Slovenijo vred) živijo sintske skupnosti na Nizozemskem, v Avstriji, Švici, Španiji in Finski v skladu s prastarimi kastnimi pravili socialnega, sociološkega in kulturnega načina življenja. Zato so izolirani od Romov v smislu vsakršne interakcije in interkulturne izmenjave z Romi, saj bi to lahko ogrozilo sintske entitete in predvsem identiteto⁶. Sinti se zaradi skromne številčnosti v omenjenih državah bojijo asimilacije z romsko skupnostjo in zato razen v Nemčiji sodelovanje z Romi odklanjajo. »*Sinti smo neke vrste izumirajoča skupnost. Na Gorenjskem nas živi le še kakih 120. Par družin je na Jesenicah, nekaj na Potokih, v Radovljici, na Bledu, nekaj v Kranju. Od Romov nas loči kultura, značaj, jezik. Naši Sinti so prišli v Slovenijo prek Nemčije in Avstrije, medtem ko so se Romi usmerili bolj na Balkan*«, ocenjuje Boris Horn z Jesenic, predsednik Društva Sintov Gorenjske in Zveze Sintov Slovenije. Kot pravi, doma z ženo še vedno govorita sintske; sintske zna tudi njun sin, mlajša generacija pa jezik žal pozablja. Včasih so se Sinti ukvarjali z lunaparki, a s krizo so propadle tudi njihove obrti. Po Hornovih besedah država v zadnjih dvanajstih letih, odkar imajo Sinti svoje društvo, zanje ni naredila kaj dosti. »*Romi imajo svoje socialne pravice, dobijo stanovanje, na razpisih denar za ohranjanje svoje kulture*,« je kritičen Horn, ki si želi, da bi bili Sinti priznani kot posebna etnična skupnost in da

⁵ <https://ssrn.com.abstarct=218744>; Pravniki – revija za pravni teorijo in prakso, 0032 – 6976, november 2012. Rinaldo Di Racchardi Muzga, Slovenski Sinti, Etnična manjšina ali le romska podskupina?, Ljubljana 2012, 26.

⁶ Ibid., 18.

bi jih država obravnavala ločeno od romske skupnosti. Horn je prepričan, da so Sinti danes (v primerjavi z Romi) zapostavljeni in »pozabljeni« od države⁷. Sinti, ki živijo izključno na Gorenjskem, že vsaj tri desetletja raziskujejo svojo etnično ureditev. Kljub znanstvenim dokazom o svojem izvoru pa pri priznavanju avtonomije etnične skupnosti znova in znova naletijo na »gluha ušesa«. Horn tudi poudarja, da se diskriminiranje in zatiranje najbolj vidi, ko zaprosijo za finančno pomoč. Takrat jih »najvišji« uvrščajo med Sinte, saj so Romi – nasprotno od njih – z zakonom deležni denarne pomoči. Gorenjskim Sintom z majhnimi prispevki pomagajo le jeseniška, radovljjska in blejska občina. Sinti so najbolj aktivni na kulturnem področju. Vsako leto v Begunjah na Gorenjskem pripravijo proslava v spomin vsem žrtvam nacističnega genocida med njihovimi predniki. Pri tej organizaciji jim pomagata radovljjska in jeseniška občina. Že dalj časa si prizadevajo, da bi podobno kot Romi dobili radijsko in TV oddajo na nacionalni RTV⁸.

V Evropi živi med osem in deset milijonov Ciganov⁹. Izhajajo iz Indije ter se delijo na Rome, Sinte ter tri manjša plemena. *»Sinti smo neke vrste izumirajoča skupnost. Na Gorenjskem nas živi le še kakih 120. Par družin je na Jesenicah, nekaj na Potokih, v Radovljici, na Bledu, nekaj v Kranju. Od Romov nas loči kultura, značaj, jezik. Naši Sinti so prišli v Slovenijo prek Nemčije in Avstrije, medtem ko so se Romi usmerili bolj na Balkan«*¹⁰. Sintov običajno ne poimenujemo »Cigani«, kar številni proučevalci romske zgodovine še vedno delajo z Romi. Sintske jezik združuje Sinte po Nemčiji in Franciji, s katerimi imajo pogosto stike. Septembra leta 2008 so v Radovljici ustanovili Društvo Sintov Gorenjske. Po njihovih podatkih jih je leta 2006 na Gorenjskem živelo nekaj več kot 150; danes jih je le še okoli 130. V društvu so že ob ustanovitvi poudarili, da so Sinti pripadniki etnične skupnosti, ki so na prvi pogled sicer popolnoma podobni Romom, a imajo povsem svoj jezik, svojo kulturo in navade. Le izvor območja (ozemlja današnjega Pakistana) je enak. Med

⁷ Urša Peternel, Sinti, skupnost, ki izginja, Gorenjski Glas, 10. 10. 2013.

⁸ Gorenjski Glas, 9. 3. 2011.

⁹ Beseda »Cigan« se v Evropi uporablja skoraj 900 let. Slovenski Sinti tega termina ne sprejemajo in si želijo posebne obravnave svoje identitete kot samostojne etnične skupnosti. Zato odklanjajo svoje poimenovanje v kontekstu Romi in Sinti ali Sinti in Romi. A nikjer v Evropi nista ti dve skupini potomcev indijskih nomadov ločeni kot samostojni etnični manjšini, poudarja tudi raziskovalec doc. dr. Rinaldo DiRiccardi Muzga. Z raziskovanjem sintske zgodovine in kulture ima veliko težav, saj ga vodstvo Zveze Sintov Slovenije ne akceptira in tudi ne želi tvorno sodelovati v njegovih raziskovalnih projektih. Nasploh je odziv Zvez Sintov za vse tovrstne pobude zelo slab oz. ga praktično ni. Z izjemo redkih medijskih nastopov za regionalni časopis Gorenjski Glas.

¹⁰ Boris Horn, Jesenice, predsednik Društva Sintov Gorenjske in Zveze Sintov Slovenije. *»Lahko bi rekli, da Sinti živimo kot Slovenci, da smo se čisto poslovenili in izgubili identiteto. Ali še bolje: zapravili smo jo sami ...«*.

večinskim prebivalstvom so bili gorenjski Sinti od nekdaj poznani kot brusači, organizatorji zabaviščnih parkov in vsestranski glasbeniki¹¹.

Sicer pa še danes ne vemo, kako so se imenovali indijske nomadske skupine, ko so se pojavile v Evropi. V arhivskih listinah zasledimo razna imena, ki so jih dajali tedanji prebivalci in takratne oblasti. Ime Rom poznajo vse te podskupine, saj ga zasledimo v vseh evropskih »ciganskih« slovarjih. Rom pomeni človek; v množini ima ta beseda obliko Roma, kar pomeni ljudje. Ime Rom torej pomeni pripadnost ciganskemu rodu; pogosto označuje tudi poročenega moža. Romni pa je ime za cigansko žensko in prav tako za poročeno ženo. Ime Sint, Sinde in Sinte pripada ciganom Nemčije. Ime pomeni naš človek; v množini se glasi Sinti, kar pomeni naši ljudje. Nekateri znanstveniki navajajo, da bi bilo treba iskati besedo Sint ali Sinte v jeziku hindi. Gre namreč za domnevo, da ta beseda pomeni reko Ind (Sindhu) in ljudi, ki prebivajo ob izlivu te reke¹². Ime Cigan je razširjeno v jezikih vseh evropskih narodov. Indijski nomadi v Evropi pa imajo še veliko drugih imen, ki jih različno označujejo kot posebno etnično skupino med evropskimi staroselci. V Španiji na primer so Cales, na Finskem imajo imeni Tatari in Mustalainen, torej črni, saj beseda *musta* pomeni črn. Vladarja Marija Terezija in Jožef II. sta prepovedala uporabljati izraz »Cigani« in izdala zakon, po katerem so morali vpisovati Cigane v krstne in druge knjige z imeni: novi naseljenec, Neu Magyaren, Neu-Castillians, Neu-Bauern ipd¹³. Viri o navzočnosti Sintov na Gorenjskem poročajo, da so na to območje prišli v času Marije Terezije s severa. Zanimive podatke o njihovi navzočnosti ponujajo tudi matične knjige. V Radovljici, na primer, je bil v tamkajšnjo Matično knjigo leta 1876 vpisan otrok Johan, rojen na Brezjah materi Hedviki Reinhard, nezakonski hčerki Terezije Reinhard, beračici iz Kroke. To je bil edini tovrstni vpis v tem župnijskem uradu v 19. stoletju. Leta 1879 je bil vpisan otrok na Jesenicah po imenu Josef in je bil rojen v Koroški Beli samski materi¹⁴. Vpisi v matične knjige v Kranjski Gori so mlajši; leta 1893 je bil rojen otrok Vilibald v Gozdu. Leta 1894 je bil vpisan otrok v Kamni Gorici po imenu Edmund, leta 1914 pa otrok Vilhelm v Zg. Lipnici pod kozolcem materi Elizabeti Reichard, ki je bila v zvezi z Maksom Reinhardom. Ta priimek je bil med gorenjskimi Sinti od vsega začetka njihovega naseljevanja na Gorenjskem dokaj pogost. Leta 1920 je bil rojen Pod skalo v Zg. Lipnici Ludvik očetu Edmundu Reichardu in materi Ani Reichard. Poročena sta bila v Kropi. Podatke o navzočnosti Sintov

¹¹ Tina Porenta, Sinti skozi čas, Gostujoča fotografska razstava, Muzeji Radovljiške občine, v. Etnolog 23 (2013), 389.

¹² Pavla Štrukelj, Tisočletne podobe nemirnih nomadov. Zgodovina in kultura Romov v Sloveniji, Ljubljana 2004, 16.

¹³ Ibid., 17.

¹⁴ Pavla Štrukelj, Romi na Slovenskem, Ljubljana 1980, 54.

na Gorenjskem je mogoče najti tudi v poročnih matičnih knjigah. Leta 1918 na primer sta se poročila črnovojnik avstro-ogrske vojske Aleksander Rajhard (tudi ta fonetična slovenska različica priimka je pogosta) in Elizabeta Rajhard, glasbenica. Ta podatek priča tudi o pojočih Rajhardih, ki so se gibali med Primorsko in Gorenjsko. Elizabeta je bila namreč doma iz Postojne. Sodne listine pa o Sintih govorijo že v 17. stoletju. V 19. stoletju je bila znana skupina Sintov pod imenom Rajhardi. Te družine so že imele stalna prebivališča; moški so bili godbeniki, ženske glasbenice. Večina Sintov je prišla na Gorenjsko iz okolice Judenburga, Beljaka, Celovca in iz obmejnih štajerskih krajev v Avstriji¹⁵. Naseljevali so se v glavnem na območju vzdolž savske doline od Kranjske Gore do Kranja. Najstarejši sintski naselji sta nastali v Kropi in v Kamni Gorici. Konec 19. stoletja so Sinti dobili prvo pristojnost v Kropi, ki jo jim je potrdil župan Luka Hafner. Iz tega časa je ohranjen tudi zapis, da je bil župan boter sintskemu otroku, rojenemu v Judenburgu, a se je družina od tam preselila v Kropo. V Kropi je nastalo najprej občasno bivališče nekaj sintskih družin; pozneje se je oblikoval sintski zaselek na hribu nad krajem. Kroparski prebivalci so ga poimenovali »Na Ciganskem«¹⁶. Med prvimi Sinti, ki so se naselili v Kropi, je bil Rajnhard, godbenik, ki je izjemno dobro igral na gosli. Z igranjem se je preživiljal in po njegovih stopinjah je šel tudi sin. Z glasbo so se v Kropi ukvarjale tudi ženske, sintski godci pa so v glavnem igrali samo na violine. Igrali so na mnogih prireditvah, na katerih so zaslužili dovolj za preživetje. Med zadnjimi kroparskimi sintskimi godbeniki je bil Bogumil Rajnhard, ki je igral na citre in ne na violino. V 19. stoletju so bile sintske družine v večjem številu na območjih Radovljice, Kranjske Gore, Jesenic, Brezij, Kroke, Kamne Gorice, Koroške Bele, Bleda, Zg. Lipnice, Žirovnice, Sp. Dobrave. Ta bivališča so v glavnem ostala vse do danes. Po podatkih za leto 2006 jih je na tem območju živelo 150, leta 2008 130 in leta 2013 še okoli 120¹⁷. V letih 1999/2000 je 20 njihovih rodbin ustanovilo društvo Zveza Sintov Slovenije. Njihov jezik oz. narečje vsebuje precej izvirnih značilnosti in oblik, po čemer se močno loči od drugih romskih narečij v Sloveniji. Sintske družine so večinoma integrirane in največkrat tudi asimilirane v večinsko družbo.

¹⁵ Ibid., 56.

¹⁶ Pavla Štrukelj, Sinti, zgodovinski oris, v: Vigenjc, glasilo Kovaškega muzeja v Kropi, 8, Kropa 2008, 111–114.

¹⁷ Največ jih živi na območju Jesenic. Podatkov o njihovem številu po popisu oz. štetju prebivalstva iz leta 1931 Leksikon Dravske banovine iz leta 1937 ne navaja, ker do izida podatki o narodnosti in verski pripadnosti prebivalstva še niso bili uradno objavljeni. Zato v tej publikaciji o Sintih ni ničesar zapisanega. Podatke o njihovi številčnosti je objavil tudi Gorenjski Glas v članku Urše Peternel z naslovom *Na gorenjskem okoli 120 Sintov* z dne 10. 10. 2023. Avtorica je zapisala, da so bili nekoč znani po priimkih Reichard (Rajhard) in da so izumirajoča skupnost. Živijo kot Slovenci, saj so se povsem poslovenili.

Z ustanovitvijo Društva s sedežem na Jesenicah pa so se pojavile težnje po priznanju te skupine kot posebne etnične skupnosti, obravnavane neodvisno od romske skupnosti v Sloveniji. Zveza društev Sintov Slovenije svoje delovanje usmerja predvsem na predstavitev kulturne Sintov v Sloveniji¹⁸. Kljub družbeni integraciji gorenjskih Sintov se je še ohranil njihov materni jezik oz. dialekt, ki je značilen za nemško sintsko skupnost. Novodobnih raziskav o njih je relativno malo; tudi statističnih podatkov v povojnih popisih prebivalstva ne najdemo. Lahko pa domnevamo, da so skriti znotraj Romov, katerih število je glede na opredelitev po narodni (etnični) pripadnosti naraščalo iz desetletja v desetletje. Leta 1961 so jih popisali 158, leta 1971 že 951, leta 1981 1393, leta 1991 kar 2254 in leta 2002 že 3246 Romov na Slovenskem¹⁹. Medtem ko število pripadnikov romske etnične skupnosti raste, po podatkih Zveze Sintov Slovenije njihovo število upada. Celovitejše sociološko- antropološke raziskave te številčno sicer vse bolj skromne etnične skupnosti na Slovenskem so potrebne in verjamem, da bodo raziskovalci z njimi nadaljevali. Poleg teh raziskav pa je treba izdelati tudi poglobljeno zgodovinsko študijo o njihovi navzočnosti na naših tleh. Sploh zato, ker jih med preučevanjem romskega holokavsta najdemo kot pripadnike sintske skupnosti na Gorenjskem, o čemer bo nekoliko več povedanega v nadaljevanju tega prispevka.

II.

Po šestoprilskem napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo leta 1941 je bila Dravska banovina, torej jugoslovanska Slovenija, razkosana. Ni namreč mogoče trditi, da so si okupatorji razdelili Slovenijo. Med državami, ki so okupirale Jugoslavijo, ni bilo nobenih konferenc, na katerih bi se dogovarjali o razdelitvi zasedenega ozemlja. Kdo bo dobil kateri kos jugoslovanskega (in slovenskega) ozemlja, je določil Hitler sam in to večinoma že 27. marca 1941, dokončno pa 3. in 12. aprila 1941, ko je v svojem glavnem stanu Mönichkirchen pri Dunajskem Novem mestu izdal »smernice za razdelitev Jugoslavije«. Po Hitlerjevem sklepu je Nemčija v Sloveniji dobila vso slovensko Štajersko, severni del Dolenjske, Gorenjsko, Mežiško dolino, dravograjsko območje in SZ del Prekmurja. Italiji je Hitler prisodil večino Notranjske (njen zahodni del je imela že od leta 1918) in večino Dolenjske ter Ljubljano. Madžarska je po kratkotrajni nemški zasedbi 17. aprila 1941 dobila večino Prekmurja. Del občine Bregana je dobila NDH. Občini Draga in Osilnica na Kočevskem

¹⁸ Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o romski skupnosti Slovenije z dne 10. 7. 2015, arhiv Državnega zbora Republike Slovenije.

¹⁹ Podatki Statističnega urada Republike Slovenije, popisi prebivalstva.

sta bili do okupacije v Savski oz. Hrvaški Banovini in sta ostali v čabarskem okraju, ki ga je italijanski okupator vključil v reško pokrajino.²⁰ Okupatorske meje so se živo zarezale v slovensko narodno telo. Pretrgale so gospodarske, kulturne, človeške in druge vezi med pokrajinami. Zlasti nenaravna je bila meja med Nemčijo in Italijo na Notranjskem in Dolenjskem, ki je Ljubljano odrezala od njenega zaledja na severu²¹. Po zasedbi so nemška, italijanska in madžarska vojska, ki je prišla v Prekmurje 16. aprila 1941, na zasedenih območjih uvedle vojaško upravo. Ta je bila najkrajša na nemškem zasedbenem območju in najdaljša na madžarskem v Prekmurju in Medžimurju. Na večini nemškega zasedbenega območja v Sloveniji je nemška vojaška uprava nehala delovati še pred kapitulacijo jugoslovanske vojske²². Nemški okupator je zasedenim slovenskim pokrajinam namenil takšen položaj, kot so ga takrat imele Alzacija, Lotaringija in Luxemburg, to je, da jih pripravi na formalnopravno priključitev k Nemčiji. 14. aprila 1941 je bila vzpostavljena civilna uprava v Spodnji Štajerski, 15. aprila v mežiški dolini in na dravograjskem območju ter 30. aprila 1941 na Gorenjskem. Drugače kot na italijanskem zasedenem ozemlju je nemški okupator na Štajerskem in Gorenjskem popolnoma odstranil ves dotedanji jugoslovanski upravni aparat in ga zamenjal s svojim, spremenil upravno-politično razdelitev pokrajine in tudi pri tem upošteval svoje narodnopolitične interese, uničil vse slovenske politične, kulturne, gospodarske, strokovne, cerkvene in druge organizacije, društva in ustanove. Nemške okupacijske oblasti so že v prvih mesecih okupacije internirale v Begunje večje skupine Sintov. »Cigane« so začeli zapirati na podlagi okrožnice, ki jo je 15. maja 1941 vsem žandarmerijskim postajam poslal poveljnik žandarmerije pri šefu civilne uprave za zasedena ozemlja južne Koroške in Kranjske. V okrožnici je ukazal, da naj se vse »Cigane« takoj aretira in pošlje v škofove zavode v Šentvidu. Gorenjski Sinti so bili tako med prvimi osebami, privedenimi v begunjske zapore. 20. maja 1941 – torej na dan, ko so bili v begunjske zaporniške knjige vpisani prvi zaporniki – je Kripo Jesenice aretiral in privedel v Begunje skupino desetih »Ciganov« s priimkom Rajhart, ki so bili vsi mlajši od 20 let. Naslednjega dne, 21. maja 1941, je žandarmerija Kranjska Gora v Begunje privedla štiri »Cigane« s priimkom Rajhart oziroma Reichard. Istega dne je v Begunje prispela skupina osemintridesetih »Ciganov«, ki jih je aretirala žandarmerija Jesenice. Tudi ta skupina je v celoti nosila priimek Rajhard oziroma Reichard. Tri dni kasneje, 24. maja 1941, je žandarmerija Črna v Begunje privedla Sinta in Sintinjo s priimkom Mueller ter devet

²⁰ Tone Ferenc, *Okupacijski sistemi na Slovenskem 1941–1945*, Zgodovinski viri, Ljubljana 1997, 7.

²¹ Ibid., 8.

²² Ibid., 6.

zaprli v taborišča. Po doslej objavljenih navedbah največ v taborišče Staro Sajmište²⁵.

Slika 2: Ostanki taborišča Staro Sajmište, Beograd (foto Marjan Toš).

skoraj zagotovo ne ustreza resnici, saj nekateri raziskovalci romskega holokavsta navajajo, da naj bi vojna terjala okoli 350 žrtev iz skupnosti Gorenjskih Sintov. Ta podatek pa ne sloni na verodostojnih evidencah in popisih žrtev, zato ni zanesljiv in ga je treba jemati z veliko rezervo. Jože Dežman iz Gorenjskega muzeja navaja seznam 112 imen Sintov.

²⁵ V Starem Sajmištu – nekdanjem beograjskem sejemskem prostoru na levem bregu Save – je bilo od jeseni 1941 do avgusta 1944 nemško koncentracijsko taborišče. Število taboriščnikov zgodovinarji ocenjujejo na 40.000, med njimi pa so bili Srbi, protifašistični Hrvati, Judi in Romi vključno s slovenskimi Sinti. Okoli četrtina jih je v taborišču umrla. Med umorjenimi je bilo skoraj celotno tedaj v Beogradu bivaajoče judovsko prebivalstvo.

Ker pa je bilo to taborišče formalno odprto šele oktobra 1941 si dovolim pripomniti, da so bili očitno odpeljani v različna taborišča, tudi v Banjico, kjer so taborišče odprli že 5. julija 1941²⁶. Kakšna je bila usoda gorenjskih »Ciganov« v Srbiji, ni znano. Srbske Cigane so zbirali v taborišču Sajmište v Beogradu. Ker so bili srbski Cigani v taborišče pripeljali decembra 1941 in ker je bilo tam okoli 500 ciganskih žena z otroki, bi težko govorili o gorenjskih Ciganih²⁷.

Nekaterim Sintom je v Srbiji uspelo pobegniti k partizanom. V okupirani Srbiji naj bi bili Cigani poleg Judov »odgovorni za posebna zverinstva in za opravljanje obveščevalne službe«. Sosednja Madžarska, ki je po razkosanju Jugoslavije aprila 1941 dobila Prekmurje, Medžimurje in večji del Vojvodine, je imela leta 1942 podoben pogled na romsko etnično skupnost kot nacistična Nemčija in tamkajšnja kmetijska zbornica je madžarski vladi predlagala, da naj uspešno reši cigansko vprašanje z dosledno kastracijo Ciganov, saj so ti tako iz higienskega kot rasnega stališča nevarni za madžarski narod, še posebej zaradi mešanja nižjih slojev Madžarov z njimi. Po uradni statistiki naj bi tam živelo okoli 150.000 Ciganov; ta številka ne vključuje mešancev²⁸. Hudi zločini so se nad Romi dogajali tudi v ustaškem uničevalnem taborišču Jasenovac. Danes prevladuje mnenje, da so v Jasenovcu pobili več kot 16.000 romskih žrtev. Leta 2012 so prvič organizirali spominsko slovesnost na te grozote ob spominskem obeležju »Romsko groblje« v vasi Uštica pri Jasenovcu. Mag. Jožek Horvat Muc navaja, da so v taborišču Uštica v Jasenovcu pokončali več kot 16.000 Romov. Ocenjuje, da ne bo mogoče precizno rekonstruirati pobojev in ugotoviti števila pobitih Romov v NDH²⁹. Večina avtorjev naj bi ocenjevala, da jih je bilo med 20.000 in 30.000, raziskovalka Narcisa Lengel Krizman pa v delu Genocid nad Romi: Jasenovac 1942 predvideva, da je v taborišču

²⁶ Koncentracijsko taborišče Banjica pri Beogradu (5. julij 1941–7. september 1944). Taborišče je upravljal Nedićeva Specialna policija pod nadzorom nemškega Gestapa. Od 100.000 taboriščnikov jih je bilo ubitih okrog 80.000. Pripadnike narodnoosvobodilne vojske so streljali v Jajincih, kjer je okupator leta 1943 sežgal okrog 68.000 trupel, in v Jabuki pri Pančevu. Del banjiških taboriščnikov so pomorili v avtomobilih-plinskih celicah.

²⁷ Milan Komac, Pobijanje Ciganov med drugo svetovno vojno v Sloveniji, v: Zgodovinski časopis, 75/2021, 1–2 (163), 220. Avtor dosledno uporablja izraz »Cigan«, »gorenjski cigani« ... ne govori ločeno o Sintih. Tudi on omenja taborišče Staro Sajmište.

²⁸ Marburger Zeitung, 2. 6. 1942.

²⁹ Jozo Tomasevich, Rat i revolucija, Zagreb 2010, 676. Tomašević je eden redkih raziskovalcev, ki v okviru splošnih pregledov dogajanja v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno obravnava romsko problematiko in opozarja, da so bili nacisti in ustaši odločni, da poleg Judov likvidirajo tudi Rome, a da se ta slikovita in deloma nomadska manjšina samo mimogrede omenja v nemških ali ustaških poročilih in njihovi propagandi.

tragično končalo okoli 8500 Romov³⁰. Ne smemo pozabiti niti na usode in »vojno resničnost« niških Romov v Srbiji. Zaznamovana je z zločinom, preganjanjem in diskriminacijo. Natančno število teh žrtev ni znano; manjkajo tudi sistematizirane ugotovitve o tem. Ali je bilo med žrtvami v Jasenovcu, v Nišu in drugod med Romi tudi kaj Sintov, ne vemo. V vseh dokumentih so za aretirane in zaprte Rome oznake »Z«, nikjer pa ni pripisa ali opombe, da gre za Sinte. Tudi za gorenjske Sinte v Begunjah ni teh dodatnih označb; ločimo jih lahko le na osnovi njihovih značilnih priimkov.

Tudi 79 let po koncu druge svetovne vojne, v kateri je bil holokavst najhujša oblika kršenja temeljnih človekovih pravic in svoboščin brez primere, mnogi raziskovalci te tematike poudarjajo, da usoda Romov že med drugo svetovno med vojno ni bila deležna posebnega zanimanja. Zato ne preseneča, da se tudi po končani vojni leta 1945 o Romih in njihovi tragediji sploh ni hotelo nič vedeti. Za genocid nad Judi se je vedelo in se ga je začelo preučevati, genocid nad Romi in Sinti pa je bil desetletja povsem pozabljen. Tudi v Sloveniji so se raziskave o tem začele šele pred dobrima dvema desetletjema in pol.

Slika 3: Spomenik sintskim žrtvam holokavsta v Begunjah (foto Nuša Lešnik).

³⁰ Večina demografov ocenjuje, da je bilo v Jasenovcu okoli 15.000 romskih žrtev.

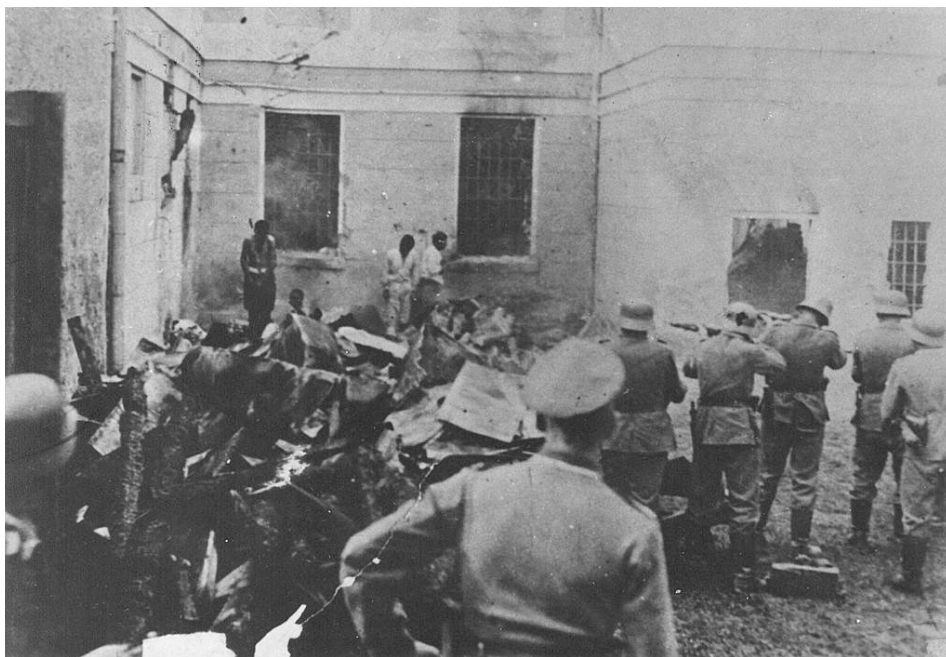
Za razliko od gorenjskih Sintov, ki so bili v glavnem odpeljani v Srbijo, pa avstrijski Sinti niso imeli te sreče. Nemški okupatorji so jih deportirali v nemška koncentracijska in uničevalna taborišča (predvsem Auschwitz, Dachau in druga), kjer je večina umrla v plinskih celicah in krematorijih. Treba je opozoriti, da so se organizirane deportacije Romov in Sintov med drugo svetovno vojno začele že 16. maja 1940. Sprva v manjšem obsegu, saj je šele avgusta 1941 nemška birokracija začela s sistematičnim poskusom klasificiranja »Ciganov« v rasnem smislu. Takrat je nacistični režim vzpostavil dve osnovni kategoriji, ki sta razlikovali med avtohtonimi in neavtohtonimi »ciganskimi plemeni«. Za avtohtono je veljala skupina, ki se je naselila na območju Nemčije že v 15. stoletju in je zato imela nemško državljanstvo. Poleg te osnovne delitve je nacistični režim začel razlikovati tudi med »čistimi/čistokrvnimi Cigani« in »Cigani mešane krvi«, ki so bili rojeni v mešanih zvezah med »Cigani« in Nemci. Ta klasifikacija je sledila vzorcu, ki so ga oblikovali že Nürnberški zakoni³¹. Pozno leta 1943 so nemške okupacijske sile v Vzhodni Evropi s Himmlerjevo odobritvijo odločile, da je treba nomadske »Cigane« obravnavati z enakimi sredstvi kot Jude, torej jih fizično odstraniti/pobiti. V zadnjem letu vojne so nacistični ideologi začeli »Cigane« dojemati ne zgolj kot nezaželeno družbeno skupino, ampak tudi kot nezaželen rasni element³². A to so bili bolj izdihljaji rasne politike zoper Rome/Sinte, saj je Heinrich Himmler z dekretom z dne 8. decembra 1938 vpeljal obvezno rasno diagnosticiranje vseh »Ciganov«. To rasno diagnozo so postavili na Ritterjevem inštitutu³³, in sicer na podlagi genealoških podatkov in socialnega vrednotenja družinske zgodovine posameznih oseb. Z diagnozo so seznanili tako policijo kot tudi diagnosticirane osebe, ki so se lahko nad rezultati diagnoze pritožile, če so jo lahko z genealoškimi dokumenti izpodbile. Rasna diagnoza je bila podlaga

³¹ Nürnberški zakoni so bili antisemitski in rasistični zakoni, ki so bili sprejeti v nacistični Nemčiji 15. septembra 1935 na posebnem zasedanju Reichstaga, sklicanem med letnim nürnberškim zborovanjem nacistične stranke. Nürnberški zakoni, sestavljeni iz zakona o državljanstvu rajha in zakona o zaščiti nemške krvi in nemške časti, so Judom odvzeli temeljne pravice in dostojanstvo. Ti zakoni so kriminalizirali udeležbo Judov v javnem življenju, sodelovanje z nemško kulturo in celo njihovo pravico, da se poročijo z nejudovskimi Nemci. V bistvu so nürnberški zakoni Jude uvrstili med drugorazredne državljane in uzakonili njihovo preganjanje.

³² Heinrich Himmler je decembra 1938 v svojem dekretu o boju proti »ciganski kugi« izrecno napisal, da je najbolj primerna metoda za rešitev »ciganskega problema« obravnavati tega problema z rasnega vidika.

³³ Dr. Robert Ritter (1901–1951), nemški psihiater in zdravnik, znan zlasti po rasnih raziskavah o Romih, s katerimi je skušal podkrepiti nacistično rasno doktrino o manjvrednosti nearijskih ras. Leta 1950 je bil v zvezi z njegovim delovanjem med drugo svetovno vojno sprožen sodni postopek, ki pa je bil domnevno zaradi pomanjkanja dokazov prekinjen. V svetovni literaturi je ocenjen kot »nacistični ekspert za kriminalno biologijo« in za merjenje čistosti ras. Bil je ustanovitelj Inštituta za rasno higieno.

za deportacije »Ciganov« in njim podobnih skupin v Auschwitz. Dokumenti o Ritterjevih rasnih diagnozah so bili po vojni večinoma izgubljeni. Ritter je zapisal, da je zbral vsaj 10.000 rasnih diagnoz. Iz izbranih kopij je razvidno, da je bilo 8. julija 1941 popisanih 2.322 oseb, ki so bile opredeljene kot »Cigani z mešano krvjo«. Do januarja 1945 so naredili 24.411 diagnoz³⁴.

Slika 4: Streljanje zapornikov v Starem Sajmištu (Wikipedija).

Radikalni ukrepi zoper Rome so se nenehno stopnjevali in se razširili na vsa območja okupirane Evrope. Po Himmlerjevem ukazu z dne 16. decembra 1942 so morali biti Romi v nekaj tednih zbrani v koncentracijskem taborišču Auschwitz-Birkenau. Tam so bili žrtve psevdoznanstvenih medicinskih raziskav in poizkusov. Himmlerjev dekret (*Auschwitz-Erlass*) je naročal množične, skupinske deportacije in popolno uničenje etnične manjšine Romov in Sintov. Z nemško natančnostjo so začeli odlok takoj uresničevati in naloge tudi dosledno izpolnili. Romsko (»cigansko«) taborišče Auschwitz-Birkenau je bilo po zdravniških poskusih nad Romi še posebej znano, dokler ga niso v noči iz 2. na 3. avgust 1944 v celoti likvidirali in pomorili še zadnje romske taboriščnike. Po podatkih Muzeja Auschwitz je bilo v tej noči umorjenih

³⁴ Vita Zalar, Romi in Sinti na Slovenskem med drugo svetovno vojno: Diplomsko delo, FF Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2015, 55–56.

4.200 Romov³⁵. Skupaj je v uničevalnem taborišču Auschwitz-Birkenau umrlo okoli 21.000 Romov /in Sintov/, ki so jih pripeljali iz 14 evropskih držav. Tudi slovenske Rome z Dolenjske.

Za gorenjske Sinte še vedno nimamo natančnih podatkov o žrtvah te etnične skupnosti med nemško okupacijo. Poudarjam, da lahko govorimo zgolj o ocenah števila žrtev, ki naj bi se gibale med 80 in 100 Sintov. Manjkajo nam namreč zlasti evidence iz italijanskih koncentracijskih taborišč. Rinaldo DiRicchardi – Muzga navaja, da je kognitivno dojemanje partikularnih etničnih identitet globoko povezano z zgodovinsko pogojenim prvinskim strahom pred preganjanjem, ki ga je utrpela etnična manjšina Sintov. Na Gorenjskem je bilo med preganjanjem pripadnikov te etnične skupnosti med nemško okupacijo po njegovih navedbah ubitih 400 Sintov v koncentracijskih taboriščih in 350 ustreljenih v narodnoosvobodilnem boju. Na Gorenjsko se jih je vrnilo samo 50. Povojne komunistične oblasti so izgnale etnično skupino Sintov v Kočevski Rog, kjer so ostali do konca Informbiroja³⁶. Če njegove podatke o smrtnih žrtvah Sintov seštejemo, dobimo neverjetno visoko število 750 smrtnih žrtev. To pa nikakor ne ustreza resnici, saj je bilo število pred vojno živčih Sintov na Gorenjskem mnogo manjše, zato je treba te navedbe jemati z veliko rezervo. V bazi podatkov o žrtvah vojne 1941–1946 na Inštitutu za novejšo zgodovino Ljubljani podatkov o sintskih žrtvah holokavsta ne najdemo. »Romov za Gorenjsko v bazi nimamo evidentiranih. Vsega skupaj je žrtev med Romi 207, a jih je večina iz Ljubljanske pokrajine; po nekaj pa iz Prekmurja (5), Spodnje Štajerske (3), Primorske (1) in 5 iz neznanu kje«³⁷. Zgodovinarica Vita Zalar meni, da 350 sintskih žrtev ne ustreza zgodovinski resnici. »Glede ocen števila žrtev genocida med gorenjskimi Sinti pa se strinjam z vami; ne vem, na čem sloni ocena dr. DiRicchardi – Muzge o 350 osebah; razen če navaja podatke na podlagi kolektivnega spomina gorenjske sintske skupnosti,« ocenjuje Vita Zalar³⁸.

³⁵ Danijel Vojak, izjava na spominski prireditvi v Murski Soboti 3. 8. 2022.

³⁶ Rinaldo DiRicchardi Muzga, I Was Born as Sint-Gyps Or Crisis of Using the Ethnonym of Romani, Glasnik Slovenskega etnološkega društva/Bulletin of the Slovene Ethnological Society 28. 11. 2012. DiRicchardi je kot tajnik Zveze Sintov opisal tudi pomen spomenika v počastitev spomina na žrtve Sintov v času nacizma. Spomenik s krogom predstavlja svet, po katerem so se raztresli Sinti, konj v njem pa sredstvo, s katerim so potovali, in je delo kiparke Renate Panič. Granitni podstavek je sintski skupnosti podaril kamnosek Jože Jerič.

³⁷ Pismo dr. Mojce Šorn, INZ, Ljubljana Marjanu Tošu z dne 10. junija 2024. Hrani avtor.

³⁸ Pismo Vite Zalar z dne 26. 7. 2024 Marjanu Tošu. Hrani avtor.

Slika 5: Streljanje taboriščnikov v Jajincih (Wikipedija).

Romi so bili tudi žrtve partizanskih pobojev na območju Ljubljanske pokrajine. Pomor prve skupine sta izvršili dve četi Šercerjevega bataljona 10. maja 1942 v Gabrju pri Mačkovcu, ko sta bili pobiti dve skupini Romov. Prva je štela več kot deset pripadnikov, druga pa skoraj petdeset³⁹. Drugi večji pomor Romov se je zgodil sredi maja 1942 v soteski Iške pri Iški vasi. Na Notranjskem so partizanske enote na osvobojenem ozemlju usmrtilе vsaj 70 Romov. Do tretjega pomora Romov je prišlo konec maja 1942 v bližini Sodražice, kjer so partizani aretirali skupino potujočih Romov med njihovo tradicionalno selitvijo iz kraja v kraj. Pripravili so proces pred partizanskim sodiščem, jih obtožili izdaje v korist italijanskih okupatorjev ter jih nato postrelili. Zadnji večji partizanski pomor Romov se je zgodil pri romskem naselju v bližini Kanižarice pri Črnomlju. Tam so partizani iz Belokranjskega odreda 19. julija 1942 pobili okoli šestdeset Romov iz omenjenega naselja. Zanimiv je pomor

³⁹ Pravi pogromi nad Romi so se zgodili maja in junija 1942 nad romskimi družinami na Dolenjskem. Življenje je takrat izgubilo od 150 do 170 Romov. Med temi žrtvami so bili tudi otroci, ki jih niso ustrelili, temveč preprosto treščili ob debela drevesa. Neka očitvidka je povedala, da se je tako jokalo in kričalo, da si človek ne more misliti (prim. Jože Pirjevec, *Partizani*, Ljubljana 2020, 214). Šlo je za partizanski obračun z Romi, ki so jih krivili izdajstva v kontekstu t. i. Vojvodstva na osvobojenem ozemlju 1942. Teh pogromov se spominja tudi Ivan Maček Matija, ki je v spominih zapisal, da omenjeno početje ni bilo sankcionirano; le tu in tam so kakšnega sadista poklicali na odgovornost. Vojvodstvo so sicer kmalu zatrli, niso pa nikoli izbrisali madeža, ki ga je to prizadelo partizanskemu gibanju, in predvsem ne posledic, ki jih je takšno ravnanje pustilo med nesrečnimi Romi.

v soteski Iški Vintgar leta 1942. V romskem sprevedu, ki so ga partizani ponednevi gnali skozi Iško, so bile večinoma ženske in otroci. Neka ženska jim je ušla in se je zatekla v Gornji Ig. Kasneje so jo našli, tam ustrelili in zakopali⁴⁰.

Slika 6: Sintska žena v taborišču (Wikipedija)

Druga svetovna vojna je močno zmanjšala število Romov na področju nekdanje kraljevine Jugoslavije. Povojni čas je tudi Romom na Slovenskem prinesel življenje v novi družbeni stvarnosti. S prehodom v socializem reševanje ciganskega vprašanja seveda ni izginilo. Položaj Romov se namreč ni bistveno spremenil. Podatki iz poročil o njihovem življenju na Slovenskem v prvih dveh desetletjih po vojni strnjeno upodabljajo njihove življenjske navade, kulturo, kriminaliteto ter njihov odnos do okoliških prebivalcev in obratno. Tudi poveljna poročila spominjajo na predvojna poročila oblasti Kraljevina Jugoslavije. Beležila so njihovo ekonomsko in kulturno zaostalost, brezdelnost in potepuštvu, konfliktno odnose z okoliškim prebivalstvom, male tatvine ipd. Oblasti so odredile strog nadzor nad domačimi in tujimi Cigani ter lokalne oblasti pozivale, naj si prizadevajo za njihovo stalno naselitev. Vzorci so se

---

⁴⁰ Brez milosti, Ranjeni, invalidni in bolni poveljni ujetniki na Slovenskem (ur. Lovro Šturm), Ljubljana 2000, 69–71.

torej ponavljali. Cigansko vprašanje naj bi bilo moteče za socialistični razvoj. V šestdesetih letih 20. stoletja so oblasti v navodilih o postopanju s Cigani še vedno priznavale, da doslej niso bili enakopravno obravnavani, pa čeprav naj bi imeli tudi Cigani »v naši družbeni ureditvi enake pravice in dolžnosti kot ostali občani⁴¹. Po letu 1948 je začelo število Romov v Sloveniji naraščati, najbolj v okraju Murska Sobota. Je pa zanimivo, da je po podatkih iz leta 1948 na Gorenjskem živelo samo 46 Sintov, 28 v okraju Jesenice in 18 v okraju Kranj. Vodení so v kategoriji Romi. Ponavljajoči se vzorci, ki jih ponuja govorica povojnih poročil o ciganskem vprašanju oziroma o ciganski nadlogi, spominjajo na predvojna poročila. Cigansko vprašanje naj bi torej »motilo socialistični družbeni razvoj«. Oblasti so v navodilih o postopanju s Cigani priznavale, da doslej niso bili enakopravno obravnavani in da je »treba tudi v odnosih do Ciganov računati s temeljnimi načeli (pravicami in dolžnostmi) naše družbene ureditve, kajti tudi Cigani so občani z enakimi pravicami in dolžnostmi kot vsi ostali. To omenjam zato, ker so bili v preteklosti primeri (verjetno so še sedaj), da so uslužbenci organov za notranje zadeve bolj skrbeli za varstvo in zakonite postopke pri ostalih občanih, medtem ko so Cigane le preganjali in se za njihovo varstvo oziroma zaščito premalo brigali⁴².

Raziskovalec sintske zgodovine doc. dr. Rinaldo DiRiccardi Muzga pogosto opozarja, da so slovenske oblasti po letu 1973 in po prvem romskem kongresu v Londonu 8. aprila 1971 v besednjaku nekritično spremenile izraz »Cigan«, ki ga on kot raziskovalec sintske zgodovine še vedno uporablja⁴³. Izraz »Cigan« je zamenjal izraz Rom, Sinti pa niso nikoli bili Romi in to tudi ne želijo postati. So od njih ločena, posebna etnična skupnost. Do nastanka povojne Jugoslavije leta 1945 se Sinti niso opredeljevali za nobeno narodnost. Spoštovali so oblastni ustroj v domačem okolju, kjer so prebivali, hodili na delo in imeli zagotovljene druge osnovne pravice kot ostali slovenski državljani. Vse do nastanka samostojne Slovenije leta 1991 so kljub asimilaciji občasno še vedno radi uporabljali izraz Cigan. Po letu 1990 so tudi začeli spreminjati priimke nazaj v njihove zgodovinske priimke, poslovenjene po krstnih botrih. Že po letu 1945 so se postopoma skušali znebiti nemških priimkov, ker so jih zaradi njih sprva celo obtoževali za sodelavce okupatorja. Priimek Reichard so zato poslovenili v Rajhard.

⁴¹ Andrej Studen, Neprilagojeni in nevarni, podoba in status Ciganov v preteklosti, Ljubljana 2015, 205–206.

⁴² Ibid., 188.

⁴³ Pismo dr. Rinalda DiRichardija Muzge Marjanu Tošu z dne 1. junija 2024.

VIRI

Zaporniška knjiga Begunje 14702/I.

Zaporniška knjiga Begunje 14702/II.

Zaporniška knjiga Begunje 14702/III.

Zaporniške knjige zapora Goričane

Gorenjski Glas, 9. 3. 2011

Gorenjski Glas, 10. 10. 2013

Dnevnik, 12. 12. 2006

Statistični urad Republike Slovenije ; popisi prebivalstva 1961, 1971, 1981, 1991, 2002

Predlog zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o romski skupnosti Slovenije z dne 10. 7. 2015, arhiv Državnega zbora Republike Slovenije

Pismo Rinalda DiRicchardija Muzge z dne 1. 6. 2024 in 4. 7. 2024

Pismo Vera Klopčič, 24. 5. 2024

Pismo Vita Zalar z dne 26. 7. 2024

Pismo dr. Mojca Šorn z dne 10. 6. 2024

<https://ssrn.com.abstarct=218744>; Pravniki – revija za pravni teorijo in prakso, 0032 – 6976, november 2012. Rinaldo Di Racchardi Muzga, Slovenski Sinti, Etnična manjšina ali le romska podskupina?

www.volksgruppenv1.orf.at/slovenci/ z dne 26. 11. 2013

LITERATURA

Andrej Studen, Neprilagojeni in nevarni, Podoba in status Ciganov v preteklosti, Ljubljana 2015.

Brez milosti, Ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem (ur. Lovro Šturm), Ljubljana 2000.

Tone Ferenc, Okupacijski sistemi na Slovenskem 1941–1945, Zgodovinski viri, Ljubljana 1997.

Pavla Štrukelj, Sinti, zgodovinski oris, v: Vigenjc, glasilo Kovaškega muzeja v Kropi, 8, Kropa 2008.

Pavla Štrukelj, Romi na Slovenskem, Ljubljana 1980.

Pavla Štrukelj, Tisočletne podobe nemirnih nomadov. Zgodovina in kultura Romov v Sloveniji, Ljubljana 2004.

Jože Pirjevec, Partizani, Ljubljana 2020.

Tina Porenta, Sinti skozi čas, Gostujoča fotografska razstava, Muzeji Radovljiške občine, v. Etnolog 23 (2013).

Leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.

Milan Komac, Pobijanje Ciganov med drugo svetovno vojno v Sloveniji, Zgodovinski časopis, 75/2021, 1–2 (163), Ljubljana 2021.

Rinaldo DiRichardi – Muzga, Tudi Bog je umaknil svoj pogled od Ciganov/Romov, Društvo romski informacijski center Slovenije Auglunipe, Ljubljana 2011.

Romi v gibanju (ur. Marjetka Bedrač), Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, Maribor 2013.

Stane Šinkovec, Begunje: Nemška okupacija 1941–1945, Kranj 1995.

Jozo Tomaševich, Rat in revolucija u Jugoslaviji 1941–1945, Zagreb 2015.

Vita Zalar, Romi in Sinti na Slovenskem med drugo svetovno vojno: Diplomsko delo, FF Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2015.

»SINTEGRE HOLOKAUSTO« – GENOCID GORENJSKIH SINTOV

Povzetek

Podatki o številu romskih (sintskih) medvojnih internirancev in deportirancev so zelo pomanjkljivi, saj so okupacijske oblasti te evidence vodile z različno stopnjo natančnosti in doslednosti. Zato so izredno pomanjkljivi in nepopolni tudi podatki o številu žrtev holokavsta med Romi in Sinti, ki se med posameznimi raziskovalci celo precej razlikujejo. Medtem ko smo z raziskavami romskega genocida že dokaj blizu števila teh žrtev, pa za Sinte tega ne moremo reči. Zanje imamo samo zanesljive sezname deportiranih v Begunjske zapore, saj so nemške okupacijske oblasti na Gorenjskem o tem vodile natančne evidence v zaporniških knjigah. Te so ohranjene in so raziskovalcem na voljo v Gorenjskem muzeju v Kranju.

Po ohranjenih arhivskih podatkih in evidencah lahko z gotovostjo trdimo, da so bili Gorenjski Sinti med prvimi osebami, ki so jih aretirali in zaprli v begunjske zapore. 20. maja 1941 – torej na dan, ko so bili v begunjske zaporniške knjige vpisani prvi zaporniki – je Kripo⁴⁴ Jesenice aretiral in privedel v Begunje skupino desetih »Ciganov« s priimkom Rajhart (Reichard), ki so bili vsi mlajši od 20 let. Zadnja skupina Sintov je bila aretirana in pripeljana v begunjske zapore 26. junija 1941. Vse zaprte Sinte so iz Begunj transportirali v taborišče Št. Vid nad Ljubljano. Transport je bil izveden v štirih dneh, od 6. do 9. julija 1941. Aretirani in zaprti člani sintskih družin Reichard, Taubmann, Rhoi in Müller so v zaporih v Begunjah čakali na morebitne deportacije v nemška koncentracijska taborišča⁴⁵. To pa se ni zgodilo, saj so večino gorenjskih Sintov deportirali v Srbijo.

Kljub velikim naporom raziskovalcev o etnični skupnosti Sintov na Gorenjskem zaradi pomanjkanja uradnih evidenc in popisov še vedno nimamo natančnih podatkov o žrtvah genocida nad to etnično skupnostjo. Na Gorenjsko se jih je po končani vojni leta 1945

⁴⁴ Kriminalpolizei je standardni izraz za kriminalistično policijo v policijskih silah Nemčije, Avstrije in nemško govorečih kantonov Švice. V nacistični Nemčiji je bil Kripo oddelek kriminalistične policije za celoten rajh. Danes v Zvezni republiki Nemčiji večino preiskav opravlja državna policija.

⁴⁵ Vita Zalar, Romi in Sinti na Slovenskem med drugo svetovno vojno: Diplomsko delo, FF Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2015, 62.

vrnilo samo 50. Vse doslej navedene številke o žrtvah holokavsta med Sinti (350, 100, 80) niso realne in jih je treba obravnavati zelo, zelo previdno ter predvsem začeti s podrobnim raziskovanjem virov, iz katerih naj bi raziskovalci črpali zanesljive in verodostojne podatke. Vsako število žrtev holokavsta gorenjskih Sintov je zato zgolj in še vedno samo ocena.

Gorenjski Sinti niso sodelovali ne z okupatorji in ne s pripadniki slovenskega protikomunističnega tabora, za razliko od posameznih Romov, ki so se priključili slovenskim domobrancem. Sintov tudi ne najdemo med informatorji SS in Gestapa v koncentracijskih taboriščih, kar so počeli nekateri Romi. Ta izdajstva Sinti Romom še danes zamerijo. Preživeli sintski taboriščniki se po vojni podobno kot Judi niso želeli izpostavljati kot žrtve genocida, saj so bile njihove vojne travme in spomini prehudi. Vse do samostojne Slovenije leta 1991 so oblasti Romom in Sintom odrekale pravico do priznanja žrtev holokavsta. Sinti ga imenujejo »*sintegre holokausto*«.

“SINTEGRE HOLOKAUSTO” – THE GENOCIDE OF THE SINTI IN GORENJSKA REGION

Summary

Data concerning the number of Roma (Sinti) who were interred and deported during the inter-war period is notably scarce. The occupying authorities maintained these records with varying levels of accuracy and consistency. As a result, the available data on the Roma and Sinti victims of the Holocaust is extremely inadequate and incomplete, often differing significantly among researchers. While research on the genocide of the Roma is approaching a more accurate count of victims, the same cannot be said for the Sinti. For this group, we possess reliable lists only for those deported to the Begunje prisons, as the German occupation authorities in Gorenjska meticulously documented these in the prison registers. These records have been preserved and can be accessed by researchers at the Gorenjska Museum in Kranj.

Based on the available archival data and records, it is clear that the Sinti of Gorenjska were among the first individuals to be arrested and imprisoned in the Begunje prisons. On 20 May 1941, the date when the first prisoners were recorded in the Begunje prison registers, the Kripo⁴⁶ Jesenice apprehended and transferred a group of ten individuals, all with the surname Rajhart (Reichard), to Begunje. Notably, all members of this group were under the age of 20. The final group of Sinti was arrested and taken to the Begunje prisons on 26 June 1941. Subsequently, all imprisoned Sinti were transported from Begunje to the camp of Št. Vid nad Ljubljano over a four-day period, from 6 to 9 July 1941. The arrested members of the Sinti families Reichard, Taubmann, Rhoi, and Müller were held in the Begunje prisons while awaiting potential deportation to German concentration camps⁴⁷. However, this deportation did not occur, as the majority of the Sinti from Gorenjska were relocated to Serbia, with most being sent to the Staro Sajmište camp in Belgrade.

⁴⁶ Kriminalpolizei is the standard term for criminal police in the police forces of Germany, Austria and the German-speaking cantons of Switzerland. In Nazi Germany, the Kripo was the criminal police department for the entire Reich. Today, in the Federal Republic of Germany, most investigations are carried out by the State Police.

⁴⁷ Vita Zalar, Romi in Sinti na Slovenskem med drugo svetovno vojno (Roma and Sinti in Slovenia during the Second World War): Diploma thesis, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Ljubljana 2015, 62.

Despite the diligent efforts of researchers studying the Sinti ethnic community in Gorenjska, the absence of official records and censuses means that we still lack precise information regarding the victims of the genocide affecting this community. After the war ended in 1945, only 50 individuals returned to Gorenjska. The various figures previously cited concerning the Sinti victims of the Holocaust—such as 350, 100, or 80—are not reliable and should be approached with significant caution. It is crucial to begin with a thorough investigation of the sources from which researchers derive data to ensure its reliability and credibility. Consequently, any estimate of Holocaust victims among the Sinti of Gorenjska remains just that—an estimate.

The Sinti of Gorenjska refrained from collaborating with the occupiers or with members of the anti-communist faction in Slovenia, in contrast to certain Roma individuals who joined the Slovenian Home Army. The Sinti were also absent among the SS and Gestapo informers in concentration camps, unlike some Roma who did engage in such betrayals, which continue to evoke resentment among the Sinti today. After the war, Sinti survivors, much like their Jewish counterparts, were reluctant to reveal their experiences as victims of genocide due to the profound trauma and painful memories associated with the conflict. Until Slovenia achieved independence in 1991, authorities denied the Roma and Sinti recognition as victims of the Holocaust. The Sinti refer to this persecution as the “*sintegre holokausto*”.

“*SINTEGRE HOLOKAUSTO*” – DER VÖLKERMORD AN DEN SINTI VON GORENJSKA

Zusammenfassung

Die Quellenlage zur Zahl der internierten und deportierten Roma (Sinti) in der Zwischenkriegszeit ist äußerst dürftig, da die Besatzungsbehörden die entsprechenden Aufzeichnungen mit unterschiedlicher Genauigkeit und Konsistenz führten. Daher sind auch die Daten über die Zahl der Roma- und Sinti-Opfer des Holocaust von einer hohen Ungenauigkeit und Unvollständigkeit geprägt, sodass es zu erheblichen Abweichungen zwischen den Angaben verschiedener Forscher kommt. Während die Forschung zum Völkermord an den Roma bereits recht genaue Zahlen zu den Opfern liefern kann, ist dies für die Sinti nicht der Fall. Für die Gruppe der Sinti existieren lediglich verlässliche Listen der in die Gefängnisse von Begunje Deportierten, da die deutschen Besatzungsbehörden in Gorenjska detaillierte Aufzeichnungen in den Gefängnisregistern vorgenommen haben. Diese sind erhalten geblieben und stehen den Forschern im Gorenjska-Museum in Kranj zur Verfügung.

Aufgrund der überlieferten Archivdaten und Aufzeichnungen kann mit Sicherheit davon ausgegangen werden, dass die Sinti von Gorenjska zu den ersten Personen gehörten, die in den Gefängnissen von Begunje verhaftet und inhaftiert wurden: Am 20. Mai 1941 – dem Tag, an dem die ersten Häftlinge in die Gefängnisbücher von Begunje eingetragen wurden – verhaftete die Kripo⁴⁸ Jesenice eine Gruppe von zehn „Zigeunern“ mit dem Nachnamen Rajhart (Reichard), die alle unter 20 Jahre alt waren, und brachte sie nach

⁴⁸ Kriminalpolizei ist die gängige Bezeichnung für die Kriminalpolizei in Deutschland, Österreich und den deutschsprachigen Kantonen der Schweiz. Im nationalsozialistischen Deutschland war die Kripo die für das gesamte Reich zuständige Kriminalpolizei. Heute werden in der Bundesrepublik Deutschland die meisten Ermittlungen von der Landespolizei durchgeführt.

Begunje. Die letzte Gruppe von Sinti wurde am 26. Juni 1941 verhaftet und in die Gefängnisse von Begünje gebracht. Alle inhaftierten Sinti wurden von Begunje in das Lager Št. Vid nad Ljubljano transportiert. Der Transport dauerte vier Tage, vom 6. bis 9. Juli 1941. Die verhafteten und inhaftierten Angehörigen der Sinti-Familien Reichard, Taubmann, Rhoi und Müller wurden in den Gefängnissen in Begunje in Erwartung einer möglichen Deportation in deutsche Konzentrationslager⁴⁹ festgehalten, was jedoch nicht geschah, da die meisten Sinti von Gorenjska nach Serbien deportiert wurden. Die meisten wurden in das Lager Staro Sajmište in Belgrad gebracht.

Obgleich die Forschungstätigkeiten hinsichtlich der ethnischen Gemeinschaft der Sinti in Gorenjska durchaus bemerkenswerte Ergebnisse hervorgebracht haben, sind aufgrund der Nicht-Verfügbarkeit offizieller Aufzeichnungen und Volkszählungen präzise Angaben zu den Opfern des Völkermords an dieser ethnischen Gemeinschaft nach wie vor nicht möglich. Lediglich 50 Personen kehrten nach Kriegsende im Jahr 1945 in die Region Gorenjska zurück. Die bisherigen Angaben zu den Opfern des Holocaust an den Sinti (350, 100, 80) sind mit großer Vorsicht zu betrachten. Eine detaillierte Untersuchung der Quellen, aus denen die Forscher ihre Daten beziehen, ist unerlässlich, um zuverlässige und glaubwürdige Informationen zu gewinnen. Jede Angabe zu den Opfern des Holocaust an den Sinti von Gorenjska ist daher lediglich nur eine Schätzung und bleibt auch nur eine Schätzung.

Die Sinti von Gorenjska kollaborierten weder mit den Besatzern noch mit den Anhängern des slowenischen antikommunistischen Lagers, im Gegensatz zu einigen Roma, die sich der slowenischen Heimatarmee anschlossen. Auch unter den SS- und Gestapo-Spitzeln in den Konzentrationslagern sind keine Sinti zu finden, wie es einige Roma waren. Dieser Verrat wird von den Sinti bis heute übelgenommen. Nach dem Krieg wollten sich die überlebenden Sinti ebenso wie die Juden nicht als Opfer des Völkermords zu erkennen geben, da das Trauma und die Erinnerungen an den Krieg zu stark waren. Bis zur Unabhängigkeit Sloweniens im Jahr 1991 verweigerten die Behörden den Roma und Sinti das Recht, als Opfer des Holocausts anerkannt zu werden. Die Sinti nennen dies den „sintegre holokausto“.

---

⁴⁹ Vita Zalar, *Romi in Sinti na Slovenskem med drugo svetovno vojno* (Roma und Sinti in Slowenien während des Zweiten Weltkriegs): Diplomarbeit, Philosophische Fakultät, Universität Ljubljana, Ljubljana 2015, 62.

Vanek Šiftar, intelektualni steber Prekmurja 20. stoletja*

Janja Hojnik**

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.273>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 929Šiftar V.

Potrjeno – Accepted: 1. 10. 2024 | Objavljeno – Published: 20. 12. 2024

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Janja Hojnik: Vanek Šiftar, intelektualni steber Prekmurja 20. stoletja. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 95=60(2024), 2–3, str. 49–88

Prispevek prikazuje življenje prekmurskega profesorja prava Ivana Vaneka Šiftarja, ki je deloval v času, ko se ni govorilo o neodvisnosti sodstva in o avtonomiji univerze. Deloval je v pravosodju in na univerzi, pod partijskim nadzorom, a si je v obeh okoljih prizadeval za prevlado strokovnosti nad političnimi vzgibi. Verjel je, da lahko le znanje izboljša življenjski standard ljudi na geografskem obrobju Slovenije. V prispevku so izseki doslej neobjavljenega magnetograma Šiftarjevega intervjuja iz leta 1989, v katerem doktor samoupravljanja pove, da samoupravljanja sploh nikoli ni podpiral, ter magnetograma njegovega zaslišanja pred Pučnikovo preiskovalno komisijo o po-vojnih pobojih.

Ključne besede: Mladi Prekmurec, Višja pravna šola, Zveza komunistov na univerzi, prekmurski poslanec, intelektualac, pravnik, zgodovinar, profesor.

* Krajša verzija avtoričinega prispevka o dr. Vaneku Šiftarju je objavljena v Ratej, Mat-eja (ur.), *Osebnosti slovenske humanistike in družboslovja* (Založba ZRC, 2024).

** Dr. Janja Hojnik, red. prof., (ORCID identifier 0000-0001-7853-1459), Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Mladinska ulica 9, 2000 Maribor, doktorska študentka Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, janja.hojnik@um.si. – Janja Hojnik, PhD, Full Professor, (ORCID identifier 0000-0001-7853-1459), University of Maribor, Faculty of Law, Mladinska ulica 9, SI 2000 Maribor, PhD student at the Faculty of Arts, Uni-versity of Maribor, janja.hojnik@um.si.

Janja Hojnik: Vanek Šiftar, an intellectual pillar of Prekmurje in the 20th century. Review for History and Ethnography, Maribor 95=60(2024), 2–3, pp. 49–88

The paper explores the life of Ivan Vanek Šiftar, a law professor from Prekmurje, who worked during a time when discussions about the independence of the judiciary and the autonomy of universities were virtually non-existent. He worked in the judiciary and at the university, under communist party control, yet he consistently advocated for the supremacy of professionalism over political pressures in both spheres. Šiftar believed that enhancing knowledge was the key to improving the standard of living for people residing on the geographical outskirts of Slovenia. The paper includes excerpts from previously unpublished recordings of Šiftar's 1989 interview, in which the doctor of self-government says that he never supported self-government at all, as well as the tape of his hearing before the Pučnik Commission of Inquiry on the post-war massacres.

Keywords: Mladi Prekmurec, Higher Law School in Maribor, Communist Party at the University, Prekmurje deputy, intellectual, lawyer, historian, professor.

UVOD

Vanek Šiftar je bil eden od osrednjih prekmurskih intelektualcev 20. stoletja, demokrat in humanist, ki je navkljub svoji avtoriteti in priljubljenosti v svojem okolju vse življenje ostal trdno na tleh. Zaslužni profesor Univerze v Mariboru, arhivar in encikloped je šel skozi številne spremembe, ki so ga strokovno, politično, ideološko in moralno izzivale in ob katerih je moral pogosto premišljevati o svojih vrednotah, ki jih je dobil od staršev. Član Zveze komunistov, ki je predaval kaplanom in z njimi po predavanjih hodil v bife – UDBA pa jih je spremljala. Profesor, ki je zelo dobro vedel, do kod lahko pri partiji gre. Zagovornik decentralizacije, ki si je v obdobju, ko je bilo za to v Ljubljani največ odpora, prizadeval za »pravo v Mariboru«, ne le višje šole, ki bi izobraževala pravnike za TOZD-e, ampak za pravno fakulteto kot znanstveno institucijo, ki bo izobraževala tudi doktorje pravnih znanosti. Bil je družboslovec in humanist. Številni so ga poskušali definirati po področjih njegovega dela, a so le redki zaobsegli prav vsa. Bolj kot to, kaj ga je zanimalo, je raziskoval tisto, kjer je menil, da bo s svojim znanjem potreben Prekmurcem, Štajercem, Romom, Slovencem, delavcem, kmetom, pravnikom, dijakom in študentom. Velja za enega najboljših poznavalcev prekmurske zgodovine.¹

O njem so izšli trije t. i. Šiftarjevi zborniki; jasno je, da ga je poznalo zelo veliko ljudi in da je imel s številnimi redne kontakte. Jaz nisem med njimi. Na Pravno fakulteto Univerze v Mariboru (odslej UM) sem prišla leto dni pred njegovo smrtjo. Poznam ga le s slike v Senatni sobi, na kateri deluje

---

¹ Franc Rozman, Vanek Šiftar kot zgodovinar, v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik* ((t. i. Prvi Šiftarjev zbornik; Maribor: Pravna fakulteta, 2001) 54.

dobrohotno, nič direktorsko. Linearno popisovanje življenja profesorja Šiftarja ni mogoče, saj je ves čas vzporedno opravljal vrsto služb – pravno, politično, akademsko, uredniško itd. Gradiva o njegovem življenju je za več doktoratov. Zato gre v pričujočem besedilu predvsem za kratek prikaz življenja profesorja prava, ki je deloval v času, ko se ni govorilo o delitvi oblasti, neodvisnosti sodstva, niti o avtonomiji univerze, a ko so človeški profesorji, kakršen je bil Vanek Šiftar, na univerzi vseeno vzpostavili intelektualno vzdušje.

ŠIFTAR VANEK IZ PETANJCEV

Zaslužni prof. dr. Ivan Vanek Šiftar je bil rojen v Petanjcih ob Muri, dober kilometer oddaljenih od avstrijske meje, le pol leta po koncu prve svetovne vojne – v prelomnem letu 1919, ko je bila pokrajina Slovencev ob Muri priča napetemu političnemu dogajanju in menjavi oblastnikov.²

Ko je bil Vanek Šiftar marca 1995 v starosti 75 let zaslišan kot priča v Državnem zboru pred Pučnikovo preiskovalno komisijo, se je sam predstavil: »Doktor Šiftar Ivan Vanek. Tako je v državljanski knjigi in osebni (...), rojen v Murski republiki 1919. leta«.³ Murska republika je bila s strani madžarskih policijskih sil, ki jih je vodil črenšovski madžaron Vilmoš Tkalec, ustanovljena tri dni po Vanekovem rojstvu v Murski Soboti in bila po tednu dni zatrta s strani Rdeče armade. Vanekov oče Jožef Šiftar, opisan kot »neverjetno razgledan in pronicljiv«,⁴ se je boril na soški fronti. Pred odhodom na fronto se je leta 1916 poročil z Apolonijo Debeljak, s katero sta imela tri sinove – Franca (1917), Ivana/Vaneka (1919) in Jožefa (1923). Leta 1924 sta družini Šiftar in Debeljak ob podpori drugih vaščanov v Petanjcih postavili kapelico v spomin na padle vaščane v prvi svetovni vojni. Ko ni bilo Vaneku niti dva meseca, je bilo Prekmurje priključeno h Kraljevini SHS. To je Prekmurcem prineslo številne spremembe in izzive. Med drugim se je začel spreminjati status prekmurščine, kar je v Prekmurju sprožalo nemalo dilem, tako glede jezika kot avtonomije Prekmurja, v reševanje katerih je bil že kot dijak vključen tudi Vanek Šiftar.

Osnovno šolo je Vanek Šiftar obiskoval na Tišini, nižjo gimnazijo pa v Murski Soboti. Pri petnajstih letih, ko so si soboški intelektualci šele prizadevali za višjo gimnazijo v Soboti, je Šiftar s skupino prijateljev odšel na višjo

² Šiftar, Ivan Vanek, *Petanjci, 26. maj 1919 – Murska Sobota, † 8. november 1999.

³ Zaslišanje Vaneka Šiftarja pred Preiskovalno komisijo Državnega zbora, zapisnik z dne 6. 6. 1995, 18–26 (odslej cit. kot magnetogram Pučnikove komisije).

⁴ Mirko Munda, *Ob Muri in daleč čez, Korespondenca Vaneka Šiftarja z nekaterimi pomurskimi rojaki* (Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2011) 15.

gimnazijo na Ptuju. V šolskem letu 1935/36 se je literarna družina Kultura na ptujski gimnaziji preimenovala v Setev in organizirala številne sestanke in predavanja. Kot v spominih pojasni Šiftar, je »vmes posegala tudi policija in prepovedala sestanke«.⁵ V naslednjem šolskem letu je bil kot sedmošolec izvoljen v vodstvo in v mesecih zadnjega šolskega leta tudi vodil Setev. V okviru društva so s sošolci izdali knjižico kratkih zgodb in pesmi Mlada Setev kot »veder odraz naše žilave volje do življenja in do dela«.⁶ V knjižici so Šiftarjeva zgozbica *Elekova pot* o mladem tihotapcu tobaka, ki je ubit med nezakonitim nočnim prehajanjem madžarske meje pri Kobiljem, ter tri pesmi. V naslednjih desetletjih pesmi ni več objavljajal, a to ne pomeni, da jih ni pisal – po njegovi smrti je namreč izšla njegova pesniška zbirka *Pobiram orumenele liste* (2002).

MLADI PREKMUREC

Ko je bil Vanek Šiftar sredi gimnazijskega šolanja na Ptuju, je bilo v tedniku Murska krajina 5. julija 1936 objavljeno: »*Te dni je izšla prva številka Mladega Prekmurca, glasila soboškega sokolskega naraščaja*«. ⁷ Njenemu mlademu uredniku Francu Šebjaniču je kaj kmalu postalo jasno, da list nima dovolj sodelavcev. Zato je »s pomočjo Vaneka Šiftarja že jeseni 1936 navezal stike z dijaškim krogom na ptujski gimnaziji.«⁸

Uredništvo Mladega Prekmurca je Šiftar prevzel v šolskem letu 1938/39, ko še ni dopolnil 21 let. Državni tožilec ni dovolil, da je naveden kot urednik, saj pred 21. letom ni bil kazensko odgovoren za objavljene vsebine. Zato so do Šiftarjevega 21. leta kot urednika zapisovali soboškega odvetnika dr. Ludvika Vadnala, ki je bil tudi največji financer časopisa.⁹ Šiftarjeva domačija je bila tako že v 30. letih 20. stoletja shajališče napredne prekmurske mladine, ki se je zbirala okrog Mladega Prekmurca. V njem so svoja dela objavljali Ferdo Godina, Karel Destovnik-Kajuh, Anton Ingolič, Miško Kranjec, Anton Vratuša, Oton Zupančič idr. Kot urednik je Vanek Šiftar moral večkrat k državnemu tožilcu na zagovor in praksa je bila, da so na mestu cenzuriranih delov pustili prazno mesto – spomenik cenzuri.

V nasprotju s prizadevanji duhovnika in v pokoju poslanca Jožefa Klekla za ohranjanje prekmurščine kot mosta med slovenščino in srbohrvaščino je

⁵ Vanek Šiftar, *Srečanje s starimi znanci* (Murska Sobota: Vestnik, 14. 5. 1987, 39:18) 14.

⁶ France Jeza, *Mlada Setev, Naša uvodna beseda* (Maribor: »Setev«, kulturno društvo, gimnazijcev v Ptuju, tisk Tiskarne sv. Cirila, 1937) 3 – letnica izdaje povzeta po recenziji – Jože Debevec, *Mlada setev* (Ljubljana: Dom in svet, 1937/38, 50:5) 37.

⁷ Šiftar, op. 7 zg.

⁸ Franc Šebjanič (Murska Sobota: Vestnik, 16.9.1978, 30:23), povzet v Šiftar, op. 7.

⁹ Šiftar, op. 7 zg.

krog Mladega Prekmurca, ki se je šolal južno od Mure, objavljaj besedila v knjižni slovenščini in s tem izrazil pripadnost Prekmurja k Sloveniji.¹⁰ Ob 50-letnici revije Šiftar zapiše, da se je ob Mladem Prekmurcu »moral ustaviti tudi vsakdo, ki se je pošteno lotil prekmurske preteklosti in nje kot dela našega celotnega predvojnega družbenopolitičnega gibanja.«¹¹ Primorski zgodovinar časnikarstva Fran Vatovec pa je zapisal, da je Mladi Prekmurec »zlasti po vsebini prestopil bregove Mure in se uvrstil med revije, ki so v veliki meri vplivale na slovensko kulturno, politično dejavnost med obema vojnoma. Odločno je povedal, da Prekmurje spada k matičnemu slovenskemu ognjišču.«¹²

Kot pomenljivo zapiše nekdanji predsednik RS Milan Kučan, ki je Šiftarja imel za svojega mentorja, je bil Vanek Šiftar »rojen v tistem rodu Prekmurcev, skoraj natančno v času po odločitvah Pariške mirovne konference po prvi svetovni vojni, ki se prvi ni več spraševal po tem, ali smo Prekmurci Madžari, Vendi ali Slovenci. Svoje slovenstvo so vzeli kot zgodovinsko danost (...). Ko je ta rod odrasel, je dal Prekmurju tudi prvo močnejšo generacijo intelektualcev, tisto, ki se je zbirala okrog napredno usmerjenega Mladega Prekmurca in v Klubu prekmurskih akademikov (...). To, kar je danes samoumevno, namreč dejstvo, da je Prekmurje del Slovenije, še v času, v katerem se je rodil dr. Vanek Šiftar, ni bilo tako.«¹³

Po maturi junija 1938 se je Vanek Šiftar vpisal na Pravno fakulteto v Ljubljani. Bil je predsednik Kluba prekmurskih akademikov (KPA).¹⁴ Po drugem letniku je moral študij prekiniti zaradi druge svetovne vojne. Tudi glasilo Mladi Prekmurec je ob začetku vojne prenehalo izhajati.¹⁵

DRUGA SVETOVNA VOJNA

Čeprav je bilo izdajanje Mladega Prekmurca prekinjeno, je Šiftarjeva domačija v Petanjcih ostala oporišče aktivistov Osvobodilne fronte (odslej OF) ter

¹⁰ O tem Franc Küzmič, *Dileme in težave glede prekmurščine in knjižne slovenščine pri integracijskem procesu v Prekmurju*, v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 179–189 ter Šiftar, op. 4.

¹¹ Šiftar, *ibidem*.

¹² Vanek Šiftar, *Srečanje s starimi znanci* (Murska Sobota: Vestnik, 25. 6. 1987, 24) 12, povzema zapis v Večeru, 18/1960, 5.

¹³ Milan Kučan, *V spomin človeku, ki ga ni več*, v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, XIX.

¹⁴ Alfonz Gspan idr., *Slovenski biografski leksikon* (Ljubljana: SAZU, 1971), dopolnil Janko Liška, *Vanek Šiftar (1919–1999)*, *Slovenska biografija* (ZRC SAZU, 2013).

¹⁵ Franc Küzmič, *Vanek Šiftar kot urednik*, v Etelka Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva, dekle, obsorej* (Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, Pravna fakulteta UM, GV založba, 2010 – t. i. Drugi Šiftarjev zbornik), 35–36.

postojanka za skrivne prehode prek Mure.¹⁶ Šiftarjevi so imeli zemljo na obeh straneh Mure in zato (kot »dvolastniki«) niso imeli težav s prehajanjem reke. Že sredi aprila 1941 je Vanek Šiftar v Mariboru poiskal Slavo Klavoro, ki mu je v suknjič skrila neke dokumente, nakar jih je Šiftar v Petanjcih predal Evgenu Kardošu. Poleti 1941 pa je šel po Klavoro v Radence in ji pomagal preplavati na madžarsko stran.¹⁷ Kmalu za tem je Klavoro, komaj dvajsetletno, po hudem mučenju v Mariboru ubil Gestapo, Kardoša pa so zajeli Madžari in ga konec oktobra 1941 obesili na dvorišču gradu v Murski Soboti. Madžarski okupatorji so s prekmurskimi aktivisti hitro in brutalno obračunali. Nekatere so ubili, druge zaprli ali odgnali v koncentracijska taborišča; za vojno sposobne moške so pogнали na fronto ali na prisilno delo. Šiftarjevi sinovi so bili med njimi.

Od julija 1941 je Vanek Šiftar živel pod ilegalnim imenom Ferenc Horvat v Prekmurju in na Madžarskem kot kmetijski delavec. Leta 1943 je bil mobiliziran v terensko enoto madžarske vojske v Keszthely ob Blatnem jezeru, ki je bila nameščena na posestvih kot prisilni delavci. Od avgusta 1944 je bil Šiftar skrivoma član okrožnega odbora OF za Prekmurje. Iz madžarskega nadzorstva je prestopil k Rdeči armadi ter se junija 1945 vrnil v Jugoslavijo.¹⁸ Njegovega starejšega brata Francija so ustrelili na Poljskem, mlajši brat Jožef pa je prebegnil na stran Rdeče armade, kjer je padel. Le Vaneku se je uspelo po vojni vrniti domov.

Po koncu vojne je Šiftarjeva kapela v Petanjcih dobila še eno obeležje – posvečena je bila vsem vaščanom, ki so padli v obeh vojnah, izgubili življenje v taboriščih ali v ujetništvu. Mama Apolonija v spomin padlima sinovoma na vrtu zasadi dve vrbi žalujki, ki predstavljata hkrati tudi njun simbolni grob, saj za pravega nihče ne ve.¹⁹ Vrbi žalujki sta postali temelj Vrta spominov in tovarištva, v katerem je Vanek Šiftar, ki je prevzel poslanstvo ohranjanja spomina in opomina na vojne grozote od svojih staršev, vse do smrti zasajal drevesa in druge rastline po svojem izboru in izboru številnih darovalcev z vsega sveta.²⁰ V zadnjih letih življenja Vaneka Šiftarja je Vrt prerasel v neprofitno organizacijo – Ustanovo dr. Šiftarjevo fundacijo, katere peti predsednik uprave je v času pisanja Vanekov sin – Marjan Šiftar.

¹⁶ Borut Holcman, *Prof. Vanek Šiftar – oris življenja in dela*, v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 5.

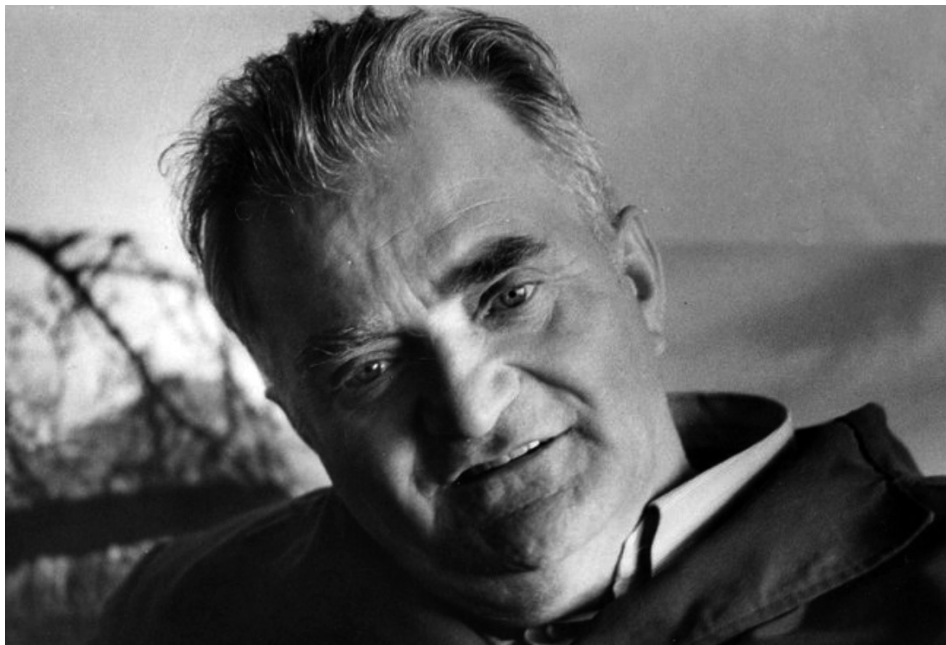
¹⁷ Vanek Šiftar, *S poštenostjo do resnice*, v Munda, *Ob Muri*, 252.

¹⁸ Munda, *Ob Muri*, 68–69.

¹⁹ Anton Vratuša, *Vrt spominov in tovarištva* (Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2004) 5.

²⁰ *Vrt spominov in tovarištva na Petanjcih – vodnik* (Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva Fundacija, 2013).

Tudi po vojni je Vanek Šiftar skrbel za »zbiranje vseh ljudi, ki se ukvarjajo s kulturo, prosveto, a tudi politiko«²¹ v Pomurju. Miško Kranjec je menil, da je to Šiftarjeva veliko pomembnejša vloga od njegovega rednega dela na sodišču, »ki so Ti ga bili po trapariji obesili (...). Takšne osebnosti mi danes v Soboti nimamo, jo pa krvavo potrebujemo (...). Povrhu imaš prijetno urejen dom (...). Mi vsi bi se zgrinjali okrog Tebe, pri Tebi naj bi bile vsakovrstne široke diskusije o vsem (...). Naj premišljam kakor koli, človeka, ki bi bil primernejši za takšno vlogo od Tebe, ne poznam.«²² Šiftarjevi so bili med prvimi v Murski Soboti, ki so imeli televizor, in to je bila dodatna priložnost za to, da so se napredni Sobočani družili pri njih, zlasti ob nedeljskih popoldnevih.²³ Šiftar je bil med ustanovitelji Pokrajinske in študijske knjižnice v Murski Soboti ter pomagal pri ustanavljanju prekmurskega tiska. Bil je tudi v več uredniških odborih (Svet ob Muri, ČZN, Teorija in Praksa), sodeloval je z založbami in spodbujal ustvarjalce k objavam.²⁴

Slika 1: Vanek Šiftar. Vir: arhiv Ustanova Dr. Šiftarjeva fundacija.

²¹ Miško Kranjec, pismo Vaneku Šiftarju z dne 21. 1. 1960, objavljeno v Munda, *Ob Muri*, 34.

²² Ibidem.

²³ Munda, *Ob Muri*, 15.

²⁴ Küzmič v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 43.

ZAPLET GLEDE MADŽARSKE MOBILIZACIJE 25 LET PO VOJNI

Leta 1970 njegov mladostni znanec Ferdo Godina, ki je napisal zgodovino Prekmurja med drugo svetovno vojno,²⁵ v glasilu borcev NOB TV-15²⁶ dregne v vlogo Vaneka Šiftarja med drugo svetovno vojno, zlasti v povezavi s tem, ali je Šiftarjev vrt v Petanjcih zaradi Vanekovega urjenja za oficirja v madžarski vojski med drugo svetovno vojno primerno mesto za Vrt spominov. Zapisal je:

»Če pa srečujemo dr. Šiftarja v »Parku spominov« kot tolmača časov in čustev borbe proti fašizmu, pa se mi zdi, da imamo ne samo pravico, ampak tudi dolžnost, da pogledamo, kje je bil dr. Šiftar med vojno. (...) Dr. Vanek Šiftar je leta 1941 zapustil narodnoosvobodilno gibanje v Prekmurju in se skril. Jeseni leta 1943 je šel v madžarsko vojsko in je vse do konca vojne nosil uniformo okupatorskega madžarskega vojaka. V madžarski vojski je bil karposomanjš (kandidat za oficirja) (...). Vanek Šiftar bi tudi bil prej v zaporu ali internaciji, kakor pa bi bil sprejet v okupatorsko oficirsko šolo in postal Hortijev oficir (...) pri obuki rekrutov za boj proti ruskim komunistom«.²⁷

Na objavo Godine se je Šiftar javno odzval v isti reviji²⁸ in pojasnil, da je bila njegova zgodovina razjasnjena, še preden je bil imenovan za javnega tožilca. V Pokrajinskem arhivu Maribor je tako ohranjen del spisa Okrajnega sodišča Murska Sobota iz leta 1951, v katerem petanjski kmet Anton Pajžlar, v času okupacije vaški župan, kot priča pojasnjuje, kako je madžarska vojska v začetku oktobra 1943 sredi noči prišla v Petanjce in od njega med drugim zahtevala, da jim pokaže Šiftarjevo hišo, ker so želeli odpeljati Vaneka in njegovega brata Jožefa. Pajžlar je madžarskim vojakom povedal, da je Jožef Šiftar ml. že od leta 1941 v internaciji, Vanekov oče Jožef Šiftar st. pa jim je pojasnil, da je bil Vanek že odpeljan.²⁹

Jeni Kardoš, ki je vedel za Vanekovo skrivanje v bližini madžarske meje, je Madžarom povedal zanj in prišli so ga aretirat. Enota madžarske vojske, v katero so ga vključili, se je imenovala »Karna-somani« in je po Vanekovem pojasnilu označevala tiste mobilizirance, ki so imeli opravljeno maturo. Njegovo delo je bilo v konjušnici, kjer so skrbeli za bolne konje, ko so si ti nekoliko opomogli, pa so z njimi vozili gnoj in delali na posestvu barona Faštetiča, žagali drva in čistili stranišča. Nek poročnik mu je jeseni 1944 podelil eno zvezdo

²⁵ Ferdo Godina, *Prekmurje 1941–1945: Prispevek k zgodovini NOB* (Murska Sobota: Pomurska založba, 1967).

²⁶ Ferdo Godina, *Kaj je s »parkom spominov« v Petanjcih*, TV-15, časopis borcev NOB (Ljubljana: Borec), 23. 9. 1970, 39:6.

²⁷ Munda, *Ob Muri*, 62–63.

²⁸ Vanek Šiftar, odgovor na sestavek, ki ga je napisal tovariš Ferdo Godina, TV-15, časopis borcev NOB (Ljubljana: Borec), 7. 10. 1970, 41:5.

²⁹ Spis Okrajnega sodišča v Murski Soboti, II R 207/51, 8. 9. 1951.

na uniformi, da je bil rešen neprestanega nočnega dežuranja pri konjih, a bi jih potreboval še pet do oficirskega čina.³⁰

Zgodba z obtožbami Godine se je zaključila tako, da je oktobra 1970 na Šiftarjev vrt v Petanjcih prišel visoki partijski funkcionar Miha Marinko, povojni predsednik vlade LRS, pogledal jelke, ki ji je Šiftarjevim podaril Josip Broz Tito, in obsodil Godinovo pisanje.

Kljub temu vsi niso dobrohotno sprejeli Šiftarjevih pojasnil. Očitno so mu zamerili, da pod madžarsko vojsko ni bil neposredno življenjsko ogrožen in je relativno mirno preстал tisti čas, namesto da bi (že prej) pobegnil in se pridružil OF. Kot da dva ustreljena brata nista bila zadostna žrtev Šiftarjevih med drugo svetovno vojno. Vanek Šiftar leta 1989 v intervjuju pove, da je bil nekaj časa madžarske mobilizacije dodeljen *»zelo progresivno usmerjenemu«* posestniku dr. Horvathu, pri katerem se je najedel, bral knjige v njihovi knjižnici, sicer pa delal v hiši in na vrtu.³¹ Zato bi verjetno lahko pobegnil, če bi hotel, a je izbral varnejšo pot zanj – in to so mu nekateri borci zamerili.

Med drugim se je do njega ohladil tudi Miško Kranjec.³² Šiftar mu je moral po Godinovi objavi, ko se mu Kranjec ni več oglašal, pojasnjevati: *»Ne vem, kam meriš, da mislim, da je vse, kar o sebi mislim, sveto. Govorila sva in najbrž misliš na moje stališče o mojem zadržanju med vojno. Povedal sem Ti, kar sem mislil, sicer pa nisem nikdar skrival, tako sem ravnal, ker drugače nisem vedel v določenih trenutkih, čeprav danes vidim, da bi morda bilo bolje, če bi se skrival (...). Ne hvalim se, pač pa lahko rečem in tudi dokažem, da sem pa mnogim koristil in nikomur od naših ljudi škodoval.«*³³ Takrat se je očitno tudi izpostavila razlika med Kranjcem in Šiftarjem v smislu njunega družinskega ozadja: medtem ko je Kranjec izhajal iz zelo revne kočarske družine brez zemlje, so bili Šiftarjevi dobro stoječa posestniška družina. Glede na to, da je bilo razširjeno mišljenje nekaterih komunistov, da so vsi posestniki do posesti prišli na nepošten način, Šiftar Kranjcu v pismu izpostavi, da so njegove pripombe na račun Šiftarjeve družine neupravičene: *»Kot da bi bili veleposestniki in največji lenuhi, špekulanti. Vse, kar imamo doma, nismo dobili podarjeno od nikogar, moj oče je vse odkupil in dolgo smo odplačevali. Tudi sam sem hodil na delo na grofovsko, da smo imeli krmo itd. Torej nisem rasel tako, kot si kdo misli.«*³⁴

³⁰ Šiftar, odgovor na Godino, 5.

³¹ Branko Žunec, *Intervju z Vanekom Šiftarjem*, magnetogram, 8. 5. 1989, 21.

³² Jožica Grgič, *Zamolčane zasluge pisateljeve žene* (Ljubljana: Delo), 16. 3. 2019.

³³ Pismo Vaneka Šiftarja Mišku Kranjcu, 5. 1. 1971, v Munda, *Ob Muri*, 60.

³⁴ Pismo Vaneka Šiftarja Mišku Kranjcu, 5. 1. 1971, v Munda, *Ob Muri*, 59.

V kasnejši parlamentarni preiskavi poveljnih povelj, ko je bil Vanek Šiftar star že 75 let, ga je Jože Pučnik ponovno vprašal po njegovi vlogi v drugi svetovni vojni:

Pučnik: »*Ste sodelovali v II. svetovni vojni?*«

Šiftar odgovori: »*Da*«.

Pučnik: »*Ali ste dobili odlikovanje?*«

Šiftar: »*Ne – zapor*«.

Pučnik: »*S kakšnim činom ste končali II. svetovno vojno?*«

Šiftar: »*Z nobenim činom, kajti nazadnje sem vozil gnoj, ko so me prijeli, grofu Feštetiču v Keszthelyu*«.

To povzame Šiftarjevo zgodbo o tem, kako je bil domala oficir v madžarski vojski.

ZAČETEK PRAVNE KARIERE

Zaradi pomanjkanja pravnikov je bil Vanek Šiftar že februarja 1947, ko še ni diplomiral na pravni fakulteti, imenovan za okrajnega javnega tožilca v Ljutomeru. Jože Pučnik ga v preiskovalni komisiji leta 1995 vpraša: »*Vi ste bili tožilec še pred zaključenim študijem?*« in Vanek pojasni, da je imel za seboj dva letnika prava: »*V tistem času ni bilo pravnikov (...) konkretno v Prekmurju (jih) nismo imeli. Madžarski pravniki so odšli, ko so Madžari prišli, so slovenske pravnike izgnali, potem so neke laike najdlji*«.³⁵

V Ljutomeru je bil okrajni tožilec le mesec in pol; za tem je bil imenovan za okrajnega tožilca v Kranju in za tem za okrožnega tožilca v Novem mestu. V času Informbiroja je bil zaslišan o času, ki ga je preživel pod Rdečo armado, saj je pred to krizo govoril, da so jih nastanili v nekem letovišču in da so pod Rdečo armado tako dobro živeli kot nikoli prej.³⁶ Pozimi 1949 je bil razrešen in poslan na šestmesečni tožilski tečaj v Srbijo (v Arandjelovac) in Hrvaško. Končni izpit je bil priznan kot pravosodni izpit. Po vrnitvi v Slovenijo je prišel v konflikt z okrožnim javnim tožilcem, ker ni hotel za tožilca v Trbovlje, zato je bil postavljen za pomočnika okrožnega tožilca v Celju. Tam je bil partijsko kaznovan in bil premeščen za okrajnega tožilca v Ljutomeru. Iz tega obdobja se je pred Pučnikovo komisijo spominjal, da so imeli »*najhujšo bitko s kvalifikacijo pobegov čez mejo. Potem smo prešli iz kaznivih dejanj na prekrške*«.³⁷

³⁵ Magnetogram Pučnikove preiskovalne komisije, 1995, 23.

³⁶ Žunec, magnetogram, 21.

³⁷ Magnetogram Pučnikove komisije, 26.

Leta 1953 je končal poslanski mandat v republiški skupščini, dal odpoved na tožilstvu in s tem končal tožilsko kariero. Istega leta je na Pravni fakulteti v Ljubljani diplomiral kot študent ob delu in nastopil poslanski mandat v Beogradu kot poslanec v Zvezni skupščini. Leta 1958 je postal tajnik vrhovnega sodišča v Ljubljani in preiskovalni sodnik, nato pa sodnik za mladoletnike v Murski Soboti (do 1960).

Pri Pučniku leta 1995 pove, da je glede vmešavanja politike v pravosodje potrebno ločiti obdobje med koncem vojne in letom 1951 ter obdobje po tem letu. Po letu 1951 se je bilo po njegovem mnenju že mogoče upreti politiki. Tudi sam se je kot tožilec v Kranju uprl navodilom in bil suspendiran. Leta 1989 v intervjuju pove: *»Sem menda prvi tožilec, ki sem se uprl in predlagal republiškemu tožilcu Avblju, da dajem ostavko, ker se s temi in temi stvarmi ne strinjam. (...) Jaz sem prvi tožilec, ki je bil suspendiran. Takoj po vojni. Ampak srečo sem imel, da sem imel toliko avtoritete, da me niso poslali na Goli otok.«*³⁸

Uprl se je, ker je vedel, da ga doma čaka zemlja: *»Delal bom in sem lahko samostojen«*. Za kolege tožilce, ki so živeli od službe, pa je povedal, da niso bili tako samozavestni. Zase reče: *»Jaz sem pa imel dve hrbtenici podprti, vse sorodnike, bratrance in sestrične v ZDA, od kod sem tudi lahko dobil dolarje, in pa starše, zemljo.«*³⁹

Kar zadeva politične pritiske na delo pravosodja je povedal, da pritiski na tožilstvo niso bili tako pomembni kot pritiski na sodišče, ki sodi: *»Saj jaz nimam kot tožilec kaj reči. Pravosodna uprava se je mešala v sodstvo. Kakor hitro (kot sodnik) padeš pod volivnost, če nimaš hrbtenice, sva tam (...). Najhujša je politizacija sodišča, še danes je (...). Sodniki porotniki so bili tisti, ki so bili politično imenovani. Porotniki so velikokrat preglasovali sodnika. (...) UDBA je lahko (...) porinila porotnike. (...) O neodvisnosti sodstva ni mogoče govoriti, dokler je porota tista, ki odloča. Kdo poroto imenuje, preglejte tedaj in danes, stranke posredno. Bilo je primerov, kadar je organ prisile pritisnil na poroto in so se porotniki sami javljali za posamezne procese.«*⁴⁰

Pri tem je menil, da je bolj kot na kazenskem področju lahko komunistični sistem ljudem škodil na civilnopravnem področju, pri dedovanju in zaplembah premoženja: *»Dajmo si odkrito povedati. Ne poznam v pravni zgodovini države, ki ne bi na legalen ali ilegalen način si ustvarjala materialne baze. Vi bolj kot jaz poznate zadnje poročilo CIE o sivi ekonomiji v Sloveniji. Ustvarja si materialno bazo.«*⁴¹

³⁸ Žunec, magnetogram, 12.

³⁹ Magnetogram Pučnikove komisije, 22.

⁴⁰ Ibidem, 21–22.

⁴¹ Ibidem.

Ne glede na tako podrejanje pravosodja politiki je bil Vanek »zaljubljenec v pravniški poklic«. ⁴² O poklicu pravnika, o vlogi prava v družbi je vedno govoril z navdušenjem in tudi s kritiko stališč takratnih političnih veljakov, ki so pravo pojmovali kot sredstvo prisile za uresničevanje političnih ciljev. Za poklic pravnika je tudi navdušil številne Prekmurce in Štajerce.

KOMUNIST PAR EXCELLENCE

Vanek Šiftar je bil več kot tri desetletja po drugi svetovni vojni nosilec številnih družbenopolitičnih funkcij. V tem pogledu je bil komunist *par excellence* ⁴³ – predan in zavzet za komunistične ideale in načela, zlasti za odpravo družbenih razredov in večjo socialno pravičnost. Že leta 1939 je v Mladem Prekmurcu zapisal svojo »temeljno opredelitev«, politični nazor, katerega namen je vzpostaviti socialno pravičnost, sklicujoč se na italijanskega borca za italijansko enotnost Giuseppeja Mazzinija:

»Če se vzpneš na grič, se ti zdi, da je samo pedenj od madžarske meje do nemške. In obe sosedbi krmita naše ljudi z medom, pomešanim s kvasom nezadovoljstva, ki doma v bedi in krivicah kipi. (...) Priboriti ljudem osnovne pravice (...). Materialno izboljšanje je bistveno in mi se bomo borili, da ga dosežemo, ali ne zato, ker je za ljudi koristno, da so dobro rejeni in dobro nahranjeni, temveč zato, da ne morete doseči zavesti svojega dostojanstva in svojega naravnega razvoja, dokler se boste nahajali kakor dandanes v neprestani borbi za bedo.« ⁴⁴

Januarja 1940 je v Mladem Prekmurcu objavil svoje Novoletno pismo, v katerem zapiše: »Nič drugega, le srečno novo leto Vam hočem želeti in Vas spomniti, da lačni niso srečni.« ⁴⁵

Kot pojasni njegov sodelavec na VPŠ Šime Ivanjko: »V takratnem obdobju smo bili prepričani, da se odpirajo možnosti za nove vizije in za svobodno oblikovanje družbenih odnosov po meri človeka. To je bilo obdobje pričakovanj in upanja na oblikovanje nove humane družbe na temeljih samoupravljanja. Vanek je bil prepričano zaljubljen v samoupravno družbo in v možnosti posameznika, da oblikuje svoje življenje po lastnih merilih, mimo skrbniške vloge takratne politične oblasti.« ⁴⁶

⁴² Šime Ivanjko, *Vanek Šiftar – vizionar bodočnosti na temeljih preteklosti*, v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 18.

⁴³ Tak naziv Vaneku Šiftarju poda Šime Ivanjko, intervju 2023.

⁴⁴ Ivan Šiftar, *Pogled nazaj in naprej* (Petanjci: Mladi Prekmurec, III 9–10, maj–junij 1939) 133–134, v Munda, *Ob Muri*, 179.

⁴⁵ Ivan Šiftar, *Novoletno pismo* (Petanjci: Mladi Prekmurec, IV: 1–2, jan–feb 1940) 1–2, objavljeno v Munda, *Ob Muri*, 179.

⁴⁶ Ivanjko v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 17.

Zasledujoč to svojo usmeritev se je Vanek Šiftar takoj po koncu vojne včlanil v Zvezo komunistov in že junija 1945 deloval kot politični aktivist v Murski Soboti. 15. junija 1945 se je zaposlil kot načelnik odseka za socialno skrbstvo in zdravstveno varstvo okrajnega ljudskega odbora in na tem mestu ostal do sredine decembra 1946. Ko je kot tožilec krožil po Sloveniji, je bil obenem tudi politično angažiran v okrajne in okrožne odbore; v Ljutomeru je bil predsednik okrožnega odbora OF. Ko se je OF preimenovala in preoblikovala, pa je bil predsednik okrožnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva (znana kot SZDL) Murska Sobota.⁴⁷ To je bil odbor krovne organizacije, v katero so se po letu 1953 (in vse do leta 1989) združevale vse druge organizacije, od Zveze komunistov in sindikatov do društev, zveze mladine itd.

Še preden je zaključil tožilsko kariero, je bil Vanek Šiftar leta 1951 v Pomurju izvoljen v republiško skupščino,⁴⁸ leta 1953 pa še v Zvezno skupščino v Beogradu (glede na njegov življenjepis je imel prvi mandat zveznega poslanca do 30. 4. 1958). Nato je bil ponovno republiški poslanec in v letih 1969–74 drugič zvezni poslanec (Prosvetno kulturni zbor).⁴⁹ Kot sam pove pred Pučnikovo komisijo leta 1995: »*Delal sem v zvezni skupščini, dvakrat voljen in dvakrat v republiški skupščini.*«⁵⁰ Čeprav je bil v času poslanskega mandata tožilec, sodnik in profesor, je bil torej hkrati tudi poslanec. To je bil odraz takratnega načela enotnosti oblasti.

Ludvik Toplak navaja, da ga je srečal v Beogradu, kjer se je kot poslanec v Zvezni skupščini zavzemal za uporabo slovenskega jezika v zveznih organih oblasti, in dodaja: »*Mnogi so rekli, da je utopist*«. ⁵¹ Že leta 1955 je v slovenščini pisal predsedniku Zvezne ljudske skupščine FLRJ v Beograd glede prometnega davka, ki so ga bili zavezani plačevati lastniki gozdov oziroma žag.⁵² Predvsem pa je bil Vanek Šiftar tako v slovenski kot jugoslovanski skupščini zastopnik Prekmurcev. Od ljudi je dobival številna pisma, v katerih so mu pojasnjevali svoje težave, Šiftar pa je iskal pristojne organe, ki bi lahko pri navedenem pomagali. Maja 1955 je pisno čestital vaščanom Turnišč in jim sporočil, da bo 15. 5. 1955 pri njih prvič zasvetila električna luč.⁵³ V pismu

⁴⁷ Gspan, Liška, *Biografija Vaneka Šiftarja*.

⁴⁸ Rezultati volitev iz 18. marca 1951, v Okraju Murska Sobota izvoljena Ivan Šiftar in Anton Vratuša, Ur. L. LRS 13/1951.

⁴⁹ Vanek Šiftar, *Življenjepis*, 1998, arhiv UŠF.

⁵⁰ Žunec, magnetogram, 21.

⁵¹ Ludvik Toplak, *Mlajši v šoli starejšega kolega*, v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, XXI.

⁵² Pismo Vaneka Šiftarja, 2.4.1955, Pokrajinski arhiv Maribor, arhivsko gradivo Vaneka Šiftarja, škatla 171.

⁵³ Pismo Vaneka Šiftarja vaščanom Turnišč z dne 11.5.1955, Pokrajinski arhiv Maribor, škatla 171.

Mišku Kranjcu zapiše: »Kolikor sem bil poslanec, sem se trudil, brez hvalisanja, da sem Prekmurju pač koristil«. ⁵⁴

Vrsto let kasneje pred Pučnikovo komisijo pojasni, da je bilo v Prekmurju veliko izzivov: »Mi moramo poznati obrobja, kajti na obrobjih je bilo drugače (kot v Ljubljani). In star pregovor (pravi): Voda odlaga smeti na breg«. ⁵⁵ Zanimal ga je napredek pri gradnji cest, šol, knjižnic, kmetovanju in elektrifikaciji. Lokalne politike v Prekmurju je opozarjal, da morajo delati v dobro občanov mesta in podeželja, da pri reševanju težav ne smejo biti površni in da se morajo zavzemati za enakopravnost in strpnost ter spoštovanje človekovih pravic. ⁵⁶

Po izidu knjige Antona Trstenjaka »Človek v stiski« je leta 1961 Vanek Šiftar napisal oceno, v kateri je nekatera njegova stališča ocenil kot ne dovolj napredna, ne dovolj socialistična in demokratična. Medtem ko je Trstenjak menil, da se vikanje ali celo onikanje staršev s strani njihovih otrok prehitro opušča, spoštljiva razdalja pa spreminja v domačnost, je Šiftar menil, da za spoštljivo razdaljo ni nobenih pametnih razlogov. Prav tako ni sprejemal argumentov o podrejanju žensk moškim. Podpiral je stališča Vide Tomšič o tem, da mora biti ženska osvobojena in moškemu enakopravna, kar pa bo doseženo šele takrat, ko bo družba prevzela določene njene gospodinjske in družinske zadolžitve. ⁵⁷ Šiftar ni sprejemal pravila, da naj roke ne nudi »v pozdrav mlajši starejšemu, podrejeni nadrejenemu, moški ženski, razen če je z njo v sorodu, dobro znan, starejši, odličnejši«. ⁵⁸ Vanek Šiftar se na to odzove z mnenjem: »Težnja socialistične družbe je, da bi bili odnosi med ljudmi po svoji obliki in vsebini čedalje bolj odnosi tovarištva, medsebojnega sodelovanja in pomoči. Take odnose pa je možno ustvarjati le s podiranjem starih družbenih plotov«. ⁵⁹

Za svoje politične aktivnosti je bil Vanek Šiftar leta 1960 odlikovan z redom republike tretje stopnje, leta 1970 z redom republike z bronastim vencem, leta 1979 pa z redom dela z rdečo zastavo – vse odlikovanja SFRJ, ki so se podeljevala za posebne zasluge na področju javnega delovanja.

⁵⁴ Pismo Vaneka Šiftarja Mišku Kranjcu, 5.1.1971, v Munda, *Ob Muri*, 59.

⁵⁵ Magnetogram Pučnikove komisije, 23.

⁵⁶ Andrej Gerenčer, *Moja srečanja z dr. Vanekom Šiftarjem*, v Darja Senčur Peček (ur.), *Vanekovo stoletje, Ob stoletnici rojstva dr. Vaneka Šiftarja* (Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru, 2009 – t. i. Tretji Šiftarjev zbornik), 26.

⁵⁷ Vida Tomšič, O zakonski zvezi, družini in gospodinjstvu v socializmu, CZ 1959, str. 25.

⁵⁸ Anton Trstenjak, *Človek v stiski*, Mohorjeva družba, 1961, str. 111.

⁵⁹ Vanek Šiftar, *Človek v stiski*, ocena knjige, 1961, arhivsko gradivo Vaneka Šiftarja, PAM, str. 5.

VANEK PRED PUČNIKOVO KOMISIJO O POVOJNIH POBOJIH

Ko je Državni zbor leta 1995 imenoval komisijo za preiskavo poveljnih pobojev, je bil Vanek vabljen kot prič. Na pričanje se je dobro pripravil; sestavil si je osebni dosje o tej tematiki. Izrezal si je vrsto člankov, v časopisih podrobno spremljal poročanje o delu »Pučnikove komisije«. Zaslišanja se je udeležil bolan, a tam o pobojih ni bil nič vprašan. Vprašanja so se omejila na že omejeno delovanje tožilstva in sodstva v prvih letih po vojni.

Še pred Titovo smrtjo pa ga je Franc (Feri) Bükvič, profesor iz Puconcev, ki je deloval na ameriški univerzi v Fairfieldu, prosil za pojasnila o tem, kako je prišlo do razkola med Titom in Stalinom, ker želi v svojem »velikem tekstu« (romanu *Vojna in revolucija*, ki je izšel leta 1983 v Buenos Airesu) zapisati »čisto resnico«. ⁶⁰ Šiftar ga pri tem prosi, da ga pri pisanju ne smejo »motiti napake, ki smo jih delali pri iskanju novih poti v temnem svetu«. Na kar mu Bükvič odgovori: »O napakah ne bom govoril, (toda ...) Vanek, a je bilo nujno, da je naše slovensko vodstvo umorilo skoraj 12 tisoč domobrancev, potem ko je OF zmagala? Ali so bili ti domobranci zares tako nevarni? (...) O tem bom pisal v svojem romanu. Moram.« ⁶¹ »Da so ga beli polomili, ker so se naslonili na okupatorja, je jasno (...). Večina belih je bila zapeljana, mislim na mlade fante. In teh tudi ne bi bilo treba pomoriti. To Slovincem kot kulturnemu narodu ne more biti v čast. Politična nasprotja se urejajo v parlamentu in na volitvah, dokler se gredo demokracijo. Če pa izbruhne vojna, odloča orožje. Ko pa je vojna mimo, se krivce (če so narodni izdajalci) lahko kaznuje, za to so sodišča, ne sme se jih pa masovno pomoriti. (...) Vedno v zgodovini so pobijali nasprotnike, toda to nas ne more oprostiti.« ⁶²

Čeprav konflikta med partizani in domobranci v Prekmurju ni bilo, je Vaneka Šiftarja skrbelo, kako bo Bükvič poboje predstavil in mu v svojem odgovoru postavi vprašanje: »Kaj želiš ustvariti: verno in realno perspektivo generacijam ali pa pamfletsko – politikantsko obračunavanje. (...) Glede obračuna z domobranci bi se jaz posvetoval z ljudmi, ki naj bi bili tega »krivi« (...) Sedaj imaš pa le enostranske informacije. (...) razmisli: kaj vse se v človeku lahko prebudi, ko je zmagovalec in se sreča s skupino, ki je sokriva velikih zločinov. Poskušaj si ob tem odgovoriti, ali sta bili atomski bombi na japonski mesti vrženi zaradi interesa spremeniti stari svet ali pa je šlo zgolj za maščevanje.« ⁶³

⁶⁰ Pismo Ferija Bükviča Vaneku Šiftarju, 29. 4. 1980, v Munda, *Ob Muri*, 159–160.

⁶¹ Pismo Ferija Bükviča Vaneku Šiftarju, 1. 8. 1980, v Munda, *Ob Muri*, 166.

⁶² Ibidem, 169.

⁶³ Pismo Vaneka Šiftarja Feriju Bükviču, 10. 9. 1980, v Munda, *Ob Muri*, 168.

DEMOKRAT IN HUMANIST

Upoštevaloč njegovo osebnost ter čas, v katerem je deloval, ne preseneča, da je Vanek Šiftar veliko razmišljal o hrbtenici – o pokončnosti v režimu, ki poskuša zbravane ljudi upogniti. Čeprav je bil od konca druge svetovne vojne član komunistične partije, Šiftar ni bil ideološki fanatik, ki ne upošteva kritike ali raznolikosti mnenj.

Kot pove Ivanjko, je bil Vanek Šiftar »sicer strankarski človek, vendar njegovo življenje ni bilo izvajanje partijskih direktiv, temveč iskanje lastnih (...) oblik življenja. Za njega je bil pomemben človek in njegovo delo, ne pa članstvo v določenih političnih ali drugih institucijah.«⁶⁴ Po njegovi oceni je bil pravnik, ki se je boril za zmanjševanje državnega prava in zagovarjal nastajanje samoupravnega avtonomnega prava: »Zmanjšanje vloge države v družbi je bil njegov moto poklicnega in političnega delovanja (...). Imel je lahkoten odnos do takratne ideologije, ki je bil daleč od privrženosti partijskim sklepom.«⁶⁵

Na univerzi in zunaj nje je po svojih močeh pomagal znancem, ki so se znašli v težavah zaradi politike. Tako je denimo v času krize Informbiroja reševal pisatelja Ferda Godino: »Šel sem na Centralni komite in jim rekel, da je Godina padel s severne triglavske stene in imel pretres možganov, zato ga je potrebno obravnavati kot bolnika.«⁶⁶

Nedvomno je Šiftar v prvih povojnih letih lahko imel bolj lahkoten odnos do ideologije (in manj skrbi, da bi moral na Goli otok) ne samo zaradi svojih političnih funkcij, priljubljenosti v svojem okolju in visoke izobrazbe, temveč tudi zato, ker je imel zelo vplivne prijatelje – denimo Miška Kranjca, enega najvidnejših članov KP, priljubljenega pisatelja in člana SAZU, in Antona Vratušo, ki je bil med drugim član Rabske divizije in vodja kabineta Edvarda Kardelja, diplomat in kasnejši predsednik izvršnega sveta SRS.

Po drugi strani je tudi dobro vedel, kaj se v partijskem sistemu sme in kaj ne in je spretno veslal med partijskimi čermi. Ko mu je denimo Ivanjko pisal o tem, da profesor v Hamburgu z objavo v uradnem listu dokazuje, da je Nemčija slovenskim in hrvaškim mobilizirancem v nemški vojski poslala dodatke k pokojnini v slovenski pokojninski sklad, mu je Šiftar pojasnil, da je ta denar šel za izgradnjo cestne ali elektro infrastrukture in mu prijazno svetoval, da mora biti o tem tiho, če se želi vrniti v Slovenijo in tukaj nadaljevati kariero.⁶⁷

⁶⁴ Ivanjko v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 17.

⁶⁵ Ibidem, 18.

⁶⁶ Žunec, magnetogram, 4.

⁶⁷ O vprašanju odškodnin mobilizirancem v nemško vojsko je denimo odločalo Višje sodišče v Celju v zadevi VSC Cp 1415/2000, ECLI:SI:VSCE:2001:CP.1415.2000.

V intervjuju leta 1987 Šiftar pove, da je kljub temu, da je bil član ZK, večkrat doživljal napade zaradi svojih demokratičnih nazorov:

»Doživljal sem in še doživljam, da me zmerjajo, mi grozijo, češ zakaj se kot član ZK zavzemam za enakopravnost, pa naj bodo to Romi, črnci ali druge narodnosti. Toda brez tega ni svobodnega sveta, niti si ne moremo želeči, da več ne bi bilo vojnih grozot.«⁶⁸

V Pučnikovi parlamentarni preiskavi leta 1995 pa Šiftar izpostavi, da je imel še srečo:

»Imel sem srečo. Kjerkoli sem bil, sem se srečal z ljudmi, ki so bili zelo demokrati, in nisem čutil nobenega pritiska (...). Imel sem srečo, da sem doživel reputacijo pred letom 1941, tedaj sem bil dopisnik »Večernjega« in urednik revije, ki je odmevala v Parizu, v Pragi in na Madžarskem »Mladi Prekmurec«. Tako sem poznal vrsto ljudi in oni mene. Ni bilo primera, da bi kdo direktno name vplival. Zakaj? Držal sem se dveh načel, oče mi je rekel »Nikomur ne lezi v tazadnjo, krava te čaka!« Zato sem še pred desetimi leti plačeval kmečko pokojninsko zavarovanje (...). Če bi hotel, bi odšel v Združene države Amerike, kjer imam sorodnike (...). Bil sem samostojen. Rekel sem: »Meni je vseeno«. Bil sem solastnik kapele. Sedem let sem bil predavatelj na Teološki fakulteti v Mariboru.«⁶⁹

Tudi za začetno obdobje po vojni pove, da je »imel na tožilstvu veliko ljudi, ki niso bili komunisti«.⁷⁰ V družbi demokratov je seveda rad samo človek, ki je tudi sam demokrat.

AKADEMSKA KARIERA

Od vseh služb, ki jih je Vanek Šiftar opravljal na svoji pestri poklicni poti, je najdlje trajala njegova zaposlitev na predhodnici današnje Pravne fakultete Univerze v Mariboru – na Višji pravni šoli Maribor. VPŠ je bila na pobudo društva pravnikov Maribor, ob podpori predsednika Ustavnega sodišča SRS Vladimirja Krivica, ustanovljena leta 1960 zaradi potreb po pravnikih v severovzhodni Sloveniji.⁷¹ Bila je ena od šestih članic Združenja visokošolskih zavodov Maribor, predhodnice Univerze v Mariboru.

Vanek Šiftar je podiplomski študij opravil na Inštitutu za sociologijo v Ljubljani. Disertacijo z naslovom »Oblike delavskega soodločanja in upravljanja

⁶⁸ Bojan Peček, *Pohlevnost in molk za skorjo kruha – minulost – Intervju; romolog dr. Vanek Šiftar* (Murska Sobota: Vestnik, 24, 25. 6. 1987) 8.

⁶⁹ Magnetogram Pučnikove komisije, 20–21.

⁷⁰ Magnetogram Pučnikove komisije, 24.

⁷¹ Vanek Šiftar, *Razvoj Višje pravne šole v Mariboru*, v: *15 let Višje pravne šole* (Maribor, 1976) 7.

v industrijskih podjetjih, uzakonjene v Evropi po oktobrski revoluciji»⁷² je pripravil pod mentorstvom profesorja delovnega prava Rudija Kyovskega in profesorja sociologije Jožeta Goričarja. Za doktorja družbenopolitičnih znanosti je bil na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani promoviran po božiču leta 1965. Z obema mentorjema je tudi kasneje dobro sodeloval. Pred prihodom na VPŠ je bil predsednik komisije za družbeno samoupravljanje na okrajnem sindikalnem svetu v Mariboru.⁷³ Od tam je po promociji za doktorja znanosti presedlal na VPŠ, ki jo je v tistem času vodil Primorec France Venturini. Šiftar je predaval družbeno politični sistem Jugoslavije in osnove delovnega prava in socialne varnosti.⁷⁴

Slika 2: Vanek s sodelavci na višji pravni šoli. Vir: Šiftar, Vanek (ur.), Višja pravna šola: 15 let, Univerzum, Ljubljana, 1976, str. 22 (Vanek je spredaj tretji z leve).

V tistem času so se zaposleni in sodelavci VPŠ habilitirali na Pravni fakulteti v Ljubljani. Vanek Šiftar je bil izvoljen za docenta leta 1968, leta 1974 pa za izrednega profesorja. Leta 1979 se je upokojil in šele po upokojitvi, leta 1981, bil izvoljen za rednega profesorja za ustavno in delovno pravo – takrat ne več na Pravni fakulteti v Ljubljani, temveč na Univerzi v Mariboru. Na tej osnovi je leta 1983 postal prvi zaslužni profesor Univerze v Mariboru s področja prava.

⁷² Disertacija je dostopna na spletu v Digitalni knjižnici Slovenije, 312 strani.

⁷³ Holcman v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 5.

⁷⁴ Gspan, Liška, *Biografija Vaneka Šiftarja*.

DIREKTOR VIŠJE PRAVNE ŠOLE POD ZVEZO KOMUNISTOV

Vanek Šiftar je postal direktor VPŠ leta 1970, po upokojitvi Venturinija, in ostal na tej funkciji dva mandata, do leta 1974. Obstoje šole je bil v tem času vse prej kot zagotovljen, sploh upoštevajoč dejstvo, da je oblast leta 1970 ukinila Višjo stomatološko šolo (VŠŠ) v Mariboru.⁷⁵ Razlog za ukinitve VŠŠ je bil, da višja šola za ta poklic ni zadostna, ampak zobozdravniki potrebujejo fakultetno izobrazbo. Zato je Vanek Šiftar v skrbi, da bi bila tudi VPŠ ukinjena s podobno obrazložitvijo, šolo usmerjal v raziskovanje, kar bi bil temelj za nastanek pravne fakultete, ki bi lahko izobraževala univerzitetne diplomirane pravnike. Kot prvi korak v tej smeri je Višji pravni šoli pridobil status raziskovalne organizacije v prepričanju, da bomo samo tako prišli »do Visoke pravne šole in tako naprej«.⁷⁶ To je VPŠ omogočalo tiskanje učbenikov – pred tem jim je namreč Pravna fakulteta v Ljubljani dovoljevala zgolj razmnoževanje gradiv.⁷⁷ Ivan Justin, ki je bil direktor VPŠ med leti 1979–81, v tem smislu navaja, da je Šiftar »usodno prispeval, da je nekdanja Višja pravna šola v Mariboru leta 1990 prerasla v Visoko pravno šolo in končno leta 1993 v Pravno fakulteto UM.«⁷⁸

Profesor Šiftar se je kot direktor VPŠ zavedal, da sam ne more opraviti vsega dela.⁷⁹ Zato je vložil veliko naporov v to, da bi VPŠ zagotovil kakovostne kadre, ki bodo pridobili doktorat znanosti in znanstveno razvijali različna pravna področja. Na VPŠ sta v njegovem mandatu predavala tudi oba njegova mentorja iz Ljubljane. Sicer pa je Šiftar kadre predvsem iskal med štajerskimi in prekmurskimi intelektualci, saj je verjel, da bodo ti bolj zavezani in predani delovanju VPŠ na dolgi rok kot »izposojeni« kadri iz Ljubljane. Ti so sicer bili zainteresirani za honorarna predavanja, niso pa se bili zaradi službe na VPŠ pripravljene preseliti v Maribor.

Vanek Šiftar je bil direktor VPŠ v času, ko je bila Zveza komunistov na VPŠ in na Zvezi višjih šol v Mariboru močno vpeta v akademsko delovanje. V bivšem režimu so v vsaki delovni skupnosti delovale osnovne organizacije ZK in so bile vpletene v sprejemanje odločitev vse do druge polovice 80. let prejšnjega stoletja, ko so počasi izžvenele. Takšna osnovna organizacija ZK je delovala tudi na VPŠ. Presojala je skladnost učnih gradiv in vsake kadrovske

⁷⁵ Bračič, Vladimir. *Nastanek in razvoj visokega šolstva v Mariboru*. Ljubljana: Kronika, 31:2–3 (1983), 247.

⁷⁶ Toplak v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, XXI.

⁷⁷ Vanek Šiftar, *Življenjepis*, 1998, gradivo UŠF.

⁷⁸ Ivan Justin, *Ivan Vanek Šiftar*, v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 33. Tako tudi v Poročilu o delu in predlogu za imenovanje prof. dr. Vaneka Šiftarja za zaslužnega profesorja, 23. 6. 1983, arhiv PF UM.

⁷⁹ Ivanjko v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 18.

odločitve z ideologijo. Na ravni univerze pa je deloval komite ZK, ki je zaposlene prepričeval, da morajo vstopiti v ZK. Mestni partijski veljaki so izražali podporo svojim otrokom (pretežno slabim študentom) pri študiju tako, da so med izpitom sedeli na hodniku pravne šole – če niso bili zadovoljni s profesorjevo oceno, pa so se pritožili na partijski odbor na fakulteti ali v mestu.⁸⁰ V takšnih razmerah je Šiftar iskal poti razreševanja napetosti, ki so nastajale med učitelji VPŠ in osnovno organizacijo ZK znotraj VPŠ ter ZK na univerzitetni ravni, bodisi v Mariboru, bodisi v Ljubljani.

O tem, da ga je Vanek Šiftar branil pred UDBO in partijo, se spominja Šime Ivanjko: »Z Vanekom sem se srečal leta 1968 kot mlad pogodbeni asistent na Višji pravni šoli v Mariboru.«⁸¹ Ivanjko pojasni, da Šiftar ni poudarjal ideološkosti in ni delal sporov. Bil je razumnik, človek z zemlje. Mlajše kolege je obravnaval kot sebi enakopravne in jih pogosto vabil domov. Bil je predan borbi za malega človeka, pravičnosti in dialogu. Učil jih je zbiranja bibliografije in koriščenja javnega tiska. »Vanek je imel strahovite informacije iz Ljubljane, kaj se dogaja, in o tem govoril na šoli. Povedal nam je preventivno, da smo bili pripravljeni. Bil je korekten, nevsiljiv.«⁸²

Šime Ivanjko se spominja, da je univerzitetni komite ZK močno pritiskal nanj v času, ko je bil Ivanjko direktor VPŠ (takoj za Šiftarjem leta 1974, op. a.), da ni primerno, da je na tej funkciji brez članstva v ZK. Šiftar je situacijo komentiral Ivanjkovi ženi z opazko, da je njen mož zelo trmast. Sicer pa se Ivanjko spominja, da ga je profesor Šiftar večkrat zavaroval pred sankcijami na VPŠ, ki bi ga sicer doletele, ker se ni želel včlaniti v ZK.

Tako ga denimo partijski odbor na Pravni fakulteti v Ljubljani ni želel izvoliti za docenta, ker ni bil član ZK. Uradnega zavrnilnega sklepa sicer ni dobil, temveč zgolj obvestilo, naj to vlogo umakne. Vanek Šiftar se z umikom ni strinjal, saj so na VPŠ potrebovali visokošolske učitelje, zato mu je rekel, da se bo potrudil, da se bo to uredilo. Nekega večera, ko sta bila oba v Beogradu, je prišlo iz Ljubljane obvestilo, da je Ivanjko izvoljen za docenta. Kako se je to uredilo, mu Šiftar sicer nikoli ni povedal, a ko je moral Ivanjko na zaslišanja na UDBO, kjer je imel odprt dosje, ga je izpraševalec spraševal po njegovem odnosu z Vanekom in mu tudi povedal, da ga Vanek podpira.

Druga situacija, v kateri mu je Šiftar pomagal čez partijske težave, pa se je nanašala na akontacijo avtorskega honorarja za učbenik, ki jo je Ivanjko kot direktor VPŠ izplačal profesorju ekonomske politike in javnih financ Igorju Vilfanu, ki tako kot Ivanjko ni bil v ZK, zato je partijski organ problematiziral izplačani honorar. Zgodba je bila zelo napihnjena; svet VPŠ je deset

⁸⁰ Pogovor avtorice s Šimetom Ivanjkom, 13. 9. 2023.

⁸¹ Ivanjko v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 17.

⁸² Pogovor avtorice s Šimetom Ivanjkom, 13. 9. 2023.

ur razpravljaj o »škandalu«. Šiftar je Ivanjku svetoval, naj pri marksističnem centru na univerzi pridobi izjavo o tem, da je zadevni učbenik skladen z ideologijo. Ko je to dobil, so se napadi partije na Ivanjka umirili.

O podobni podpori s strani Vaneka Šiftarja pove tudi Ludvik Toplak, kasnejši rektor Univerze v Mariboru. Toplak se spominja, da mu je, ko je nastopil službo v tajništvu Združenja visokošolskih zavodov (predhodnica rektorata UM), takratni predstojnik profesor Jože Butinar dejal: »*Imamo profesorja, ki piše knjige o Ciganih in samoupravljanju, sedaj pa hoče še Visoko pravno šolo*«. ⁸³ Ko se je Toplak želel zaposliti na VPŠ, mu je Šiftar napisal priporočilo in si prizadeval, da so ga sprejeli v službo, čeprav so bili pomisleki zaradi njegovega uporništvu v študentskih letih. ⁸⁴

O Šiftarjevih prizadevanjih za kadrovske okrepitve VPŠ priča tudi Mitja Novak, ki je bil direktor VPŠ v zadnjem obdobju pred ustanovitvijo Visoke pravne šole (tj. v letih 1987–91). Kot študenta delovnega prava na podiplomskem študiju Pravne fakultete v Ljubljani ga je za zaposlitev na VPŠ leta 1971 Šiftarju predlagal Šiftarjev mentor pri doktorski disertaciji Rudi Kyovsky, ki je leta 1971 tudi honorarno predaval na VPŠ. Tu se je Novak zaposlil takoj po vrnitvi s Sorbone in od Šiftarja prevzel predmet delovno pravo. Vanek ga je spodbujal k pripravi učbenika za delovno pravo, skupaj pa sta tudi predavala na seminarjih o delovnih razmerjih po številnih slovenskih krajih. Novak se spominja, da Šiftar ni bil le strokovno dobro podkovan, ampak je udeležence seminarjev navduševal tudi s svojim humornim nastopom. Neutrudno se je boril za *pravo v Mariboru* in izpostavljaj, da sta centralizacija in razvoj znanstvene misli tudi v Mariboru nujno potrebna. ⁸⁵

RAZISKOVALEC, RECENZENT IN PEDAGOG

Vanek Šiftar je bil predan raziskovalnemu delu. Raziskoval je zelo različne tematike. Po mnenju številnih pričevalcev skoraj ni bilo področja, ki ga ne bi zanimalo. ⁸⁶ Poleg prava je v raziskavah posegal tudi na številna druga področja – preučeval je rastlinoslovje, gozdanje, dvojezičnost, urbarje, ljudsko štetje, cehe, socialno strukturo vasi, delovanje gasilcev v Prekmurju, protestantizem, sezonske delavce, kriminaliteto v Prekmurju in številne druge teme. Samo v Pokrajinskem arhivu Maribor (PAM) je 26 tekočih metrov njegovega gradiva.

⁸³ Ludvik v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, XXI.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Mitja Novak, *Razvoj študija prava v Mariboru od obdobja dr. Vaneka Šiftarja do danes*, v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 45–46.

⁸⁶ Denimo Anton Vratuša v Munda, *Ob Muri*, 9.

Da je bil arhivar po srcu, izhaja tudi iz njegove navedbe v intervjuju: »Jaz sem založbi predlagal, zakaj vi ne hranite tipkopisov avtorjev, ko so izvršili korekturo. To je dosti bolj dragocen dokument kot sama knjiga«. ⁸⁷ Mirko Munda, ki je preučeval njegovo gradivo v PAM in za objavo izbral nekaj najbolj zanimivih Šiftarjevih dopisovanj, je zapisal: »Strmel sem. In priznam, prve dni sem bil zmeden. Toliko vsega! (...) je bil dr. Vanek Šiftar encikloped.« ⁸⁸

Njegovo akademsko delo je bilo prvenstveno posvečeno pravu. V grobem lahko njegove objave s področja prava uvrstimo na tri področja: delavsko samoupravljanje, organizacija oblasti in manjšine. Izdal je eno prvih študijskih gradiv na VPŠ. ⁸⁹

Kot izpostavi Ciril Ribičič, Šiftarjev kolega s področja ustavnega prava z Univerze v Ljubljani, »Znanstvene analize profesorja Vaneka Šiftarja o gradnji nove ljudske oblasti med NOB, o nastanku, delovanju in propadu Kraljevine Jugoslavije (...) izpričujejo ustvarjalnega, temeljitega in samosvojega znanstvenika in pedagoga, ki je skupaj z dr. Maksom Šnuderlom, dr. Majdo Strobl in dr. Ivanom Kristanom ustvarjal temelje, na katerih gradi sodobna ustavnopravna znanost na Slovenskem«. ⁹⁰ Hvalili so ga tudi kot recenzenta študij, raziskav, knjižnih del in zbornikov. ⁹¹

Ribičič je glede njegovega preučevanja soupravljanja in samoupravljanja izpostavil, da čeprav je Šiftar poudarjal zlasti kritiko liberalnega kapitalizma, je presenetljivo, koliko obsežnega gradiva je uspel Šiftar zbrati o razvoju delavskega soupravljanja v številnih evropskih državah, denimo v Veliki Britaniji, Franciji, Belgiji, skandinavskih deželah, Avstriji itd. ⁹² Vanek Šiftar pa je v intervjuju leta 1989 sam presenetljivo povedal, da samoupravljanja sploh ni podpiral:

»Jaz napadam izraz samoupravljanje, ga redkokdaj uporabljam, mi smo uvajali delavske svete leta 1950 (...) in dajali smo poudarek, da delajo kot dobri gospodarji. Kasneje pa se je izraz delavsko gospodarjenje zmanipuliralo v samoupravljanje.« ⁹³

⁸⁷ Žunec, magnetogram, 13.

⁸⁸ Munda, *Ob Muri*, 9.

⁸⁹ Vanek Šiftar, *Izbrani materiali o razvoju ljudske oblasti v Jugoslaviji (1941–1945)* (Mari-bor: VPŠ, 1966).

⁹⁰ Ibidem, 49.

⁹¹ Gera Bačič, Mladen Tancer, *Izjemen prispevek dr. Vaneka Šiftarja k preučevanju Romov*, v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 164.

⁹² Ciril Ribičič, *Dr. Vanek Šiftar svobodoljubni mislec, profesor in humanist*, v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 47.

⁹³ Žunec, magnetogram, 6.

ROMOLOG

Iz njegovega prepričanja, da je potrebno družbene razlike odpraviti in vzpostaviti večjo enakopravnost ljudi, izhaja tudi njegov boj za enakopravnejši položaj Romov, ki ga številni štejejo za Šiftarjev najpomembnejši prispevek k družbi. Kot priča Anton Vratuša, se je Vanekovo ukvarjanje z romsko problematiko začelo že leta 1961, svoj vrh pa doseglo leta 1970 z odmevno knjigo *Cigani – minulosť v sedanjosti*.⁹⁴ Bil je pobudnik knjige o romskem jeziku, ki je bila predstavljena na romskem kongresu v Ženevi leta 1978. Šlo je za prevod knjige *Mi smo Titovi, Tito je naš*⁹⁵ v romski jezik (*Amen same Titoske – o Tito si amaro*). Vanek Šiftar je priznaval, da je knjiga imela političnovzgojni ton z željo po socializaciji Romov v socialistično družbo, a obenem je bil prevod knjige o maršalu »naša prva lektira, tedaj v Prekmurju v knjižni romščini«. ⁹⁶

17 let po izdaji njegove knjige *Cigani* v intervjuju Šiftar pojasni: »Če začnemo pomagati Romom, pomeni, da smo na poti osveščanja in zapuščanja tistega tutorstva, ko smo mislili, da zgolj s kosom kruha lahko nekoga pripravimo, da poklekne, se nas oklene in molči.« Na komentar očitania Romom, da kradejo, pa izpostavi, da kraje družbene lastnine s strani Neromov nihče ne obsoja, ob krajah zasebne lastnine s strani Romov pa vzrojimo: »To je vprašanje morale.«⁹⁷ Šiftar je tudi predlagal zapis pravic romske skupnosti v slovensko ustavo – oktobra 1990 zapiše:

»Pomembneje kot mrtva ustavno-pravna črka pri uresničevanju romske narodnostne skupnosti mora biti zavest večinskega naroda in manjšine, da je vzpon manjšine pogoj vsestranskega razvoja vsakogar in vseh skupaj.«⁹⁸

Kar 13 škatel gradiva iz arhiva Vaneka Šiftarja v PAM se nanaša na romsko problematiko – Šiftar si je dopisoval s študenti, ki so pripravljali seminarske in diplomske naloge s tega področja; pisali pa so mu tudi številni Romi o svojih težavah.⁹⁹

Poleg Romov so Vaneka Šiftarja zanimale tudi druge manjšine – slovenska manjšina na avstrijskem Štajerskem, Gradiščanski Hrvati, madžarska manjšina v Sloveniji, Slovenci v Porabju, judje in protestanti v Prekmurju itd.¹⁰⁰

⁹⁴ Pomurska založba, 1970, 232 strani.

⁹⁵ *Mi smo Titovi, Tito je naš* (Zagreb, Ljubljana: Spekter in Dopisna delavska univerza, 1977).

⁹⁶ Alenka Janko Spreizer, *Etnografski pristop k raziskovanju pismenosti*, AS – Andragoška spoznanja, 5:1, 1999, 38.

⁹⁷ Bojan Peček, Intervju, 8.

⁹⁸ Ibidem, 9.

⁹⁹ Anton Vratuša, *Dr. Vanek Šiftar – slovenski romolog* (Ljubljana: Svet romske skupnosti RS 2011) 8–9.

¹⁰⁰ Justin v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 31.

Problematico svojega raziskovanja je veliko prej, kot je bilo to moderno, preučeval preko meja prava, tako da je poleg dogmatične uporabljal tudi socio-loško, zgodovinsko in druge znanstvene metode.

ZGODOVINAR

Že v povezavi s Šiftarjevimi deli s področja prava Ciril Ribičič izpostavi njegovo stremljenje k zgodovinskim utemeljitvam pravnih institutov: »*Za profesorja ustavnega prava je presenetljivo veliko gradil na avtentičnih zgodovinskih dokumentih, čeprav ga je bolj kot mrtva črka pravnih predpisov zanimala delujoča ustava.*«¹⁰¹ Šiftarjevo zanimanje za zgodovino pa se ni ustavilo pri pravu. Vanek Šiftar je namreč več desetletij veljal za enega najboljših poznavalcev prekmurske zgodovine.¹⁰² Zanimala ga je zgodovina žage v Lendavi in valjčnega mlina na Muri, pa začetki založništva in tiskarstva v Prekmurju ter številne druge teme glede življenja ljudi v Prekmurju.¹⁰³ Pripravljal je prispevek o delu svojega prijatelja akademika Antona Vratuše. Pisal je tudi o svojem času na ptujski gimnaziji in ostal povezan s Ptujem.¹⁰⁴

Leta 1965 je po 25 letih premora začel ponovno izhajati Časopis za zgodovino in narodopisje (odslej ČZN). Od januarja 1966 in do 1992 je bil Vanek Šiftar član uredniškega odbora ČZN, ki je – kot prej pri Mladem Prekmurcu – spodbujal zgodovinarje k objavam, opravljal uredniško in recenzentsko delo. V ČZN je tudi sam objavil šest svojih zgodovinskih razprav. V teh razpravah je popisovali izbrane vidike zgodovine Prekmurja med obema svetovnima vojnoma ter v prvih desetletjih po vojni.¹⁰⁵ Gradivo, ki ga je zbral za pripravo teh razprav, ter tistih, ki jih je še le pripravljal, je ohranjeno v PAM. Med drugim si je v Jemen dopisoval s hčerko Avgusta Pavla, o katerem je pripravil prispevek za ČZN, ter s ptujsko profesorico zgodovine Ljubico Šuligoj.¹⁰⁶ Vrsto let je raziskoval dogodke, ki so vodili do priključitve Prekmurja h »kraljestvu« Srbov, Hrvatov in Slovencev, in o njih zbral obsežno gradivo. Veliko zgodo-

¹⁰¹ Ribičič v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 43.

¹⁰² Franc Rozman, v Holcman (ur.), 2001 54.

¹⁰³ Ibidem.

¹⁰⁴ Vanek Šiftar, Utrinki iz literarno-kulturnega življenja dijakov ptujske gimnazije v letih 1937–38, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1966, 6, 435.

¹⁰⁵ Vanek Šiftar, Janez Zor, borec proti monarhofašistični diktaturi v letih 1929 in 1930, ČZN 1966, 37(2), 223; Vanek Šiftar, Vas Motvarjevci in njeni prebivalci, ČZN 1971, 42(7), 274; Vanek Šiftar, Ob stoletnici Avgusta Pavla 1886–1986, ČZN 1988, 59(24), 13; Vanek Šiftar, Prekmurje 1918–1920 (okupacija), ČZN 1989, 60(25), 23; Vanek Šiftar, Prispevek k prekmurskemu portretu desetletja 1949–1959, ČZN 1990, 61(26), 240; Vanek Šiftar, Sosedstvo ob državni meji z Avstrijo, ČZN 1994, 65 (30), 108.

¹⁰⁶ Arhivsko gradivo Vaneka Šiftarja, Pokrajinski muzej Maribor, škatla 81.

vinskega gradiva je zbral tudi o najbolj kalvinski prekmurski vasi Motvarjen-cih, ki ležijo ob slovensko-madžarski meji. V vasi živi avtohtona madžarska narodna skupnost, ki uporablja madžarščino kot uradni jezik.

Poleg objav v ČZN je obsežno zgodovinsko gradivo objavljeno v že ome-njeni knjigi »Cigani« (1970); s prispevki s področja zgodovine je sodeloval tudi na različnih simpozijih. Zanimala ga je porušena petanjska graščina (t. i. kastelišče),¹⁰⁷ ki je izhajala iz 13. stoletja in je pripadala ogrski grofovski dru-žini Nádasdyev. Konec 16. stoletja so se v grad zatekli protestantski duhovniki in izobraženci, ki so bili preganjani v obdobju protireformacije. Med njimi se je pred grožnjo smrtne kazni s kolegi z graške univerze umaknil tudi nemški astronom Johannes Kepler. S temi dogodki in zgodovino protestantizma v Prekmurju na splošno je imel Vanek Šiftar velike delovne načrte – ne le kot njegovo osebno raziskovanje, ampak je načrtoval tudi znanstveno srečanje na to temo.¹⁰⁸ Dogodek z naslovom »Protestantizem – zatočišče izgnanih na Petanjcih« je v Radencih in na Tišini potekal 28. in 29. oktobra 1999, nekaj dni pred Šiftarjevo smrtjo, brez njegove navzočnosti.

Vanek Šiftar velja za enega utemeljiteljev kulturnozgodovinskega simpozija Modinci, ki združuje zgodovinarje panonskega prostora (Avstrije, Slovenije, Hrvaške in Madžarske). Šiftar je bil ena gonilnih sil simpozija in eden redkih, ki je govoril vse štiri jezike s tega območja.¹⁰⁹ Pripravljal je prispevek na temo zgodovine Petanjcev do leta 1627, a mu je njegov zaključek preprečila smrt. Založništvo, simpozije in druge dejavnosti na področjih raziskovanja Vaneka Šiftarja je po njegovi smrti nadaljevala Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija. Z besedami Ota Lutharja je Šiftar za zgodovino severovzhodnega dela Slovenije storil več kot velika večina pišočih zgodovinarjev skupaj.¹¹⁰

ŠTUDENTOM PUSTITI SVOJO POT

Z nočnim vlakom se je štiridesetletni profesor Šiftar pripeljal iz Beograda, kjer je delal kot poslanec v Zvezni skupščini. Okrog 4. ure zjutraj je prišel v prostore VPŠ in za nekaj ur zadremal na kavču v pisarni direktorja, nato pa se odpravil na predavanja. Šiftarjevi študenti ga opisujejo kot resnega profe-sorja, ki je bil na predavanja temeljito pripravljen, snov razumljivo razlagal in

¹⁰⁷ Vanek Šiftar, Vloga Petanjskega gradu pri širjenju protestantizma, Zbornik Štefana Küz-miča, Pomurska založba, Murska Sobota 1974, 9–35.

¹⁰⁸ O tem Anton Vratuša, Vanekova štiriperesna deteljica, v Korpič Horvat, 2010, 55–61 ter Franc Rozman v Holcman, 2001, 53.

¹⁰⁹ Franc Rozman v Holcman, 2001, 54.

¹¹⁰ Povzeto po Munda, *Ob Muri*, 2011, 10.

svoje argumente podkrepil z zgodovinskimi pojasnili. Izpite je izvajal ustno in javno.¹¹¹

Ob vpisu so študentom dali vprašalnik o tem, zakaj so se odločili za študij prava. Šiftar je z razočaranjem ugotavljal, da sta bila »vpliv bližnjih« in težnja po moči pred dejansko pravno zavestjo. Pomembno mu je bilo, da »šola naj ne bo dekla politiki«, in študentom a je ponavljal rimski rek »poznati zakone ne pomeni znati na pamet njihovo besedilo, temveč vedeti njihov smisel in pomen«.¹¹²

Od marca 1968 je Šiftar predaval tudi na podiplomskem študiju Fakultete za politične vede v Zagrebu, in sicer predmet delavsko soodločanje v Evropi. Novinar Ernest Ružič v spominih zapiše, kako je bil ponosen, ko so zagrebški študenti trdili, da je Šiftar »ta čas najpriljubljenejši profesor na zagrebški univerzi – čeprav strog in natančen, nikomur ne stori krivice.«¹¹³

Branko Žunec v intervjuju z Vanekom Šiftarjem izpostavi: »Znano je bilo, ko ste poučevali v Mariboru, če si naredil izpit pri dr. Šiftarju, potem si naredil šolo. Bili ste očitno strog, neprizanesljiv profesor?« Vanek Šiftar na to odgovori: »Moje načelo je bilo, če se odločiš za študij, vedi, da trošiš družbena sredstva in jim odgovoren in zato delaj, če ne, pojdi. (...) Jaz sem študentom pustil prostor. Recimo, moj dober študent, s katerim se srečujem, je bil Drago Jančar (...). Midva sva si z Jančarjem menjala pisma in jaz sem tem fantom pustil njihova stališča. (...) Recimo meni je Jančar čisto svojo tezo zagovarjal, ampak on je naredil z odliko, zato ker je samostojno mislil, s svojo potjo.«¹¹⁴

PROFESOR NA TEOLOŠKI FAKULTETI

Ko je republiška verska komisija sredi 70. let prejšnjega stoletja¹¹⁵ odločila, da v program na Teološki fakulteti vključijo predmet politična ureditev, sta bila za predavatelja predvidena ustavna pravnik Ivan Kristan in Vanek Šiftar. Slednji se je na to odzval z mešanimi občutki: »Jaz v Ljubljano ne grem, do ljubljanske teologije imam svoj hladen občutek, ampak grem raje v Maribor. (...) Mariborska teologija je bila vedno progresivna, kajti iz nje so izšli tudi ti

¹¹¹ Pogovor avtorice s Šimetom Ivanjkom, 13. 9. 2023.

¹¹² Vanek Šiftar, *Uvodnik, Dozorevanje z razvojem* (Maribor: Univerzitetna revija UM, 3, 1995) 4–5.

¹¹³ Ernest Ružič, »Kliče te Vanek!«, v Senčur Peček (ur.), *Tretji Šiftarjev zbornik*, 31.

¹¹⁴ Branko Žunec, magnetogram, 4.

¹¹⁵ O njej Dejan Pacek, *Odnos med državo in Katoliško cerkvijo v Sloveniji med letoma 1966 in 1991 v luči arhiva republiške verske komisije*, doktorska disertacija (Ljubljana: Teološka fakulteta, 2020).

*partizanski duhovniki. (...).*¹¹⁶ Na mariborskem oddelku ljubljanske Teološke fakultete je leta 1976 tudi dejansko začel predavati in to delo opravljal naslednjih šest let, še po upokojitvi. Iz Šiftarjevih spominov je razvidno, da se je pri delu na Teološki fakulteti dobro počutil in mu je bilo žal, ko tega sodelovanja ni bilo več.

Šiftar je bil navdušen nad teološko knjižnico in njihovem dekanu priznal, da na pravo tako bogate knjižnice nimajo. Kasnejši škof Jožef Smej se je spominjal, da se je Šiftar rad pohvalil s tem, da ga bogoslovci bolj poslušajo kot pravniki. Smej pa je Šiftarju rad navrgel: »*Torej, Vanek, nazadnje si pa le postal profesor v bogoslovju. Le povej to svojim staršem!*«¹¹⁷

Študentom teologije, ki so bili že podiplomski študenti, »*kaplani iz spovednic*«, je rekel: »*Moje izhodišče do vas je tako, da se vi borite proti peklu na onem svetu, mi proti peklu na tem svetu in sedaj imamo skupno pot. Če pekla nikjer ne bo, bomo srečni ljudje. Da bi pa si mi dokazovali: je bog, ni boga, tega ne bomo.*«¹¹⁸ S študenti teologije se je rad družil tudi po predavanjih: »*V Orlu so mi naročili kosilo, a sem rajši šel na kosilo s študenti. Oni so vedeli, da sem jaz član Zveze komunistov, ker ko te za profesorja oz. predavatelja volijo, je to moralo iti do najvišjega vrha s celim življenjepisom in nimamo kaj, ne. (...) Zraven je bil tudi Grmič in se na kosilu opredeljeval za pot, po kateri je kasneje šel.*«¹¹⁹ Obveščevalni službi je postalo sumljivo, da komunistični profesor ne samo predava na teološki fakulteti, ampak s kaplani »*še na špricar hodi*«. Zato so mu sledili. Ob neki priliki je spremljevalca Šiftar povabil k mizi v bifeju – »*da ne bosta poslušala od daleč*«. ¹²⁰ Sicer pa je glede zasledovanj obveščevalcev šel k načelniku in mu rekel: »*Veš kaj, ti tvojim pandurjem povej, naj bodo bolj pametni. Ni me treba stalno spremljati. Če pa hočejo k spovedi priti, pa grehe imajo, naj povejo, pa bom kakšno katehetinjo priporočil. Škoda, da je ta oblika sodelovanja propadla. Znali smo se nasmejati.*«¹²¹

Njegova predavanja na teologiji so se prekinila po nesporazumu, ko Šiftar ni bil dovolj zgodaj obveščen, da je predviden tudi za predavanja spomladi 1982, fakulteta pa je domnevala, da je to samoumevno. Stanislav Ojnik, profesor na teološki in pravni fakulteti v Mariboru, ki je bil tudi član verske

¹¹⁶ Žunec, magnetogram, 4.

¹¹⁷ Jožef Smej, *Nekaj spominov na prof. dr. Vaneka Šiftarja*, v: Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 149.

¹¹⁸ Žunec, magnetogram, 4.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Pogovor avtorice z Marjanom Šiftarjem, Petanjci, 1. 9. 2023.

¹²¹ Žunec, magnetogram, 5.

komisije, ga je spodbujal k nadaljevanju predavanj, a se Šiftar ni čutil dovolj pripravljenega za nenaden začetek predavanj.¹²²

Iz tega druženja Šiftarja s teologi se je razvilo tesno prijateljstvo med njim in škofom Grmičem, s katerim sta si izmenjevala vrsto pisem. V njih je, zlasti po slovenski osamosvojitvi, Grmič Šiftarju zaupal svoje frustracije v Cerkvi, denimo ob tem, da so cerkveni nauki teoretični, »življenje pa gre svoja pota«. Izpostavil je tudi, da katekizem še zmeraj zagovarja smrtno kazen, obenem pa nasprotuje vsakemu umetnemu preprečevanju spočetja, denimo kontracepciji. Frustriralo ga je tudi, da škofovska konferenca ne prizna sodelovanja z okupatorskimi zločinci med vojno, po drugi strani pa v socialnem realizmu vidi zgolj zločinsko početje, kar po njegovo »nikakor ne drži«.¹²³

Slika 3: Vanek Šiftar. Vir: Ustanova Dr. Šiftarjeva fundacija.

¹²² Pismo Stanislava Ojnika in Draga Smoleta Vaneku Šiftarju, 30. 4. 1982, Pokrajinski arhiv Maribor, arhivsko gradivo Vaneka Šiftarja, škatla 82.

¹²³ Pisma Vekoslava Grmiča Vaneku Šiftarju, v Munda, *Ob Muri*, 287–295.

PRVI ZASLUŽNI PROFESOR UNIVERZE V MARIBORU S PODROČJA PRAVA

Vanek Šiftar se je upokojil leta 1979, star 60 let, pol leta pred Titovo smrtjo. Že po upokojitvi, ko je bilo izvolitev za rednega profesorja mogoče doseči na novoustanovljeni Univerzi v Mariboru, je zaprosil za to izvolitev. Bil je prvi redni profesor z VPŠ, izvoljen v ta naziv. S to izvolitvijo so bili izpolnjeni pogoji za predlog za zaslužnega profesorja.

Šime Ivanjko, ki je bil po Šiftarjevi upokojitvi drugič direktor VPŠ (tokrat z nazivom dekan), se spominja, da je predstojniku katedre za ustavno pravo, ki se je v tistem času zaposlil na Šiftarjevo mesto z ljubljanske univerze, predlagal, naj napiše predlog za Šiftarjevo imenovanje za zaslužnega profesorja. Ta je to odklonil – ne zaradi premalo obsežnih raziskovalnih dosežkov, ampak zaradi Šiftarjeve zgodbe z madžarsko vojsko.¹²⁴ Novi predstojnik katedre za ustavno pravo je bil tudi predsednik fakultetnega osnovnega odbora ZK, ki je dajala soglasja k tovrstnim predlogom z ideološkega vidika, zato je Ivanjkova ideja, da bi Šiftarja predlagali za zaslužnega profesorja, naletela na resno oviro.

Ker tega predloga in soglasja s strani predstojnika katedre ni mogel pričakovati, je Ivanjko obvestil najbolj priznane profesorje Univerze v Mariboru o tem, da bi si Šiftar nedvomno zaslužil naziv zaslužnega profesorja. Dogovorjeno je bilo, da bodo predlog poleg Ivanjka podali sam rektor Univerze v Mariboru Dali Džonlagić, dekan takratne Višje ekonomske šole (VEKŠ-a) Dane Melavc in dekan ljubljanske pravne fakultete Ivan Kristan. Z njihove strani podpisana utemeljitev je bila dovolj močna, da je šla čez vse univerzitetne organe in Vanek Šiftar je s soglasjem Sveta Univerze v Mariboru 27. 6. 1983 postal prvi zaslužni profesor Univerze v Mariboru s področja prava. Obenem Šiftarjeva izvolitev za zaslužnega profesorja kaže, da partijski organ po Titovi smrti ni bil več tako močan kot v desetletjih pred tem.

REFLEKSIJE PO TITOVIM SMRTI

Novembra 1980, že po Titovi smrti, Vanek Šiftar napiše Feriju Bükviču v ZDA, da ni več tak, kot je bil leta 1939. Njegovi socialistični ideali so se skrhal. Etelka Korpič Horvat pove, da ji je denimo rekel: *»Imeli smo pravico do dela in nato pravico dela. Ta se je odrazila negativno, ker so se največji zabušanti sklicevali na stalnost zaposlitve.»*¹²⁵ Pravico do dela je razglasil Ustavni zakon

¹²⁴ Ivanjko v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 18 ter intervju avtorice z Ivanjkom, 2023.

¹²⁵ Etelka Korpič Horvat, *Iz pogovorov z mentorjem prof. dr. Vanekom Šiftarjem*, v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 76.

leta 1953; Ustava iz leta 1963 z amandmaji ter Zakon o združenem delu pa sta zagotovila stalnost zaposlitve in varstvo dohodka. Delavcu je lahko proti njegovi volji prenehalo delovno razmerje, sklenjeno za nedoločen čas, le, če se je začel postopek za prenehanje temeljne organizacije. Primerov prenehanja podjetij pa v praksi ni bilo.

V tem smislu mu tudi Bükvič iz ZDA novembra 1980 piše, da marksizem ne more dati zadovoljivega odgovora: *»Brezrazredna družba je iluzija, navsezadnje v komunističnih državah ni nobene brezrazredne družbe, ampak sta dva razreda, brezpravna raja in elita.«* (...) Vanek, sem hodil mnogo po svetu in videl, da brez trdega dela ni nič in da se z enostavnimi formulami ljudi ne da voditi in da ljudje tistega, kar dobijo zastonj, ne cenijo. Gotovo je treba omejiti socialne razlike, jih omiliti, svet bo pa ostal vedno enak, delil se bo med tiste, ki vladajo in zapovedujejo (manjšina), in na one, ki poslušajo in delajo«. ¹²⁶

Kljub zavedanju o pomanjkljivostih socializma pa Vanek ni sprejel, da bi bil kapitalistični liberalizem boljša izbira za družbeno usmeritev. O vrzelih ameriškega kapitalizma ga je vse bolj nazorno obveščal tudi Bükvič. V tem smislu in upoštevajoč Šiftarjev neomajen trud, da bi prispeval k izboljšanju življenja ljudi v Jugoslaviji, pa mu ni dobro delo, ko mu je Bükvič leta 1982 v pismu nanizal svoje videnje Jugoslavije kot zaostale države in da *»družbenopolitični delavci«*, med katere je sodil tudi Vanek, niso naredili dovolj. Bükvič ga vpraša:

»Zakaj Ljubljana ni bela, ampak siva? Zakaj so ceste v Sloveniji tako slabe? Zakaj ni nobene postrežbe? (...) Zakaj hodijo ljudje med uradnimi in delovnimi urami nakupovat, v banko, na pošto, sploh uredijo vse svoje zasebne stvari, potem ko so se vsaj dve uri zamudili pri kavici? Zakaj delajo v Jugoslaviji samo tri ure in pol na dan? Zakaj ima Jugoslavija 41-odstotno inflacijo, dvakrat več kakor Turčija, ki jo imam za zadnjo državo na svetu? (...) Zakaj država podpira lenobo? Zakaj so naši voditelji investirali v podjetja na jugu, kjer ljudje ne poznajo modernega dela in zdaj delajo s strahotnimi izgubami? (...) Ali socializem Ciganov še vedno ni naredil marljive in poštene ljudi? Zakaj je med Slovenci in Makedonci še vedno takšna razlika, ko bi pa moral socializem že zdavnaj napraviti iz njih novega človeka, kakršnega si je zamislil Gorki? (...) Zakaj recimo mora Jugoslavija uvažati hrano, ko je je pa pred vojno z najbolj primitivnimi sredstvi pridelala dovolj (...)? (...) je ušlo na stotine in tisoče slovenskih izobražencev, ki ne morejo misliti na ukaz, ampak s svojo glavo. (...) Zakaj pišejo študenti v domovini svoje disertacije po 17 let? (...) Zakaj ne dobijo avstrijski odvetniki na razne tožbe v zvezi z avtomobilskimi nesrečami jugoslovanskih »gastarbeiterjev« od jugoslovanskih sodišč včasih po tri ali štiri leta nobenega

¹²⁶ Pismo Ferija Bükviča Vaneku Šiftarju, nov. 1980, objavljeno v Munda, *Ob Muri*, 181–182.

odgovora? In to ne samo iz Prištine, ampak tudi iz Ljubljane (...)? Veš, me boli srce, ko pomislim na naš ubogi slovenski narod. Kam ste ga le spravili?»¹²⁷

Vanek njegovo pismo označi za »milo rečeno, nedostojen zbir čenč« ter ga vpraša: »Kakšne pa so bile (ceste), ko si jih še Ti gradil? (...) Prehitro smo hoteli nadoknaditi zamujeno. Nismo zmogli in nismo vedeli in tudi drugi so nam nagajali. (...) Poseben problem je seveda odprta meja.«¹²⁸ Predhodno ljubeznivo podpisovanje z »Vanek« pa spremeni v »dr. Vanek Šiftar«. Konflikt med Šiftarjem in Bükvičem najbolje opišejo besede Branka Žunca: »Vprašanje je, kaj je vrednota (...) ostati ali oditi. Kdo je večji frajer?»¹²⁹ Bükvič je lahko bil v ZDA bolj objektiven in kritičen, Šiftar pa je nedvomno imel možnost, da ode iz Jugoslavije, a se je odločil, da ostane. Ni mogel biti tako odprto kritičen, lahko pa je več naredil za rojake.

MENTOR DO SMRTI

Kljub upokojitvi je Vanek Šiftar nadaljeval s svojim delom. Več časa je vložil v skrb za Vrt spominov in tovarištva; sprejemal je skupine mladih in starejših, ki jih je vodil po vrtu, pogosto v gumijastih škornjih in v delavski obleki. Pisal je načrte za institucionalizacijo Vrta v fundacijo in njene vsebinske smernice.¹³⁰ Nadaljeval je dopisovanje z množico intelektualcev iz Prekmurja, Slovenije, Jugoslavije in sveta. Predvsem pa je za avtorico tega poglavja navdihujoča njegova dosmrtna vloga mentorja, o kateri pričajo mnogi pravniki.

Nekdanja ustavna sodnica Etelka Korpič Horvat, katere oče je bil Vanekov prijatelj, se spominja: »Po moji diplomi ni odnehal. Večkrat je rekel, 'Deklina, trbej naprej delati na pravi.' In pri tem mi je vedno nakazoval vrsto odprtih pravnih in drugih vprašanj, ki so se nanašala na Prekmurje in Pomurje. (...) Na mizi je vedno imel pripravljenega nekaj novega gradiva, če drugega ne, pa izrezane članke iz časnikov, 'na, tuj maš, to moraš prešteti'«. ¹³¹

Nekdanji predsednik RS Milan Kučan, katerega starša sta prav tako prijateljela s Šiftarjevimi, podobno zapiše: »Bil je moj mentor, svetoval mi je študij prava in me navdušil za poklic sodnika za mladoletnike, ki ga je nekoč

¹²⁷ Pismo Ferija Bükviča Vaneku Šiftarju, 3. 5. 1982, objavljeno v Munda, *Ob Muri*, 189–191.

¹²⁸ Pismo Vaneka Šiftarja Feriju Bükviču, 20. 12. 1982, objavljeno v Munda, *Ob Muri*, 191–193.

¹²⁹ Melita Forstnerič Hajnšek, *Nevidna univerza postaja vidna*, Večer, 29. 11. 2017.

¹³⁰ O tem Anton Vratuša, *Vanekova štiriperesna deteljica*, v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 53.

¹³¹ Korpič Horvat, v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 71.

z navdušenjem opravljal tudi sam (...).¹³² Pri tem doda, da se brez Šiftarja najbrž ne bi odločil za študij prava: »Prave predstave o tem, kaj je pravo, kaj vse je znotraj prava in kakšen je študij, le-tega sem dobil skozi številne dolge pogovore z njim. In nisem bil edini. (...) Ne glede na razliko v letih me je jemal za enakopravnega sogovornika in takšen je bil tudi v odnosu do drugih.«¹³³

Dekan Evangelijske teološke fakultete v Osijeku, Prekmurec Mihael Küzmič, ki je raziskoval zgodovino protestantizma v Prekmurju ter prekmurske izseljence v ZDA, za Vaneka Šiftarja napiše: »V njem sem prepoznal razumnika z mentorskim duhom za spodbujanje raziskovalnega in znanstvenega dela, ki je navzlic visokim akademskim dosežkom ohranil v občevanju z ljudmi preprosto prekmursko čutenje do bližnjega.«¹³⁴

Profesorica delovnega prava Darja Senčur Peček je povedala, da jo je vse od trenutka, ko je Vanek izvedel, da dela na magisteriju, ob vsaki priložnosti spraševal o magisteriju, pisal pisma spodbude in ji ob vsakem obisku izročil mapo z izrezki iz časopisov na temo manjšinskih delničarjev.¹³⁵ Bila je zadovoljna z delom v pravni službi na Muri, a Vanek jo je intenzivno spodbujal k akademski karieri in k zaposlitvi na (njegovi) Pravni fakulteti v Mariboru.

MOJSTER MREŽENJA

Poleg mentorskega dela je presunljivo tudi to, kako veliko mrežo poznanstev je spletel Vanek Šiftar. Med njimi so bili ljudje, za katere je štel, da mu lahko zaradi svojih znanj koristijo pri takšnem ali drugačnem projektu – da bi lahko napisali kak prispevek za Mladega Prekmurca, predavali kak predmet na pravni šoli ali pa imeli referat na seminarju. Nadalje je v svoje omrežje vključeval ljudi, ki so po njegovem mnenju obetali, tako da je v njih videl potencial – takšne posameznike je spodbujal k delu, trudu, izboljšavam. Končno je svojo energijo vlagal v ljudi, za katere je menil, da potrebujejo njegovo pomoč – delavci, revni kmetje, Romi, kakšna vdova itd. Glede na to, da se je vozil z avtobusi in vlaki ter da ni pošiljal elektronske pošte, temveč je vsako pismo napisal na roko ali ga natipkal na stroj in to v dvojniku, ter da si ni pomagal z družabnimi omrežji na spletu, se lahko samo vprašamo, kako je lahko vzdrževal tako veliko stikov.

¹³² Ob dveh 100-letnicah – rojstva dr. Vaneka Šiftarja in odločitve Pariške mirovne konference o usodi Prekmurja, v Senčur Peček, Šiftarjevo stoletje, 7.

¹³³ Kučan v Holcman (ur.), Šiftarjev zbornik, XIX.

¹³⁴ Mihael Küzmič, Deset let prijateljavanja z Vanekom Šiftarjem: Spodbuda za znanstveno raziskovanje prekmurskega izseljenstva v ZDA, v Holcman (ur.), Šiftarjev zbornik, 87.

¹³⁵ Darja Senčur Peček, elektronsko sporočilo avtorici, 29. 9. 2023.

Samo Ciril Ribičič omeni, da sta vsaj dvajsetkrat hodila po vrtu. In to poleg drugih srečanj, ki sta jih imela v Ljubljani ali Mariboru. To ni bil »lajk«, komentar ali sporočilo na telefonu. Vsak tak obisk je pomenil, da sta se zanj dogovorila, se srečala, šla po vrtu, se pogovarjala. Kot piše Etelka Korpič Horvat, sta potem vstopila v hišo; če je bilo hladneje, je v hiši grela lončena peč; na mizi so čakali izrezani članki, ki jih je pripravil zanjo; žena je prinesla kavo ali čaj; pogovor se je nadaljeval do slovesa.¹³⁶ In takih obiskov je Vanek imel nešteto.

Potem pa so bili še obiskovalci, ki so s seboj prinesli drevesa. Šime Ivanjko mu je denimo s Finske prinesel majhnega iglavca. To drevo je bilo med ali po obisku potrebno posaditi in nato nekaj dni zalivati, da se je prijelo. Vse drugo kot instant opravilo.

VANEK IZ MURSKE REPUBLIKE JE PRESTAL TEST ČASA

Varstvo narave, učiti se iz zgodovine, varovati šibkejšega, opozarjati center, da misli na obrobje, so Šiftarjeve brezčasne teme. Bil je vizionar, poštenjak in kritik površnosti. Neuradna pisanja je tipkal na papir, ki je bil na drugi strani že popisan. Žena je rada izpostavila, da mora takoj prebrati dnevne časopise, saj sicer ostanejo samo še luknje.¹³⁷ Tako študente, mlajše kolege na pravni šoli kot lokalne delavce je opozarjal pred površnostjo. Bil je navdušenec nad znanjem. Če je štel znanje kot »najbolj zanesljivo oprijemališče v življenju«, je površno znanje sprejemal za hujše od neznanja.¹³⁸ Če se je nekdo specializiral za raziskovanje protestantizma v Prekmurju ali nafte v Alžiriji, se je Vanek Šiftar hitro informiral o tematiki, da mu je lahko bil ustrezen sogovornik. Ni rekel, da imata preveč različne interese za pogovor, ni se spraševal, ali njega neko področje zanima ali ne – pritegnili so ga problemi in ob vsakem je v mislih prečesal, kateri znanec bi ga lahko znal pomagati rešiti. Pri problematiki Romov je izrazita njegova praktičnost – ne bodimo birokrati, iščimo rešitve. Lažje je reči, da nekaj ni mogoče, kot določiti območje, na katerem bomo legalizirali romsko ozemlje.¹³⁹

Šiftar je tudi videl čez partijska očala, najsi je šlo za partijce ali ljudi, ki nikakor niso želeli vstopiti v partijo. Razumel je tožilca, ki je eksistenčno odvisen od službe in se zato podreja partijskim navodilom, in razumel je mladega doktorja prava, ki se zaradi svojih načel v partijo ne želi včlaniti. Razumel je

¹³⁶ Korpič Horvat v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 71.

¹³⁷ Darja Senčur Peček, elektronsko sporočilo avtorici, 29. 9. 2023.

¹³⁸ Kučan, v Senčur Peček (ur.), *Šiftarjevo stoletje*, 7.

¹³⁹ Intervju Bojana Pečka, 1987.

kritike Cerkve do partije in kritike partije do Cerkve. Vaneku Šiftarju je šlo ob vsem tem za ljudi – in oni so njega v prvi vrsti imeli za človeka. Videli so njegov trud in izgorevanje. Mnogi so ga klicali po imenu, namesto po priimku ali tituli. Slednjo je uporabil zgolj takrat, ko je hotel do sogovornika postaviti distanco. To pa je bilo zelo redko.

Šiftar je mlade spodbujal k raziskovanju, zavedajoč se, da bodo rezultati počasni, a bili so. Priča je bil preoblikovanju VPŠ v Visoko pravno šolo in kmalu za tem še v Pravno fakulteto. Krog učiteljev in študentov, tudi doktorskih, se je povečal; učbeniki, komentarji zakonov, znanstvene revije so se razvijale.

Bil je zanimiv sogovornik. Ribičič pove: *»Ko me je vodil po svojem vrtu dvajsetič, je bilo enako zanimivo kot prvič (...). Njegov arhiv je neverjetno bogat, njegov spomin je bil tisočkrat bogatejši, prav tak je bil njegov besedni zaklad. Vsak dogodek je pri njem našel zgodovinsko primerjavo.«*¹⁴⁰ Bil je pristen človek – če je za delo na vrtu potrebno obuti škornje in vzeti modri delavski plašč, se je tako oblekel in obul. Ni igral in se pretvarjal, da je nekdo drug. Bil je vsebinski človek in imel je preveč zaposlitev in ciljev, da bi se utegnil pretvarjati. Kot zapiše Ludvik Toplak: *»Gledal je daleč, kot je daleč tudi mislil. To ni dano vsem.«*

Končno ni mogoče mimo tega, da Šiftarja njegovi sodobniki vsi po vrsti označujejo za velikega človeka. Z etičnimi odlikami, ki presegajo test časa.¹⁴¹ Justin zapiše, da *»iz njegovih ust resnično nismo nikoli slišali neprijazne sodbe o ljudeh. Vedno se je trudil v vsakem človeku poiskati kaj dobrega, pozitivnega, poskušal je razumeti ali celo opravičiti kakšno neprijazno dejanje drugega. (...) Kjerkoli je delal, je znal ločevati pomembno od manj pomembnega in se dosledno zavzemati za tople, žlahtne odnose med ljudmi.«*¹⁴² Novak pa izpostavi: *»Ob vsaki priložnosti napredovanja nas mladih je priredil proslavo, pa naj je šlo za magistriraj, doktorat, imenovanje za sodnega tolmača, pravosodni izpit ali novo izvolitev oziroma habilitacijo.«*¹⁴³ Meje med sodelavci in prijatelji, službo in domom ni delal. Mnogi so hodili v njegovo hišo in na njegov vrt, v katerega je vlagal svoj znoj. Ko je Darja Senčur Peček magistrirala, jo je Vanek z ženo pričakal svečano oblečen in šli so proslavit. *»Potem pa je takoj začel govoriti o tem, da bo treba naprej delati in doktorirati (...). In večkrat je rekel, da če bom želela v miru študirati ali če bom rabila prostor za razmišljanje, naj kar pridem v Petanjce (na Vrt spominov).«*¹⁴⁴

¹⁴⁰ Ribičič v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, 49.

¹⁴¹ Kučan v Holcman (ur.), *Šiftarjev zbornik*, XVII in XIX in Bernard Goršak, *Razmišljanje o velikem človeku*, v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 77.

¹⁴² Justin v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 31–32.

¹⁴³ Novak, v Korpič Horvat (ur.), *Bosa pojdiva*, 45–46.

¹⁴⁴ Darja Senčur Peček, elektronsko sporočilo avtorici, 29. 9. 2023.

Umrli je 8. 11. 1999, na isti dan kot še en znani mariborski pravnik – Leon Štukelj. Kot zaslužnemu profesorju mu je Univerza v Mariboru priredila žalno sejo. Na vrtu v Petanjcih sedaj leži njegov grob.

LITERATURA IN VIRI

Monografije

Bračič, Vladimir. *Nastanek in razvoj visokega šolstva v Mariboru*. Ljubljana: Kronika, 31:2–3 (1983), 247.

Bükvič, Frank (Franc, Feri). *Vojna in revolucija*, Buenos Airesu, 1983, v Ljubljani 1990, Založba M&M.

Godina, Ferdo. *Prekmurje 1941–1945: Prispevek k zgodovini NOB*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1967.

Holcman, Borut (ur.). *Šiftarjev zbornik*. Maribor, Petanjci: Pravna fakulteta Univerze v Mariboru in Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2001 (t. i. Prvi Šiftarjev zbornik).

Jeza, France. *Mlada Setev*. Maribor, Ptuj: »Setev«, kulturno društvo, gimnazijcev v Ptuj, tisk Tiskarne sv. Cirila, 1937.

Kardelj, Edvard, *Potovanje skozi čas*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969.

Korpič Horvat, Etelka (ur.). *Bosa pojdiva, dekle, obsorej*. Petanjci, Maribor, Ljubljana: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, Pravna fakulteta Univerze v Mariboru, GV založba, 2010 (t. i. Drugi Šiftarjev zbornik).

Küzmič, Franc. *Bibliografija Vaneka Šiftarja*. Murska Sobota: Zbornik Soboškega muzeja, 1990.

Mi smo Titovi, Tito je naš. Zagreb, Ljubljana: Spektar in Dopisna delavska univerza, 1977.

Munda, Mirko. *Ob Muri in daleč čez, Korespondenca Vaneka Šiftarja z nekaterimi pomurskimi rojaki*. Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2011.

Pacek, Dejan. *Odnos med državo in Katoliško cerkvijo v Sloveniji med letoma 1966 in 1991 v luči arhiva republiške verske komisije, doktorska disertacija*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2020.

Senčur Peček, Darja (ur.). *Vanekovo stoletje, Ob stoletnici rojstva dr. Vaneka Šiftarja*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru, 2019 (t. i. Tretji Šiftarjev zbornik). DOI: <https://doi.org/10.18690/978-961-286-304-3>

Šiftar, Vanek. *Oblike delavskega soodločanja in upravljanja v industrijskih podjetjih, uza-konjene v Evropi po oktobrski revoluciji*, doktorska disertacija. Ljubljana: Pravna fakulteta 1965.

Šiftar, Vanek. *Izbrani materiali o razvoju ljudske oblasti v Jugoslaviji (1941–1945)*. Maribor: VPŠ 1966.

Šiftar, Vanek. *Pobiram orumenele liste*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru, 2022. DOI: <https://doi.org/10.18690/um.pf.1.2022>

Tomšič, Vida. *O zakonski zvezi, družini in gospodinjstvu v socializmu*. Ljubljana: Cankarjeva založba 1959.

Trstenjak, Anton. *Človek v stiski: prispevki k psihologiji osebnega svetovanja*. Celje: Mohorjeva družba, 1960.

Vratuša, Anton. *Vrt spominov in tovarištva*. Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2004.

Vrt spominov in tovarištva na Petanjcih – vodnik. Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva Fundacija, 2013.

Žunec, Branko. *Ne-vidna univerza, doktorji znanosti iz sveta ob Muri*. Murska Sobota: Franc&Franc, 2003.

Strokovni članki in poglavja v monografijah

Ivanjko, Šime. Vanek Šiftar – 75-letnik. *ČZN* 1994, 10–13.

Spreizer, Alenka Janko. Etnografski pristop k raziskovanju pismenosti, *AS – Andragoška spoznanja*, 5:1, 1999, 38.

Šiftar, Vanek. Janez Zor, borec proti monarhofašistični diktaturi v letih 1929 in 1930, *ČZN* 1966, 37(2), 223.

Šiftar, Vanek. Vas Motvarjevci in njeni prebivalci, *ČZN* 1971, 42(7), 274.

Šiftar, Vanek. Ob stoletnici Avgusta Pavla 1886–1986, *ČZN* 1988, 59(24), 13.

Šiftar, Vanek. Prekmurje 1918–1920 (okupacija), *ČZN* 1989, 60(25), 23.

Šiftar, Vanek. Prispevek k prekmurskemu portretu desetletja 1949–1959, *ČZN* 1990, 61(26), 240.

Šiftar, Vanek. Sosedstvo ob državni meji z Avstrijo, *ČZN* 1994, 65 (30), 108.

Šiftar, Vanek. Vloga Petanjskega gradu pri širjenju protestantizma, *Zbornik Štefana Küzmiča, Pomurska založba, Murska Sobota* 1974, 9–35.

Šiftar, Vanek. Utrinki iz literarno-kulturnega življenja dijakov ptujske gimnazije v letih 1937–38, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1966, 6, 435.

Vratuša, Anton. Dr. Vanek Šiftar – slovenski romolog, v Tancer, Mladen (ur.), *Dr. Vanek Šiftar, slovenski romolog*, Ljubljana: Svet romske skupnosti RS, 2011, 8–9.

Arhivski viri

Pismo Vaneka Šiftarja, 2.4.1955, Pokrajinski arhiv Maribor, arhivsko gradivo Vaneka Šiftarja, škatla 171.

Pismo Vaneka Šiftarja vaščanom Turnišč z dne 11.5.1955, Pokrajinski arhiv Maribor, škatla 171.

Vanek Šiftar, *Človek v stiski*, ocena knjige, 1961, arhivsko gradivo Vaneka Šiftarja, PAM, str. 5.

Časopisni viri

Debevec, Jože. »Mlada setev«, 1937, Ljubljana: Dom in svet, 1937/38, 50:5.

Godina, Ferdo. »Kaj je s 'parkom spominov' v Petanjcih«, TV-15, časopis borcev NOB, Ljubljana: Borec, 23. 9. 1970, 39, 6.

Peček, Bojan. »Pohlevnost in molk za skorjo kruha – minulosť – Intervju; romolog dr. Vanek Šiftar«, Murska Sobota: Vestnik, 25. 6. 1987, 24: 8.

Šiftar, Ivan. »Novoletno pismo«, Petanjci: Mladi Prekmurec, IV:1, januar 1940, 1–2.

Šiftar, Ivan. »Pogled nazaj in naprej«, Petanjci: Mladi Prekmurec, III: 9–10, maj–junij 1939, 133–134.

Šiftar, Vanek. »Odgovor na sestavek, ki ga je napisal tovariš Ferdo Godina«, TV-15, časopis borcev NOB, Ljubljana: Borec, 7. 10. 1970, 41:5.

Šiftar, Vanek. »Srečanje s starimi znanci«, Murska Sobota: Vestnik, 14. 5. 1987, 39:18, 14.

Šiftar, Vanek. »Srečanje s starimi znanci«, Murska Sobota: Vestnik, 25. 6. 1987, 39:24, 12.

Šiftar, Vanek. »Uvodnik, Dozorevanje z razvojem«, Maribor: Univerzitetna revija UM, 1995, 3:4–5.

Spletni viri

Forstnerič Hajnšek, Melita. »Nevidna univerza postaja vidna«, Večer, 29. 11. 2017. <https://vecer.com/prosti-cas/nevidna-univerza-postaja-vidna-6357434>

Grgič, Jožica. »Zamolčane zasluge pisateljve žene«, Delo, 16. 3. 2019. <https://www.delo.si/kultura/razno/zamolcane-zasluge-pisateljve-zene/>

Gspan, Alfonz idr., Slovenski biografski leksikon, SAZU, Ljubljana, 1971, dopolnil Janko Liška: Vanek Šiftar (1919–1999), Slovenska biografija, ZRC SAZU, 2013. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi648064/#slovenski-biografski-leksikon>

Sodna praksa

Okrajno sodišče v Murski Soboti, II R 207/51, 8.9.1951.

Višje sodišče v Celju v zadevi VSC Cp 1415/2000, ECLI:SI:VSCE:2001:CP.1415.2000.

Upravni akti

Poročilo o delu in predlog za imenovanje prof. dr. Vaneka Šiftarja za zaslužnega profesorja, 23. 6. 1983, arhiv Pravne fakultete Univerze v Mariboru.

Zapisnik prve seje Okrajnega komiteja Komunistične partije Slovenije Murska Sobota, 1946.01.04, SI_PAM/1265/001/001_00002.

Intervjuji

Hojnik, Janja. Pogovor s Šimetom Ivanjkom, Pravna fakulteta, Maribor, 13. 9. 2023.

Hojnik, Janja. Pogovor z Marjanom Šiftarjem, Petanjci, 1. 9. 2023.

Pučnik, Jože. Zaslišanje Vaneka Šiftarja pred Preiskovalno komisijo Državnega zbora o povojnih pobojih, zapisnik z dne 6. 6. 1995, 18–26, magnetogram zaslišanja v arhivu Ustanove dr. Šiftarjeve fundacije.

Senčur Peček, Darja. Elektronsko sporočilo o Vaneku Šiftarju Janji Hojnik, 29. 9. 2023.

Žunec, Branko. Intervju z Vanekom Šiftarjem, 8. 5. 1989, magnetogram v arhivu Ustanove dr. Šiftarjeve fundacije.

VANEK ŠIFTAR, INTELEKTUALNI STEBER PREKMURJA 20. STOLETJA

Povzetek

Ivan Vanek Šiftar je bil eden osrednjih družboslovcev in humanistov druge polovice 20. stoletja v severovzhodni Sloveniji. Že v dijaških časih je bil intenzivno vpet v diskusije o avtonomiji Prekmurja in statusu prekmurščine. Z nekaj izkušenj z urednikovanjem dijaških objav na Ptujju je pred drugo svetovno vojno Vanek Šiftar prevzel urednikovanje Mladega Prekmurca. Po maturi na Ptujju se je Vanek Šiftar odločil za študij prava na Pravni fakulteti v Ljubljani, ki ga je na sredini prekinila vojna, in zaključil ga je kot študent ob delu leta 1953. Proti koncu vojne je prestopil v Rdečo armado in se po vojni vključil v Zvezo komunistov, preko katere je želel prispevati k izboljšanju življenjskega standarda in izobraženosti Prekmurcev. Ti so ga večkrat izvolili za republiškega in zveznega poslanca. Vzporedno s političnim delovanjem je imel Šiftar pravno kariero. Še pred diplomo na Pravni fakulteti je deloval kot javni tožilec v različnih slovenskih okrajih, kjer je bil priča partijskemu vmešavanju v delo pravosodja. Po prvem mandatu zveznega poslanca se je vpisal na doktorski študij na Pravni fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1965 doktoriral na temo samoupravljanja. Slednje je kasneje razložil kot projekt, ki je bil zmanipuliran iz na začetku predvidene uvedbe delavskih svetov, preko katerih bi delavci »kot dobri gospodarji« sodelovali pri upravljanju podjetij, ne pa da bi zagotavljali zaposlitev »največjim zabušantom«. Zaradi poznavanja delavske tematike je bil postavljen za predsednika sindikalne komisije v Mariboru in od tam je leta 1965 po doktoratu predsedal na Višjo pravno šolo, ki je bila tedaj v svojih prvih letih delovanja. Po upokojitvi prvega direktorja šole je Vanek Šiftar postal drugi direktor VPŠ z vizijo nadgradnje šole v Visoko pravno šolo ter v Pravno fakulteto, za kar je VPŠ izbral pravico do znanstvenega delovanja in s tem tudi tiskanja pravnih knjig, ki je bila dotlej pridržana Pravni fakulteti v Ljubljani. V univerzitetnem prostoru je deloval v času, ko so na visokošolskih ustanovah delovali partijski odbori. Ne glede na to, da je bil Vanek Šiftar član ZK, si je prizadeval za prevlado strokovnosti na univerzi; iskal je strokovne in ne partijske kadrovo ter študente spodbujal k samostojnemu mišljenju. Posebno poglavje njegovega življenja je bilo v drugi polovici 70. let prejšnjega stoletja, ko je kot komunistični profesor predaval politično ureditev na mariborskem oddelku Teološke fakultete in se s kaplani družil po mestnih gostilnah. Leta 1981 je postal prvi redni profesor prava, izvoljen na Univerzi v Mariboru. Zaradi Vanekove madžarske mobilizacije je partijski organ skoraj preprečil njegovo imenovanje za zaslužnega profesorja in le najvišji profesorski zbor takrat še nove Univerze v Mariboru je dosegel, da je bil Vanek Šiftar leta 1983 imenovan za prvega zaslužnega profesorja Univerze v Mariboru s področja prava.

VANEK ŠIFTAR, AN INTELLECTUAL PILLAR OF PREKMURJE IN THE 20TH CENTURY

Summary

Ivan Vanek Šiftar was one of the central social scientists and humanists of the second half of the 20th century in northeastern Slovenia. Already in his student days, he was intensively involved in discussions about the autonomy of Prekmurje and the status of Prekmurje dialect. With some experience in editing student publications in Ptuj, Vanek Šiftar took over the editorship of *Mladi Prekmurec* before the Second World War. After matriculation in Ptuj, Vanek Šiftar decided to study law at the Faculty of Law in Ljubljana, which was interrupted midway by the war, and he completed it as a student while working in 1953. Towards the end of the war, he transferred to the Red Army and after the war joined the Union communists, through which he wanted to contribute to the improvement of the standard of living and education of the people of Prekmurje. They elected him several times as a Republican and federal deputy. In parallel with his political activity, Šiftar had a legal career. Even before graduating from the Faculty of Law, he worked as a public prosecutor in various Slovenian districts, where he witnessed communist party interference in the work of the judiciary. After his first term as a federal deputy, he enrolled in doctoral studies at the Faculty of Law in Ljubljana, where he received his doctorate in 1965 on the topic of workers' self-management. He later explained the latter as a project that was manipulated from the initially planned introduction of works councils, through which workers would participate in the management of companies "as good masters", but not to provide employment to "the biggest slackers". Due to his knowledge of labour issues, he was appointed chairman of the trade union commission in Maribor and from there in 1965, after his doctorate, he transferred to the Higher School of Law, which was then in its first years of operation. After the retirement of the first director of the school, Vanek Šiftar became the second director of the Law School with the vision of upgrading the school into a Faculty of Law, for which the Law School achieved the right to scientific activity and thus also the printing of legal books, which until then had been reserved for the Faculty of Law in Ljubljana. He worked in the university space at a time when communist party committees were operating at higher education institutions. Although Vanek Šiftar was a member of the communist party, he strove for the dominance of professionalism at the university, he looked for professional and not party staff and encouraged students to think independently. A special chapter in his life was in the second half of the 1970s, when, as a communist professor, he taught political organization courses at the Maribor department of the Faculty of Theology and hung out with the chaplains in the town's taverns. In 1981, he became the first full-time law professor elected at the University of Maribor. Due to Šiftar's Hungarian mobilization during WW2, the communist party committee almost prevented his appointment as an emeritus professor, and only the top faculty of the then-new University of Maribor managed to appoint Vanek Šiftar as the University of Maribor's first emeritus professor in the field of law in 1983.

VANEK ŠIFTAR, EIN INTELLEKTUELLER PFEILER VON PREKMURJE IM 20. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Ivan Vanek Šiftar war einer der zentralen Sozialwissenschaftler und Humanisten der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts im Nordosten Sloweniens. Bereits während seiner Studienzeit beteiligte er sich intensiv an Diskussionen über die Autonomie von Prekmurje und den Status des Prekmurje-Dialekts. Vanek Šiftar verfügte über einige Erfahrung in der Herausgabe studentischer Publikationen in Ptuj und übernahm vor dem Zweiten Weltkrieg die Redaktion von Mladi Prekmurec. Nach seiner Immatrikulation in Ptuj entschied sich Vanek Šiftar für ein Jurastudium an der Juristischen Fakultät in Ljubljana, das mitten durch den Krieg unterbrochen wurde, und schloss es berufsbegleitend im Jahr 1953 ab. Gegen Kriegsende schloss er sich der Roten Armee an und nach dem Krieg den Union-Kommunisten, durch die er zur Verbesserung des Lebensstandards und der Bildung der Menschen in Prekmurje beitragen wollte. Sie wählten ihn mehrmals zum Republikaner und Bundesabgeordneten. Parallel zu seiner politischen Tätigkeit verfolgte Šiftar eine juristische Karriere. Noch vor seinem Abschluss an der juristischen Fakultät arbeitete er als Staatsanwalt in verschiedenen slowenischen Bezirken, wo er Zeuge der Einmischung der kommunistischen Partei in die Arbeit der Justiz wurde. Nach seiner ersten Amtszeit als Bundesabgeordneter schrieb er sich für ein Doktoratsstudium an der juristischen Fakultät in Ljubljana ein, wo er 1965 zum Thema Arbeitnehmerselbstverwaltung promovierte. Letzteres erklärte er später als manipuliertes Projekt der ursprünglich geplanten Einführung von Betriebsräten, durch die Arbeitnehmer „als gute Herren“ an der Führung von Unternehmen beteiligt werden sollten, nicht aber, um „den größten Faulpelzen“ Beschäftigung zu verschaffen. Aufgrund seiner Kenntnisse in Arbeitsfragen wurde er zum Vorsitzenden der Gewerkschaftskommission in Maribor ernannt und wechselte von dort 1965 nach seiner Promotion an die Hochschule für Rechtswissenschaften, die sich damals in den ersten Jahren ihres Bestehens befand. Nach der Pensionierung des ersten Direktors der Schule wurde Vanek Šiftar der zweite Direktor der juristischen Fakultät mit der Vision, die Schule zu einer juristischen Fakultät aufzuwerten, wofür die juristische Fakultät das Recht auf wissenschaftliche Tätigkeit und damit auch auf die Drucklegung erlangte von juristischen Büchern, die bis dahin der juristischen Fakultät in Ljubljana vorbehalten waren. Er arbeitete im universitären Bereich zu einer Zeit, als an Hochschulen Komitees der kommunistischen Partei tätig waren. Obwohl Vanek Šiftar Mitglied der kommunistischen Partei war, strebte er nach der Vorherrschaft der Professionalität an der Universität, suchte nach professionellem und nicht parteiischem Personal und ermutigte die Studierenden, unabhängig zu denken. Ein besonderes Kapitel in seinem Leben war die zweite Hälfte der 1970er Jahre, als er als kommunistischer Professor einen Kurs über politische Organisation an der Mariborer Fakultät der Theologischen Fakultät unterrichtete und mit den Geistlichen in den Tavernen der Stadt herumhing. 1981 wurde er als erster Vollzeitprofessor für Rechtswissenschaften an der Universität Maribor gewählt. Aufgrund der ungarischen Mobilisierung von Šiftar während des Zweiten Weltkriegs hätte das Komitee der kommunistischen Partei beinahe seine Ernennung zum emeritierten Professor verhindert, und nur der obersten Fakultät der damals neuen Universität Maribor gelang es, Vanek Šiftar zum ersten emeritierten Professor der Universität Maribor zu ernennen Rechtsgebiet im Jahr 1983.

Spremembe vodne bilance v Sloveniji v obdobju 1961–2024

Igor Žiberna*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.274>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 911.2:551.577.38(497.4)

Potrjeno – Accepted: 6. 12. 2024 | Objavljeno – Published: 20. 12. 2024

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Igor Žiberna: Spremembe vodne bilance v Sloveniji v obdobju 1961–2024. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 95=60(2024), 2–3, str. 89–107

V članku so prikazani stanje in trendi meteorološke(klimatološke) vodne bilance kot razlike med višino padavin in evapotranspiracijo. Analizirani so trendi višine padavin, potencialne evapotranspiracije in vodne bilance za dvanajst meteoroloških postaj v Sloveniji, in sicer za obdobje 1961–2023. Prikazani so vzroki zanje in posledice. Analizirane so tudi prostorske značilnosti razporeditve vodne bilance v Sloveniji na osnovi georeferenciranih rastrskih podatkov v bazi Chelsa Climate za obdobje 1981–2010.

Ključne besede: vodna bilanca, suša, podnebne spremembe, Slovenija.

Igor Žiberna: Changes in the water balance in Slovenia between 1961 and 2024. Review for History and Ethnography, Maribor 95=60(2024), 2–3, pp. 89–107

This article presents an analysis of the status and trends related to the meteorological (climatological) water balance, focusing on the differences between precipitation and evapotranspiration. It examines trends in precipitation, potential evapotranspiration, and water balance across twelve meteorological stations in Slovenia from 1961 to 2023. The article outlines both the causes and consequences of these observed trends. Additionally, it explores the spatial distribution characteristics of the water balance in Slovenia, utilizing georeferenced raster data from the Chelsa Climate database for the period of 1981 to 2010.

Keywords: water balance, drought, climate change, Slovenia.

---

* dr. Igor Žiberna, red. prof., (ORCID identifier 0000-0003-4796-4061), Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, igor.ziberna@um.si – Igor Žiberna, PhD, Full Professor, (ORCID identifier 0000-0003-4796-4061), University of Maribor, Faculty of Arts, The Department of Geography, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenia, igor.ziberna@um.si

UVOD

Podnebje se je na Zemlji spreminjalo v vsej njeni zgodovini. Večino časa so bili vzroki za podnebne spremembe astronomski (spremembe orbitalnih elementov našega planeta in spremembe naklona rotacijske osi, trki teles z Zemljo, spremembe Sončeve aktivnosti) in terestrični (tektonski procesi in vulkanizem, spremembe oblike in velikosti celin, morskih tokov, kemične sestave atmosfere itd.). Od začetka 19. stoletja naprej pa smo priča vedno večjim antropogenim vplivom na podnebje, predvsem preko spremembe energijske bilance našega planeta zaradi antropogenega vnosa toplogrednih plinov, na regionalnem in lokalnem nivoju pa zaradi spremenjene rabe tal (sekanje gozdov, širjenje pozidanih površin) (Provenziale, 2023). Če je bilo podnebje od zadnje ledene dobe dokaj stabilno, pa je dinamika spreminjanja podnebja v zadnjem stoletju bistveno intenzivnejša (Mann, 2023, str. 213–213). Posledice podnebnih sprememb se manifestirajo na različne načine. Temperature zraka naraščajo, intenzivneje se talita sneg in led, intenzivira se planetarni krogotok vode, povečuje se pogostost in intenzivnost neviht v tropskem in zmernem pasu, spreminjajo se vremenski vzorci, vročinski valovi se pojavljajo tudi v višjih geografskih širinah, večja se pogostost ekstremnih vremenskih dogodkov, spreminjajo se fenofaze rastlin itd. (Ahrens, C.D., Samson, P., 2024; Bonan, 2016). Posledice podnebnih sprememb so na Zemlji neenakomerno razporejene; ekstremni vremenski pojavi si včasih celo nasprotujejo: na dani lokaciji se v istem letu lahko pojavlja intenzivna suša, le nekaj mesecev kasneje pa katastrofalne poplave (v Sloveniji npr. leta 2012) (Cegnar, 2013; Sušnik, Valher, 2013).

Za pojav suše nimamo splošno sprejete definicije, saj je po eni strani njena opredelitev odvisna od stroke, ki se z njo ukvarja, po drugi strani pa k njene-mu nastanku botrujejo številni dejavniki: poleg višine padavin in izhlapevanja tudi hidrogeografske, pedogeografske, litološke, vegetacijske in reliefne razmere, ne nazadnje pa tudi delovanje človeka (Žibera, 2021). Pojav suše lahko obravnavamo z različnih zornih kotov. O meteorološki suši govorimo, ko je daljše obdobje razlika med višino padavin in evapotranspiracijo negativna. Za kmetijsko sušo je značilen primanjkljaj vlage za kulturne rastline, ki ne omogoča normalnega razvoja le-teh. Hidrološko sušo zaznamuje zmanjšanje količine vode v rečnih koritih, jezerih in znižanje gladine podtalnice. Odraža se tudi v zmanjšanem potencialu proizvodnje električne energije v hidroelektrarnah. O socioekonomski suši govorimo v primeru, ko pomanjkanje vode vpliva na oskrbo z vodo v naseljih in/ali na gospodarske dejavnosti (npr. na industrijo ali turizem) (Alahacoon, Edirisinghe, 2022; Krogulec et al., 2020). Parametri, ki opredeljujejo sušo, so trajanje suše, magnituda suše (višina vodnega primanjkljaja), intenzivnost suše (razmerje med magnitudo

suše in trajanjem suše), geografska (prostorska) razširjenost suše in pogostost pojavljanja suše (povratna doba suše). V našem članku se bomo omejili na pojav meteorološke (klimatološke) suše.

Ena od najizrazitejših posledic podnebnih sprememb je vse pogostejši pojav meteoroloških suš, kar je posledica spremenjene vodne bilance (Ipavec, Kajfež Bogataj 2008). Po poročilu Evropske okoljske agencije so trendi višanja temperatur v Evropi višji od svetovnega povprečja, v južni in vzhodni Evropi pa višji od povprečja v Evropi. Višje temperature vplivajo na višjo evapotranspiracijo. Trendi višine padavin so statistično manj pomembni, vendar so v južni Evropi (kamor po regionalizaciji Evropske okoljske agencije sodi tudi Slovenija) negativni (European Climate Risk Assessment, 2024, str. 63). Razpoložljivost vodnih zalog na prebivalca se je zaradi podnebnih sprememb v Evropi v obdobju 2000–2017 zmanjšala: v Avstriji z 11.298 m³/prebivalca leta 2000 na 8444 m³/prebivalca leta 2017, v Švici s 7728 na 4902, v Španiji s 4146 na 2042 in v Italiji z 2120 na 1320 (Water Resources ..., 2021, str. 82). Ocene kažejo, da bi se v južni Evropi ob dvigu temperatur za 2 °C glede na predindustrijsko obdobje delež populacije, ki bi bila izpostavljena nezanesljivi oskrbi z vodo dvignili na 58 %. Ranljiva bodo postala tudi urbana območja. Največje posledice zaradi deficita vlage bodo zaznavne v kmetijstvu (40 % – 60 % skupne škode, odvisno od regije), v hidroenergetskem sektorju (22 % – 48 % skupne škode) in v oskrbi s pitno vodo (9 % – 20 % skupne škode). Ekonomska škoda zaradi suše v Evropi bi pri trendu dviga temperatur za 1,5 °C glede na predindustrijsko obdobje (ta trend smo praktično že dosegli) letno v povprečju znašala 10 milijard EUR, pri dvigu temperatur za 2 °C 12 milijard EUR, pri dvigu temperatur za 3 °C pa okoli 17 milijard EUR. Pri tem bo najbolj ranljiva južna Evropa (European Climate Risk Assessment, 2024).

Območja zahodne Slovenije beležijo največ padavin v novembru ali oktobru. Višek padavin v vzhodni Sloveniji nastopa poleti in je pretežno posledica poletnih ploh. Trendi letne višine padavin od sredine 20. stoletja naprej v večini Slovenije niso statistično značilni, z izjemo Kočevja in Rateč, kjer je mogoče zaznati statistično značilno upadanje višine padavin za $-16 \text{ mm} \pm 10 \%$ oziroma za $-21 \text{ mm} \pm 14 \%$. Prav tako ni mogoče opaziti bistvenih sprememb padavinskega režima. Rahlo narašča le intenziteta nalivov (Bergant et al. 2004; Vertačnik, Bertalančič, 2017).

Eden od pokazateljev sušnih razmer je tudi klimatska vodna bilanca: razlika med višino padavin in evapotranspiracijo. Danes še vse postaje beležijo prebitok količine padavin nad evapotranspiracijo. Letni suficit je najvišji na Kredarici (1595, 3 mm), najmanjši pa v Murski Soboti (66,9 mm). Pomurje že sedaj zaznava deficit v pomladanskih in poletnih mesecih. Če k temu prištejemo še dejstvo, da je večina poljedelskih površin v Pomurju na plitvih

prodnatu peščenih tleh, ki imajo nižjo sposobnost zadrževanja vlage, je slika o vodni bilanci še manj ugodna.

Za zadnja desetletja je značilno pogostejše pojavljanje sušnih obdobj. Izrazite kmetijske suše se pojavljajo predvsem v jugozahodni in severovzhodni Sloveniji, in sicer v vegetacijskem obdobju (med aprilom in septembrom), ko kulturne rastline tudi sicer potrebujejo največ vlage. V zadnjih štiridesetih letih so se kmetijske suše v omenjenih dveh območjih pojavljale kar tridesetkrat, medtem ko je celotna Slovenija utrpela sušo v letih 1967, 1971, 1973, 1977, 1983, 1992, 1993, 1994, 2000, 2001, 2003, 2006, 2007, 2009, 2012, 2013 (Krajnik et al. 2015), 2019, 2020 in 2022. Naravne nesreče v Sloveniji v zadnjih letih povzročajo škodo v višini okoli 2 % BDP, od tega so suše leta 2000 predstavljale 70 %, leta 2001 57 % in leta 2003 celo 83 % BDP (Statistične informacije 378/2004). Suša leta 2003 je med vsemi naravnimi nesrečami povzročila 83,3 % celotne škode, gozdni požari, ki so bili ena od posledic visokih temperatur, pa nadaljnjih 8,1 %. Suša je največ škode naredila v podravski in pomurski regiji, medtem ko so gozdni požari najbolj oškodovali osrednjeslovensko, podravsko, savinjsko in goriško statistično regijo (Statistične informacije, 378/2004). Posledice sušnih obdobj se kažejo tudi v spremembi gladine podtalnice; govorimo o hidrološki suši. Hidrološka suša leta 2003 je predstavljala nadaljevanje sušnega obdobja, ki se je začelo že leta 2000. Prizadela je predvsem vodonosnike na prodnatih aluvialnih ravninah Prekmurja, Dravske in Ptujkega polja, kjer je trajala od januarja do novembra, v ostalih delih Slovenije pa se je pojavljala med junijem in septembrom. V Prekmurju so bile zabeležene najnižje gladine podzemne vode od sredine 20. stoletja. Veliko ročno izkopanih vodnjakov je presahnilo, nekateri prvič v celotni zgodovini obstoja. Vodnjaki so sicer presihali v Prekmurju, na Dravskem, Ptujskem polju ter v severnem delu Kranjskega polja. Vodnjaki na Kranjskem polju so presahnilo prvič po umetnem dvigu gladine podtalnice leta 1986 zaradi zajezitve Save za Hidroelektrarno Mavčiče (Mikulič et al. 2003).

METODOLOGIJA DELA

Meteorološka (klimatska) vodna bilanca je razlika med višino padavin in evapotranspiracijo (Ceglar, Kajfež Bogataj 2008, 408). V našem primeru smo uporabili podatke z naslednjih meteoroloških postaj: Kredarica, Vojsko, Bilje, Postojna, Ljubljana-Bežigrad, Novo mesto, Celje, Slovenske Konjice, Šmartno pri Slovenj Gradcu, Slovenske Konjice, Maribor, Murska Sobota in Lendava, in sicer za obdobje 1961–2023, le za meteorološko postajo Bilje so bili zaradi kasnejšega začetka delovanja uporabljeni podatki za obdobje 1963–2023 (Arhiv ARSO 2024). Podatke o evapotranspiraciji smo modelirali s pomočjo

Thornthwaitovega modela (Žiberna, 2021). Rezultate smo analizirali na mesečnem, sezonskem in letnem nivoju. Sezone smo določili v skladu z običajem v meteorologiji oz. klimatologiji: v čas zime so vključeni december, januar in februar, v pomlad marec, april in maj, v poletje junij, julij in avgust ter v jesen september, oktober in november.

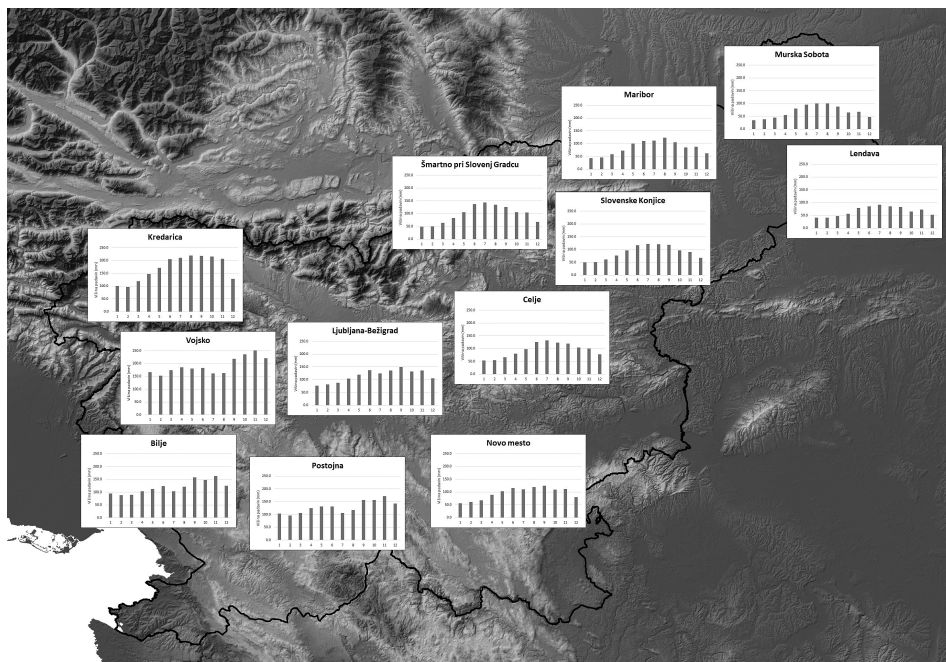
Pri prostorskem prikazu vodne bilance smo uporabili podatke iz baze Chelsa Climate (Chelsa Climate), in sicer za obdobje 1981–2010. V omenjeni bazi so podatki o višini padavin in evapotranspiraciji; s pomočjo GIS orodji smo izračunali razliko med obema slojema za leto in poletje in tako prišli do podatka o klimatski vodni bilanci. Georeferencirani podatki so prikazani v rastrskem formatu s prostorsko resolucijo $1 \text{ km} \times 1 \text{ km}$.

TRENDI VODNE BILANCE V SLOVENIJI

Višina padavin in trendi višine padavin

Za padavinski režim v Sloveniji je značilno, da ne pozna izrazito suhega ali vlažnega obdobja. V Sloveniji se pojavljata dva tipična letna režima padavin. V zahodni Sloveniji se primarni višek padavin pojavlja v jesenskih mesecih (ta je v veliki meri posledica ciklogeneze v Genovskem zalivu na prehodu iz poletja v zimo), sekundarni višek pa spomladi. Vmes se pojavlja minimum padavin v poletnih mesecih, ki je po količini skoraj izenačen z drugim minimumom padavin, ki se pojavlja pozimi. Na Kredarici se jesenski maksimum padavin združi s poletnim, ki pa je posledica labilizacije atmosfere v poletnih mesecih. Če so jesenske padavine frontalnega nastanka, so poletne pretežno konvektivnega nastanka, padavine pa nastopajo v obliki ploh. Za vzhodno Slovenijo je značilen primarni maksimum padavin v poletnih mesecih (gre za pretežno padavine iz konvektivnih oblakov v obliki ploh), sekundarni maksimum pa nastopa jeseni, a je precej slabše izražen kot v zahodni Sloveniji. V osrednji Sloveniji se oba režima prepletata (Slika 1). Porazdelitev padavin v Sloveniji kaže na velike prostorske in časovne razlike. Na to vplivata predvsem položaj Slovenije in njena reliefna razgibanost. Največ padavin pade, ko nad Slovenijo z jugozahodnimi vetrovi priteka vlažen zrak. Ta se ob gorskih pregradah dviga in ohlaja. Pojavijo se padavine, ki se najprej izločijo na alpsko-dinarski gorski pregradi. Orografske padavine se nato ponovijo ob Kamniško-Savinjskih Alpah, tretjič pa na Pohorju in Vzhodnih Karavankah. Severozahod Slovenije z nad 3000 mm letne višine padavin spada med bolj namočena območja Evrope (Žiberna, 2017). Meteorološka postaja Vojsko letno prejme 2354,9 mm, Kredarica pa 2035,0 mm padavin. Višina padavin proti severovzhodu pada in v Mariboru je v obdobju 1961–2023 letno padlo povprečno 1005,7 mm padavin,

v Murski Soboti 814,7 mm, v Lendavi pa le 797,8 mm padavin. Sezonski značaj padavin prav tako narašča proti severovzhodu Slovenije: če delež padavin v najmanj namočenem mesecu glede na najbolj namočenega v Biljah in Postojni presega 54 %, pa je ta delež v Mariboru 35 % ter v Šmartnem pri Slovenj Gradcu in v Murski Soboti le 34 %.

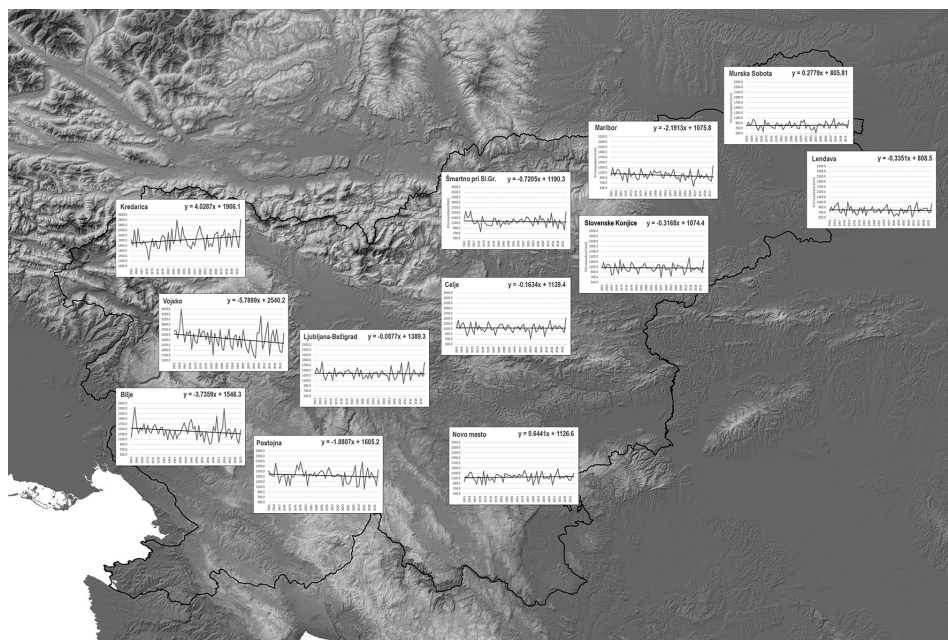

Slika 1: Letni režim višine padavin v Sloveniji v obdobju 1961–2023.

Vir: Arhiv ARSO, 2024; Lastni izračuni, 2024.

Trendi letne višine padavin so na večini obravnavanih meteoroloških postaj negativni, a statistično neznačilni. Na Vojskem je trend letne višine padavin $-5,8$ mm/leto, v Biljah $-3,7$ mm/leto in v Mariboru $-2,2$ mm/leto (Slika 2). Na ostalih meteoroloških postajah je letni trend med 0 in -1 mm/leto. Višina padavin na vseh meteoroloških postajah pada v poletnih mesecih, na večini postaj tudi spomladi, medtem ko so trendi v jesenskih in zimskih mesecih na večini postaj pozitivni, a z nizkimi vrednostmi. Pri tem naj omenimo še eno, za pojav suše pomembno dejstvo. Razen v visokogorju in visokem hribovju zaradi vedno višjih temperatur pozimi vedno več padavin pada v tekoči obliki (kot dež). V preteklosti so zimske padavine v obliki snega povzročile pojav snežnega zadržka (snežne retinence), kar je povzročilo, da so na začetku vegetacijske dobe kulturne rastline zaradi taljenja snega imele dovolj vlage v tleh. Pojav je vplival tudi na poudarjen snežno-dežni rečni režim rek, ki so imela povirja v visokogorju. Padavine v tekoči obliki pomenijo takojšen odtok

po vodotokih, kar po eni strani pospešuje erozijo v hribovju (rastline zunaj vegetacijske dobe nase namreč ne vežejo dosti vlage), po drugi strani pa višajo nevarnost poplav v nižje ležečih območjih.

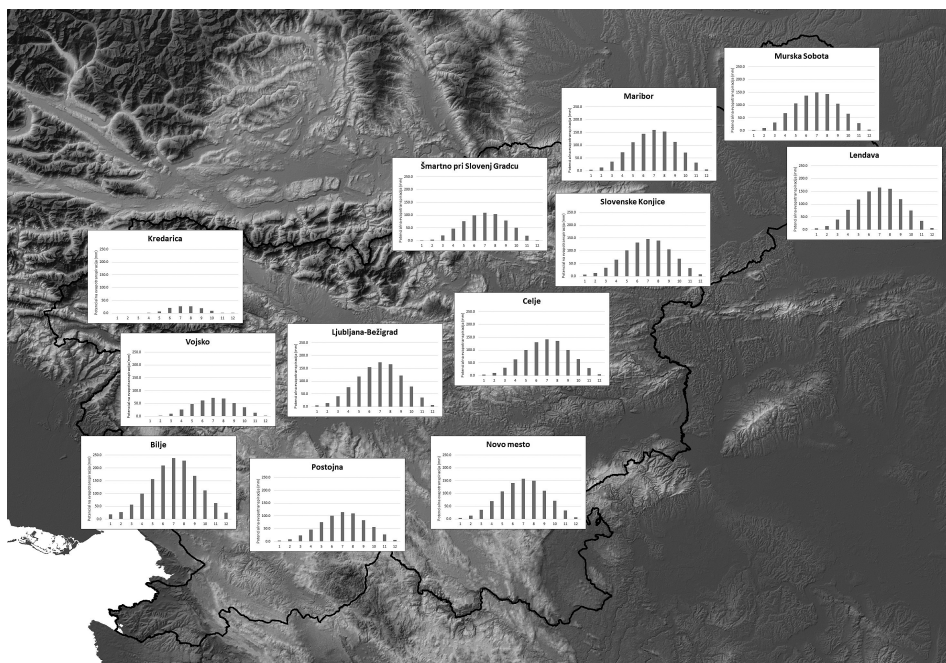

Slika 2: Trendi letne višine padavin v Sloveniji v obdobju 1961–2023.

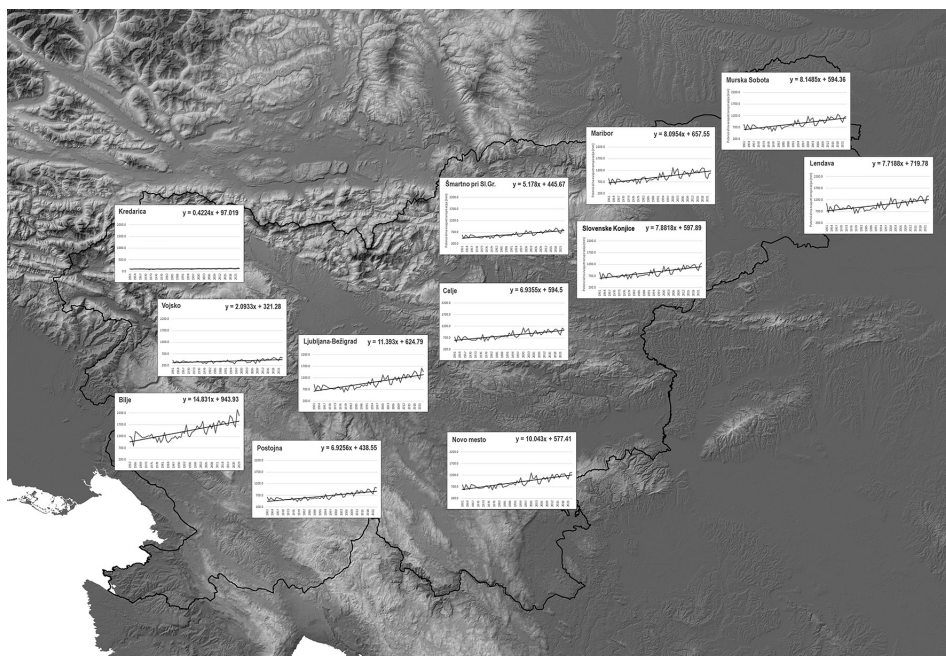
Vir: Arhiv ARSO, 2024; Lastni izračuni, 2024.

Potencialna evapotranspiracija in trendi potencialne evapotranspiracije

Potencialna evapotranspiracija je v neposredni odvisnosti od temperatur zraka: višje temperature pomenijo višjo evapotranspiracijo. Letni režim potencialne evapotranspiracije je zato pričakovan. Na vseh meteoroloških postajah se najvišja potencialna evapotranspiracija pojavlja poleti, praviloma julija, le na meteoroloških postajah Kredarica in Vojsko je avgustovska evapotranspiracija nekoliko višja od julijske. Najvišje letne vrednosti potencialne evapotranspiracije so v Bilju (1403,7 mm), v Ljubljani (989,4 mm), Lendavi (966,8 mm) in v Mariboru (916,6 mm), najnižje pa na Kredarici (le 110,5 mm) (Slika 3). V Ljubljani in Mariboru vrednosti potencialne evapotranspiracije nekoliko viša tudi pojav mestnega toplotnega otoka, zaradi velikega deleža pozidanih površin pa je dejanska evapotranspiracija nižja. Poletna evapotranspiracija v severovzhodni Sloveniji presega 400 mm, v osrednji in večjemu delu zahodne Slovenije je med 100 in 200 mm, v Biljah dobrih 200 mm, na Vojskem in na Kredarici pa pod 100 mm.

Slika 3: Letni režim potencialne evapotranspiracije v Sloveniji v obdobju 1961–2023.
Vir: Arhiv ARSO, 2024; Lastni izračuni, 2024.

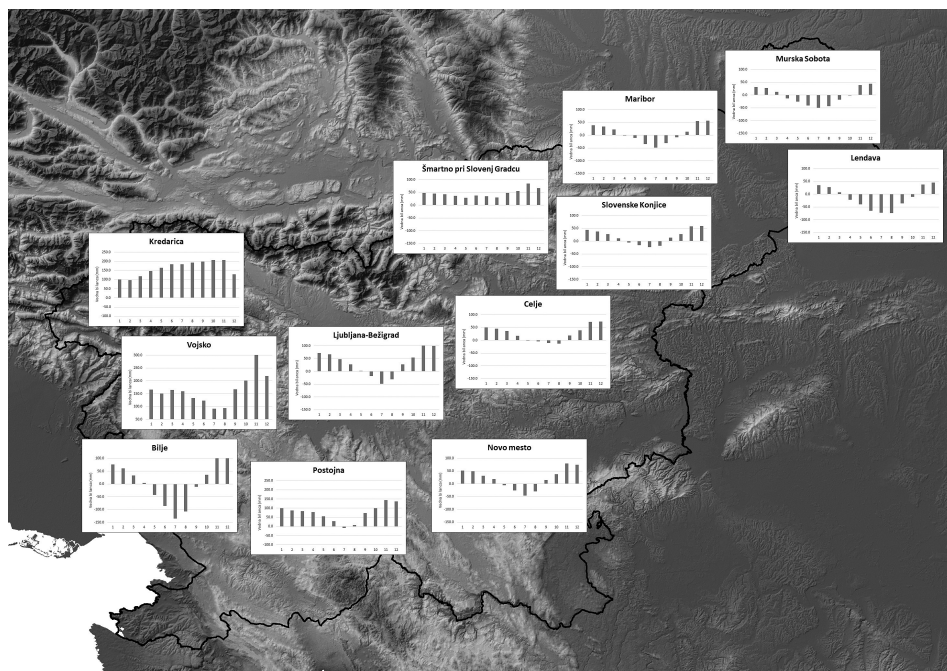
Slika 4: Trendi letne potencialne evapotranspiracije v Sloveniji v obdobju 1961–2023.
Vir: Arhiv ARSO, 2024; Lastni izračuni, 2024.

Trendi potencialne evapotranspiracije so na vseh postajah in v vseh mesecih pozitivni. Najvišji trendi letne potencialne evapotranspiracije so na meteoroloških postajah Bilje (14,8 mm/leto), Ljubljana-Bežigrad (11,4 mm/leto) in Novo mesto (10,0 mm/leto), medtem ko so v severovzhodni Sloveniji okoli 8 mm/leto (Slika 4). Pri interpretaciji vrednosti potencialne evapotranspiracije pa je seveda potrebno biti kritičen. Medletna nihanja so namreč velika: v Mariboru je bila v sušnem letu 2003 poletna potencialna evapotranspiracija 718 mm, v letu 2023 pa le 457 mm.

Vodna bilanca in trendi vodne bilance

Stanje vodne bilance in njen letni režim ima v Sloveniji močno prostorsko komponento. Najmanj ugodno stanje je v obsredozemski in obpanonski Sloveniji (jugozahodna in severovzhodna Slovenija), kjer je ta celo na letnem nivoju okoli ničle oziroma je ponekod že negativna. Poletna vodna bilanca je bila v obdobju 1961–2023 pozitivna le v visokogorju in v osrednji Sloveniji. Najvišje pozitivne vrednosti letne vodne bilance izkazuje Kredarica (+1924,5 mm) in Vojsko (+1966,7 mm), visoke pa so še v Postojni (+884,8 mm) in v Šmartnem pri Slovenj Gradcu (+555,9 mm). V Biljah je ta le +26,8 mm, v Mariboru +89,1 mm, medtem ko je v Murski Soboti –40,4 mm, v Lendavi pa celo –169,0 mm. Drugačna situacija je v poletnih mesecih: pozitivno vodno bilanco beležijo le Kredarica (559,1 mm), Vojsko (306,7 mm), Šmartno pri Slovenj Gradcu (102,0 mm) in Postojna (29,0 mm), na ostalih postajah pa je negativna, najbolj v Biljah (–328,6 mm), v Lendavi (–212,1 mm), Murski Soboti (–134,3 mm) in v Mariboru (–113,6 mm). Območja z negativno vodno bilanci so pomembna območja za poljedelstvo in sadjarstvo, zato je tako stanje z vidika kmetijstva neugodno. Na ravninskih območjih zlasti v severovzhodni Sloveniji negativne učinke neugodne vodne bilance potencira še dejstvo, da gre za območja s plitvejšimi prstmi, ki imajo slabšo sposobnost zadrževanja vode, kar je za kulturne rastline neugodno, saj so bolj izpostavljene pojavi suše. Neugoden je tudi prevladujoč letni režim vodne bilance. Z izjemo Kredarice, Vojskega in Šmartnega pri Slovenj Gradcu, kjer ni meseca z negativno vodno bilanco, so na preostalih meteoroloških najmanj trije meseci z negativno vodno bilanco. V Biljah nastopa negativna vodna bilanca med majem in septembrom, v Mariboru med aprilom in septembrom, v Murski Soboti in Lendavi pa med aprilom in oktobrom. Zaskrbljujoče je, da se negativna vodna bilanca pojavlja prav v vegetacijski dobi, ko kulturne rastline zlasti v vegetativni fazi potrebujejo veliko vlage. Najvišji deficit se pojavlja v Biljah (julija je vodna bilanca –135,2 mm, avgusta pa –107,6 mm). To si lahko razlagamo s sovpadanjem primarnega minimuma padavin in obdobja z najvišjo evapotranspiracijo.

V severovzhodni Sloveniji so najvišji deficiti julija in avgusta. V Lendavi je julijska vodna bilanca $-72,8$ mm, avgustovska pa $-74,2$ mm; v Murski Soboti je julijska $-49,4$ mm, avgustovska pa $-43,3$ mm; v Mariboru je julijska $-48,1$ mm, avgustovska pa $-30,8$ mm (Slika 5). Govorimo seveda o povprečni vodni bilanci za obdobje 1961–2023. V sušnih poletjih so deficiti še višji. Na meteorološki postaji Murska Sobota je v sušnem poletju 2003 junija znašal deficit $-182,4$ mm, julija $-126,7$ mm, avgusta $-174,6$ mm in julija 2013 $-183,9$ mm. Zadnje poletje s pozitivno vodno bilanco na tej meteorološki postaji je bilo leta 2005, pred tem pa leta 1989. Najvišji poletni deficit so zabeležili v letih 2003 ($-483,6$ mm), 2000 ($-414,7$ mm), 1992 ($-400,8$ mm), 2012 ($-385,4$ mm) in leta 2013 ($-346,3$ mm). V Mariboru so najvišji poletni deficit v vodni bilanci zabeležili v letih 2003 ($-517,0$ mm), 2012 ($-460,9$ mm) 2013 ($-458,6$ mm), 2017 ($-447,0$ mm) in 2000 ($-424,8$ mm). Deficit vlage zlasti v poletnih mesecih v severovzhodni in jugozahodni Sloveniji postaja običajno stanje.

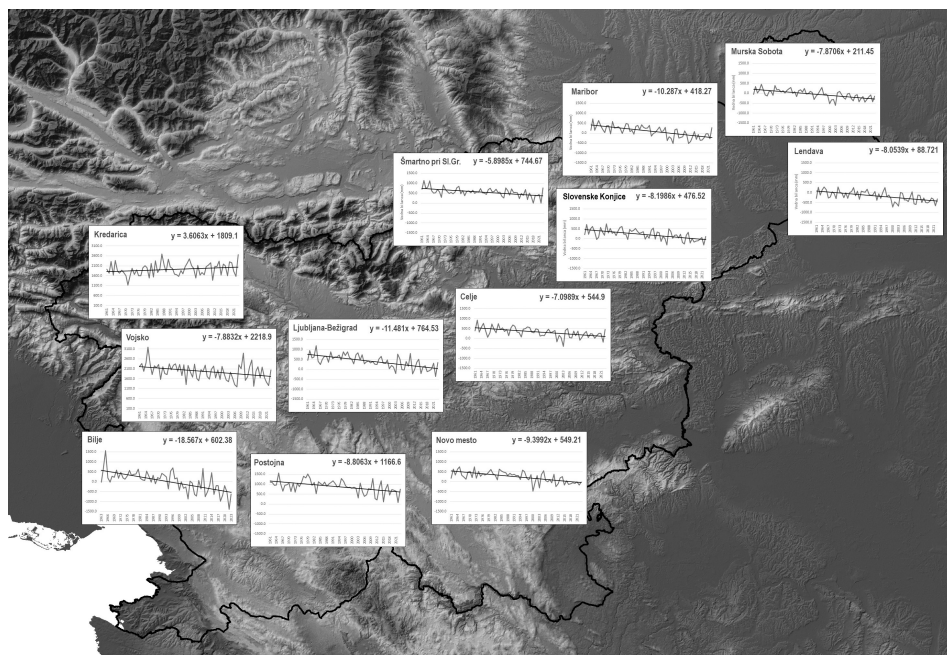

Slika 5: Letni režim vodne bilance v Sloveniji v obdobju 1961–2023.

Opomba: Y osi se zaradi velikih razlik v vodni bilanci na meteoroloških postajah Kredarica in Postojna razlikujejo od ostalih, vendar je razpon na vseh y oseh zaradi primerljivosti enak. Vir: Arhiv ARSO, 2024; Lastni izračuni, 2024.

Trendi letne vodne bilance so na večini obravnavanih meteoroloških postaj negativni, najvišje negativne vrednosti pa dosegajo v Biljah ($-18,5$ mm/leto), Ljubljani ($-11,5$ mm/leto), Mariboru ($-10,3$ mm/leto), v Novem mestu

(−9,4 mm/leto), v Murski Soboti in Lendavi pa okoli −8 mm/leto. Poleti trendi vodne bilance dosegajo najvišje negativne vrednosti v severovzhodni Sloveniji: v Mariboru −5,5 mm/leto, v Slovenski Konjicah −4,8 mm/leto, v Lendavi in v Murski Soboti pa −4,5 mm/leto. V osrednji in zahodni Sloveniji je najizrazitejši negativni trend v Biljah (−3,3 mm/leto) (Slika 6).

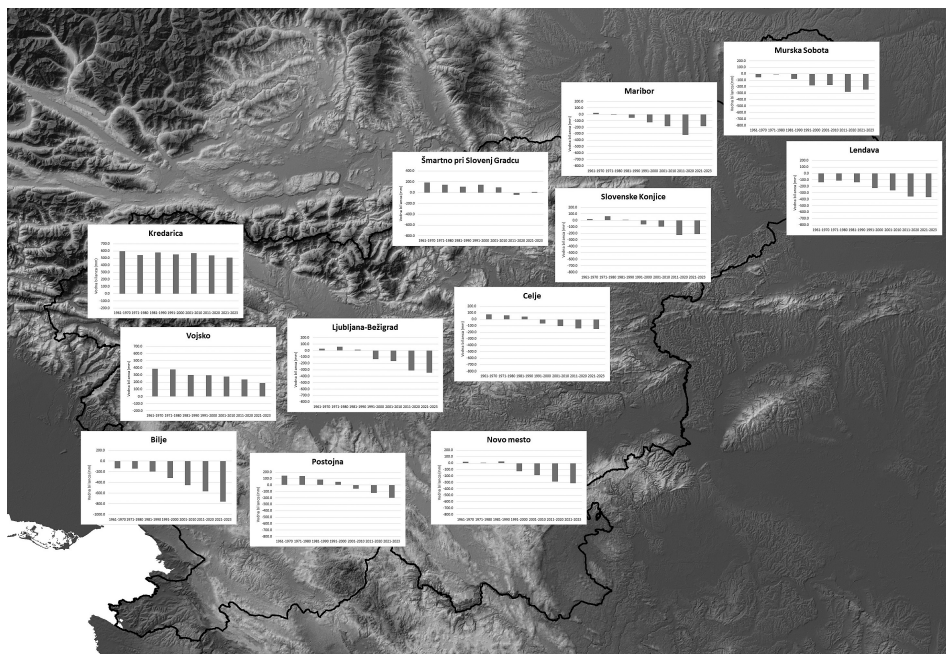

Slika 6: Trendi letne vodne bilance v Sloveniji v obdobju 1961–2023.

Vir: Arhiv ARSO, 2024; Lastni izračuni, 2024.

Zanimiva je tudi analiza sprememb vodne bilance po desetletjih. Vključili smo tudi obdobje 2021–2023, čeprav zaradi krajšega časovnega okna ni primerljivo z ostalimi desetletnimi obdobji. Na meteoroloških postajah Kredarica, Vojsko, Postojna, Ljubljana-Bežigrad, Celje in Šmartno pri Slovenj Gradcu je bila letna vodna bilanca po desetletjih vedno pozitivna. V Novem mestu in v Slovenskih Konjicah se neizrazita letna negativna vodna bilanca pojavlja v desetletju 2011–2020 in v obdobju 2021–2023. V Biljah in Mariboru je letna vodna negativna v desetletjih po letu 2000, v Murski Soboti v desetletjih po letu 1991, v Lendavi pa celotnem obravnavanem obdobju. V poletnih mesecih je stanje še slabše. Poletna vodna bilanca je v celotnem obdobju pozitivna le na meteoroloških postajah Kredarica in Vojsko, medtem ko je v celotnem obdobju negativna ali blizu ničle v Biljah, Novem mestu, Slovenskih Konjicah, Mariboru, Murski Soboti in Lendavi (Slika 7). Če je bila poletna vodna bilanca na Vojskem v 60. letih 20. stoletja še 386 mm, je v obdobju 2011–2020

padla na 238 mm. V Lendavi se negativna vodna bilanca pojavlja celo v pomladanskih mesecih, in sicer od 70. let 20. stoletja naprej, negativna jesenska vodna bilanca pa po letu 2000.

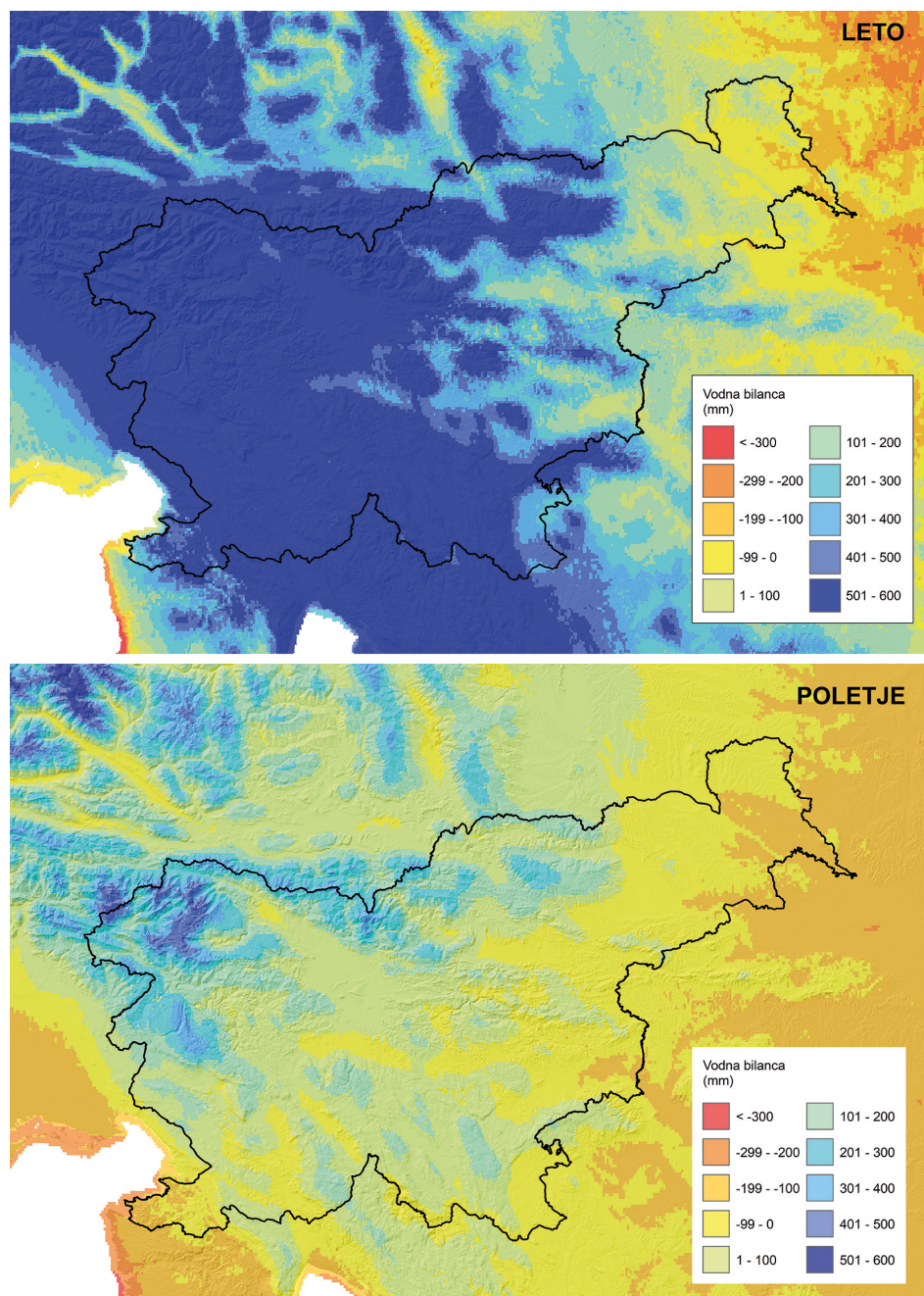

Slika 7: Poletna vodna bilanca v Sloveniji po desetletjih.

Vir: Arhiv ARSO, 2024; Lastni izračuni, 2024.

V dosedanji obravnavi smo stanje in procese spreminjanja vodne bilance prikazovali točkovno, na osnovi izbranih meteoroloških postaj v Sloveniji. Da bi natančneje prostorsko prikazali stanje vodne bilance, smo v analizo vključili tudi podatke iz baze georeferenciranih podatkov Chelsa Climate (Chelsa Climate, 2024), kot smo navedli v poglavju o metodologiji dela. Podatki prikazujejo povprečno vodno bilanco za leto in poletje. Prostorska analiza vodne bilance za Slovenijo pokaže, da se na letnem nivoju negativna vodna bilanca pojavlja na 4,5 % površja Slovenije. Gre za večji del Ravenskega in Dolinskega, Lendavske gorice, Spodnje Mursko polje, Središko polje in vzhodni del Ptujkega polja. V času poletja se negativna vodna bilanca pojavlja na 35,1 % površja Slovenije. Sem sodi celotna obpanonska severovzhodna Slovenija (območje vzhodno od Kozjaka in Pohorja), dolina Voglajne z vzhodnim in osrednjim delom Celjske kotline, vzhodni del Kozjanskega in celotno Posotelje, Krško-Brežiška kotlina, vzhodni del Krškega gričevja, Ljubljansko Barje, Ilirskobistriška kotlina, Pivka, Materijsko podolje in Koprsko primorje vse do Bržanije (Slika 8). Prikazani podatki seveda prikazujejo tridesetletno

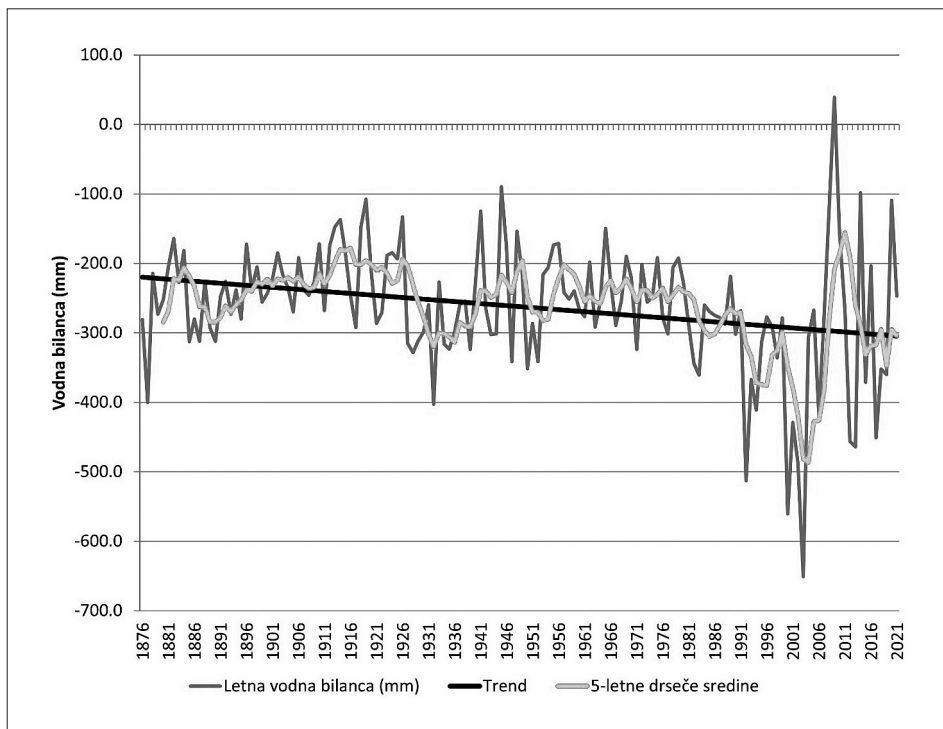
povprečje, v času intenzivnejših suš pa so območja z negativno vodno bilanci še večja.

Slika 8: Letna in poletna vodna bilanca v Sloveniji v obdobju 1981–2010.
Vir: Chelsa Climate, 2024; Lastni izračuni, 2024.

V bazi Chelsa Climate žal ni podatkov za obdobje po letu 2010, ko so se pri nas zlasti v poletnih mesecih pojavljale katastrofalne suše, a na osnovi zgoraj prikazanih trendov lahko sklepamo, da je današnje stanje še manj ugodno.

Pri interpretaciji stanja in trendov vodne bilance moramo zajeti celoten spekter vzrokov. Območje Panonske nižine sodi med tiste regije, ki imajo sicer največji deficit v vodni bilanci. Ta je v Evropi daleč najvišji v Sredozemlju (večina Španije in Grčije, jug Italije in Španije, širše območje Panonske nižine in območja ob Črnem morju). V tej luči torej vrednosti negativne vodne bilance v jugozahodni in severovzhodni Sloveniji ne presenečajo. Vodno bilanco pa je potrebno obravnavati tudi v časovni perspektivi. Predvsem zaradi pozitivnih trendov temperature zraka in posledično evapotranspiracije se deficit vlage s časom večja, širi pa se tudi časovno okno z negativno vodno bilanco, in sicer s poletnih na pomladanske in celo jesenske mesece. Če je v Lendavi v 70. letih 20. stoletja obdobje z negativno vodno bilanco v povprečju trajalo med majem in septembrom, se je v obdobju 2011–2020 razširilo na čas med marcem in oktobrom. Negativna vodna bilanca pa seveda ni nekaj novega; sušna poletja so poznali že v preteklosti. To dokazuje graf trenda poletne vodne bilance v Mariboru v obdobju 1876–2021.

Slika 9: Poletna vodna bilanca v Mariboru v obdobju 1876–2021.

Vir: Arhiv ARSO, 2024; Lastni izračuni, 2024.

Negativna vodna bilanca v poletnih mesecih je bila v Mariboru običajno stanje že ob koncu 19. stoletja, zaradi podnebnih sprememb pa se stanje le še slabša. Na Sliki 9 lahko opazimo še eno zanimivost: variacijski razmik vodne bilance se od 90. let 20. stoletja veča, kar pomeni, da poletna vodna bilanca bolj niha. To je posledica vse pogostejših ekstremnih dogodkov, ki so včasih celo nasprotujoči si: izraziti suši lahko sledi (pre)obilno namočeno obdobje. Tak primer smo imeli leta 2009, ko je bilo v Mariboru več obdobj z intenzivnimi padavinami. Tega leta je bilo v Mariboru kar pet dni, v katerih je 24-urna višina padavin presegala 50 mm (Maribor je v obdobju 1981–2010 letno prejel 893 mm padavin, v povprečju najbolj namočen mesec avgust pa 112 mm padavin). 4. avgusta 2009 je v Mariboru v 24 urah padlo 119 mm padavin (torej več kot v najbolj namočenem mesecu skupaj), dan kasneje pa 68 mm padavin. Veliko težav je tedaj povzročala kanalizacijska infrastruktura v mestu, ki ni bila načrtovana za tako intenzivne padavine. 4. avgusta 2023, ko smo v Sloveniji imeli zaradi obilnih padavin katastrofalne poplave, je v Mariboru v 24 urah padlo 66,2 mm padavin. Pojav negativne vodne bilance in pojava suš torej ne moremo obravnavati ločeno od ostalih ekstremnih vremenskih in podnebnih pojavov, pač pa ga moramo poskušati razumeti v svoji celovitosti. Vsekakor pa so vodne zaloge manj predvidljive kot v preteklosti.

ZAKLJUČEK

V članku smo analizirali stanje in trende meteorološke (klimatske) vodne bilance kot razlike med višino padavin in potencialno evapotranspiracijo v Sloveniji za obdobje 1961–2023. Rezultati kažejo, da trendi višine padavin niso izraziti, a vendarle nakazujejo rahlo padanje višine padavin: na devetih od dvanajstih analiziranih meteoroloških postaj so trendi višine padavin negativni. Zaradi višanja temperatur se na vseh meteoroloških postajah pojavlja izrazit pozitiven trend potencialne evapotranspiracije. Letni režim povprečne vodne bilance kaže, da se na večini meteoroloških postaj pojavlja vsaj v enem poletnem mesecu deficit vlage. Časovno okno z deficitom vlage se proti vzходу širi tudi na spomladanske in jesenske mesece: na meteoroloških postajah Murska Sobota in Lendava kar sedem mesecev beleži deficit vlage, v Mariboru in v Biljah pri Novi Gorici pa je takih mesecev šest. Na vseh meteoroloških postajah razen na Kredarici v obravnavanem obdobju beležimo izrazit negativni trend vodne bilance. Zelo povedni so tudi podatki o letni in poletni vodni bilanci po desetletjih. Povprečna desetletna poletna vodna bilanca je bila v celotnem obdobju pozitivna le na meteoroloških postajah Kredarica in Vojsko, medtem ko je v celotnem obdobju negativna ali blizu ničle v Biljah, Novem mestu, Slovenskih Konjicah, Mariboru, Murski Soboti in Lendavi.

Spekter posledic podnebnih sprememb je zelo širok. Neposredne posledice niso le v povezavi z višanjem temperatur, večanjem pogostosti ekstremnih dogodkov, kot so nalivi (in z njimi povezane poplave in zemeljski plazovi), pojav močnih vetrov in toče, pač pa spreminjajo tudi razmerje količino vlage, ki v nek sistem (pokrajino) vstopa v obliki padavin in jo zapusti v obliki izhlapevanja in transpiracije. Južna Evropa, na obrobju katere je tudi Slovenija, sodi v območje, kjer se v meteorološki vodni bilanci deficit vlage v splošnem povečuje. To se pri nas manifestira v pojavih meteoroloških, kmetijskih, hidroloških in socioekonomskih suš. Posredne posledice se torej dotikajo vsakega od nas na različne načine. Splošno prepričanje, da je Slovenija z vodnimi zalogami bogata država, sicer še vedno drži, vendar pa je temu atributu potrebno dodati še časovni vidik. Meteorološka vodna bilanca se spreminja v za nas neugodno smer. Antropogenega dela vzroka za spreminjanje podnebja – kot kaže naša izjemno slaba neodzivnost – čez noč ne bomo mogli zmanjšati ali celo odpraviti. Nujno bo potrebno z vodnimi viri, s katerimi razpolagamo, ravnati dosti bolj skrbno, in to ne le na deklarativni ravni. Zavedati se tudi moramo, da na Zemlji nismo edina vrsta in da s popolnoma nesprejemljivimi potezami, kot so preurejanje naravnih korit vodotokov ali njihovo onesnaževanje, preveč vplivamo ne le na količino, pač pa tudi kakovost vode v naravnih sistemih. S tem pa ne le slabšamo kvaliteto bivalnega okolja drugim rastlinskim in živalskim vrstam, pač pa si s takim ravnanjem hitro režemo vejo, na kateri sedimo.

LITERATURA

- Ahrens, C. D., Samson, P., (2024): *Extreme Weather & Climate*. Brooks/Cole. Belmont.
- Alahacoon, N., Edirisinghe, M., (2022): Novel Index for Hydrological Drought Monitoring Using Remote Sensing Approach: Standardized Water Surface Index (SWSI). *Remote Sensing*, 2022, 14, 5324. DOI: <https://doi.org/10.3390/rs14215324>
- Arhiv ARSO 2024.
- Bergant K. et al., (2004): *Spremembe podnebja in kmetijstvo v Sloveniji*, MOP, Ljubljana.
- Bonan, G., (2016): *Ecological Climatology. Concepts and Applications*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Ceglar A., Kajfež Bogataj L., (2008): Obravnava meteorološke suše z različnimi indikatorji. *Acta agriculturae Slovenica*, 91 – 2. Biotehniška fakulteta. Ljubljana.
- Cegnar, T., (2013): Podnebne razmere v Sloveniji leta 2012. *Ujma*. Št. 27 (2013). Uprava RS za zaščito in reševanje Ministrstva za obrambo. Ljubljana.
- Chelsa Climate (https://envicloud.wsl.ch/#/?prefix=chelsa%2Fchelsa_V2%2FGLOBAL%2F). (10. 6. 2024)

European Climate Risk Assessment, (2024). European Environment Agency. Copenhagen. DOI: <https://data.europa.eu/doi/10.2800/8671471>

Ipavec T., Kajfež Bogataj L., (2008): Možni vplivi podnebnih sprememb na vodno bilanco tal v Sloveniji, *Acta agriculturae Slovenica*, 91 – 2. Biotehniška fakulteta. Ljubljana.

Krajnik M., Sušnik A., Gregorič G., Bokal S., (2015): Suša in Vodna direktiva, ARSO. Ljubljana.

Krogulec, E., Małecki, J., Porowska, D., Wojdalska, A., (2020): Assessment of Causes and Effects of Groundwater Level Change in an Urban Area (Warsaw, Poland). *Water*. 2020, 12, 3107. DOI: <https://doi.org/10.3390/w12113107>

Mikulič Z., Andjelov M., Robič M., Trišč N., (2003): Nizka vodna stanja v aluvialnih vodonosnikih Slovenije, 14. Mišičev vodarski dan, VGB Drava, Maribor.

Mann, M., (2023): *Our Fragile Moment. How lessons from the Earth past can help us survive the climate crisis.* Scribe. Croydon.

Provenza, A., (2023): *History of Climate Change. From the Earth Origin to the Anthropocene.* Polity. Cambridge.

Statistične informacije 378/2004. Urad za statistiko RS, 2004.

Sušnik, A., Valher, A., (2013): Neugodni vplivi vremena na kmetijstvo leta 2012. *Ujma*. Št. 27 (2013). Uprava RS za zaščito in reševanje Ministrstva za obrambo. Ljubljana.

Sušnik A. et al., (2003): Ranljivost slovenskega kmetijstva in gozdarstva na podnebno spremenljivost in ocena predvidenega vpliva, ARSO, Ljubljana.

Vertačnik, G., Bertalanč, R., (2017): Podnebna spremenljivost Slovenije v obdobju 1961–2011. 3. Značilnosti podnebja v Sloveniji. ARSO. Ljubljana.

Žiberna, I., (2017): *Trendi vodne bilance v severovzhodni Sloveniji v obdobju 1961–2016.* Geografije Podravja. Univerzitetna založba. Univerza v Mariboru. Maribor.

Žiberna, I., (2021): *Vaje iz klimatogeografije.* Maribor: Filozofska fakulteta, 2021.

Water resources across Europe — confronting water stress: an updated assessment. European Environment Agency, 2021. DOI: <https://data.europa.eu/doi/10.2800/320975>

SPREMEMBE VODNE BILANCE V SLOVENIJI V OBDOBJU 1961–2024

Povzetek

Analizirali smo stanje in trende meteorološke (klimatološke) vodne bilance kot razlike med višino padavin in evapotranspiracijo za meteorološke postaje Kredarica, Vojsko, Bilje, Postojna, Ljubljana-Bežigrad, Novo mesto, Celje, Slovenske Konjice, Šmartno pri Slovenj Gradcu, Slovenske Konjice, Maribor, Murska Sobota in Lendava. Uporabili smo podatke za obdobje 1961–2023. Analizirali smo vzroke za trende vodne bilance in posledice. Predstavljene so tudi prostorske značilnosti razporeditve vodne bilance v Sloveniji na osnovi georeferenciranih rastrskih podatkov v bazi Chelsa Climate za obdobje 1981–2010.

Rezultati kažejo, da trendi višine padavin niso izraziti, a vendarle nakazujejo rahlo padanje višine padavin: na devetih od dvanajstih analiziranih meteoroloških postaj so trendi višine padavin negativni. Zaradi višanja temperatur se na vseh meteoroloških postajah pojavlja

izrazit pozitivni trend potencialne evapotranspiracije. Letni režim povprečne vodne bilance kaže, da se na večini meteoroloških postaj pojavlja vsaj v enem poletnem mesecu deficit vlage. Časovno okno z deficitom vlage se proti vzhodu širi tudi na spomladanske in jesenske mesece: na meteoroloških postajah Murska Sobota in Lendava kar sedem mesecev beleži deficit vlage, v Mariboru in v Biljah pri Novi Gorici pa je takih mesecev šest. Na vseh meteoroloških postajah razen na Kredarici v obravnavanem obdobju beležimo izrazit negativni trend vodne bilance. Povprečna desetletna poletna vodna bilanca je bila v celotnem obdobju pozitivna le na meteoroloških postajah Kredarica in Vojsko, medtem ko je v celotnem obdobju negativna ali blizu ničle v Biljah, Novem mestu, Slovenskih Konjicah, Mariboru, Murski Soboti in Lendavi. Prostorska analiza vodne bilance za Slovenijo kaže, da se na letnem nivoju negativna vodna bilanca pojavlja na 4,5 % površja Slovenije. Gre za večji del Ravenskega in Dolinskega, Lendavske gorice, Spodnje Mursko polje, Središko polje in vzhodni del Ptujkega polja. V času poletja se negativna vodna bilanca pojavlja na 35,1 % površja Slovenije. Sem sodi celotna obpanonska severovzhodna Slovenija (območje vzhodno od Kozjaka in Pohorja), dolina Voglajne z vzhodnim in osrednjim delom Celjske kotline, vzhodni del Kozjanskega in celotno Posotelje, Krško-Brežiška kotlina, vzhodni del Krškega gričevja, Ljubljansko Barje, Ilirskobistriška kotlina, Pivka, Materijsko podolje in Koprsko primorje vse do Bržanije.

CHANGES IN THE WATER BALANCE IN SLOVENIA BETWEEN 1961 AND 2024

Summary

We conducted an analysis of the status and trends in the meteorological (climatological) water balance, defined as the difference between precipitation and evapotranspiration, for various meteorological stations including Kredarica, Vojsko, Bilje, Postojna, Ljubljana-Bežigrad, Novo Mesto, Celje, Slovenske Konjice, Šmartno pri Slovenj Gradcu, Maribor, Murska Sobota, and Lendava. Our study utilized data spanning from 1961 to 2023. We examined the factors influencing water balance trends as well as their implications. Furthermore, we present an analysis of the spatial characteristics of water balance distribution in Slovenia, utilizing georeferenced raster data obtained from the Chelsa Climate database covering the period from 1981 to 2010.

The results indicate that the trends in precipitation height are subtle; however, there is evidence of a slight decrease, as nine of the twelve meteorological stations analyzed exhibit negative trends in this regard. Conversely, all meteorological stations demonstrate a significant positive trend in potential evapotranspiration, attributable to increasing temperatures. The annual average water balance regime reveals that a majority of the meteorological stations experience a moisture deficit during at least one month of the summer. This moisture deficit extends eastward into the spring and autumn months; for instance, the Murska Sobota and Lendava meteorological stations report a total of seven months of moisture deficit, while Maribor and Bilje near Nova Gorica experience six months of such deficits. Notably, all meteorological stations, with the exception of Kredarica, present a significant negative trend in the water balance throughout the analyzed period. The ten-year average summer water balance is positive solely at the Kredarica and Vojsko meteorological stations; in contrast, it is negative or near zero at Bilje, Novo mesto, Slovenske Konjice, Maribor, Murska Sobota, and Lendava during the entire observation period. A spatial assessment of the water balance across Slovenia indicates that a negative water balance occurs over 4.5% of the geographical area of Slovenia annually. This

encompasses regions such as most of Ravensko and Dolinsko, the Lendava gorice, Spodnje Mursko polje, Sredisko polje, and the eastern part of Ptujsko polje. During the summer months, a negative water balance is prevalent over 35.1% of Slovenia's surface area. This condition is observed in the entirety of northeastern Slovenia (the region east of Kozjak and Pohorje), the Voglajna valley along with the eastern and central sections of the Celje basin, the eastern part of the Kozjansko region, and the entirety of the Posotelje region. Additionally, areas affected include the Krško-Brežiška basin, the eastern segment of the Krško hills, the Ljubljana Marshes, the Ilirska Bistrica basin, the Pivka region, the Materija field, and the Koper coastal region extending to Bržanije.

VERÄNDERUNGEN DER WASSERBILANZ IN SLOWENIEN ZWISCHEN 1961 UND 2024

Zusammenfassung

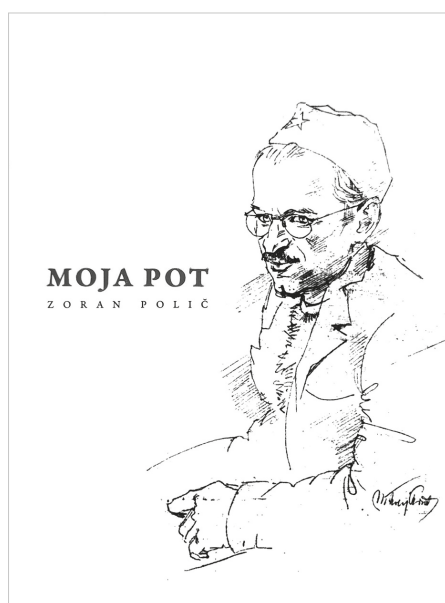
Wir haben den Stand und die Trends der meteorologischen (klimatologischen) Wasserbilanz als Differenz zwischen Niederschlag und Evapotranspiration für die meteorologischen Stationen Kredarica, Vojsko, Bilje, Postojna, Ljubljana-Bežigrad, Novo mesto, Celje, Slovenske Konjice, Šmartno pri Slovenj Gradcu, Slovenske Konjice, Maribor, Murska Sobota und Lendava analysiert. Dazu haben wir Daten für den Zeitraum 1961–2023 verwendet und die Ursachen und Folgen der Wasserbilanztrends analysiert. Außerdem werden die räumlichen Merkmale der Wasserbilanzverteilung in Slowenien auf der Grundlage von georeferenzierten Rasterdaten in der Chelsa Climate Database für den Zeitraum 1981–2010 dargestellt.

Die Ergebnisse zeigen, dass die Trends bei der Niederschlagshöhe nicht ausgeprägt sind, aber sie deuten auf einen leichten Rückgang der Niederschlagshöhe hin: Neun der zwölf analysierten meteorologischen Stationen weisen negative Trends bei der Niederschlagshöhe auf. Alle meteorologischen Stationen zeigen einen stark positiven Trend bei der potenziellen Evapotranspiration aufgrund der steigenden Temperaturen. Die Wasserbilanz im Jahresmittel zeigt, dass die meisten meteorologischen Stationen in mindestens einem Sommermonat ein Feuchtigkeitsdefizit aufweisen. Das Feuchtigkeitsdefizit-Fenster erstreckt sich nach Osten in die Frühlings- und Herbstmonate: Die meteorologischen Stationen Murska Sobota und Lendava weisen sieben Monate Feuchtigkeitsdefizit auf, während Maribor und Bilje bei Nova Gorica sechs solche Monate aufweisen. Alle meteorologischen Stationen mit Ausnahme von Kredarica weisen einen deutlich negativen Trend in der Wasserbilanz während des Berichtszeitraums auf. Der 10-Jahres-Durchschnitt der sommerlichen Wasserbilanz war nur an den meteorologischen Stationen Kredarica und Vojsko positiv, während sie an Bilje, Novo mesto, Slovenske Konjice, Maribor, Murska Sobota und Lendava während des gesamten Zeitraums negativ oder nahe Null war. Eine räumliche Analyse der Wasserbilanz für Slowenien zeigt, dass auf Jahresbasis auf 4,5 % der Fläche Sloweniens eine negative Wasserbilanz zu verzeichnen ist. Dazu gehören der größte Teil von Ravensko und Dolinsko, die Lendava gorice, Spodnje Mursko polje, Sredisko polje und der östliche Teil von Ptujsko polje. Im Sommer wird auf 35,1 % der Fläche Sloweniens eine negative Wasserbilanz verzeichnet. Dazu gehören der gesamte Nordosten Sloweniens (das Gebiet östlich von Kozjak und Pohorje), das Voglajna-Tal mit dem östlichen und mittleren Teil des Beckens von Celje, der östliche Teil der Region Kozjansko und die gesamte Region Posotelje, das Gebiet Krško-Brežiška, der östliche Teil des Krško-Gebirges, das Sumpfgebiet von Ljubljana, das Becken von Ilirska Bistrica, die Region Pivka, die Tallandschaft von Materija und die Küstenregion von Koper bis nach Bržanije.

POROČILA IN OCENE – REPORTS AND REVIEWS

ZORAN POLIČ: MOJA POT!
Preteklost naj politiki prepustijo
zgodovini. Urednik Marko Polič,
samozaložba, Ljubljana 2024, 379 str.

Slovenski pravnik, partizan, prvoborec in politik Zoran Polič (partizansko ime Marko Skalar) se je rodil 20. decembra 1912 pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, umrl pa 12. junija 1997 v Ljubljani. Leta 1937 je diplomiral na Pravni fakulteti v Ljubljani, kjer je bil predsednik Društva študentov PF in poleg tega izredno dejaven tudi v sokolski organizaciji. Po aprilski okupaciji jugoslovanske Slovenije leta 1941 je postal aktivni udeleženec NOB 1941–1945. Po drugi svetovni vojni je opravljal pomembne

politične funkcije v republiki Sloveniji in v jugoslovanski federaciji; dejaven je bil tudi na športnem področju, saj se je že kot otrok vključil v dejavnost Sokola v Lenartu (v njem je bil njegov oče Davorin Polič športni vaditelj in tesni sodelavec dr. Milana Goriška) in bil leta 1937 v Ljubljani v ožjem krogu levega krila Sokola, ki je 26. aprila leta 1941 vstopilo v organizacijo OF kot ena od ustanovnih skupin.

Avtor, ki ga najstarejši Lenartčani in nekateri še živi člani predvojnega Sokola dobro poznajo, je na začetku spominov, ki jim je dal pomenljivi podnaslov *»Nekaj bežnih zapisov iz ne preveč razburljivega pa vendar prijetnega življenja, kakor sta ga dali usoda in lastna prizadevnost«*, orisal svoje otroštvo in mladost, ki ju je preživel v Sv. Lenartu v Slovenskih goricah. Zapisal je, da se je rodil v malomeščanski družini, ki se je komaj iztrgala iz kmetstva, saj so bili očetovi starši še trdni kmetje, ki so prišli do zemlje z delom in potikanjem po raznih – celo graščinskih – službah, kot so delavci, oskrbniki ali najemniki, ki pa so imeli pred seboj eno samo željo – čimprej imeti svoj košček zemlje. Kratki odlomek je namenil predstaviti trga Sv. Lenart v Slovenskih goricah, ki je gospodarsko dolgo le živetaril, saj se je večina prebivalstva ukvarjala s kmetijstvom, medtem ko je bilo središče trga izrazito uradniško. Gospodarsko Lenart dolgo ni bil pomemben in je imel po prvi vojni tudi meščansko

šolo. Čeprav je v trg v tem času prišlo kar nekaj intelektualcev, je njegov utrip vendarle odredilo predvsem razpoloženje, ki je vladalo (dobro ali slabo) med kmetiskim delom prebivalstva. *»To se je kazalo tudi v političnem življenju, ko je bil trg po prvi svetovni vojni dolga leta po zaslugi intelektualcev v trgu in še posebej sokolskega društva v rokah liberalcev. Šele po uvedbi diktature v stari Jugoslaviji so tudi v Lenartu za nekaj časa zagospodarili klerikalci, kot privesek (po zaslugi dr. Korošca) enotne jugoslovanske stranke JRTZ. V takšnem ozračju in splošnem razpoloženju so se pričeli oblikovati tudi moji pogledi na življenje.«* V spominih na mladostna leta v Lenartu in na gimnazijsko šolanje na mariborski realki omenja druženja z vrstniki in odnose med dijaki in profesorji na gimnaziji ter tudi utrip rojstnega Lenarta, v katerem je društvo Sokol pod Goriškovim vodstvom igralo pomembno družbeno-kulturno in politično vlogo.

Knjigo spominov politika in slovensko goriškega rojaka iz Lenarta Zorana Poliča je uredil njegov sin Marko Polič. Prinaša zanimivo branje avtorjevih avtentičnih pogledov in razmišljanj o času, ki ga je sodoživljal in sooblikoval, tako v predvojnem levem krilu Sokola kot predvsem med okupacijo 1941–1945, ko je bil med vodilnimi člani OF in nosilci narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem. Za bralce bo še posebej zanimivo prebiranje njegove korespondence s političnimi in vojaškimi voditelji NOB, s katerimi se je včasih v nekaterih pogledih tudi razhajal. Knjiga prinaša nekaj zanimivih, celo novih dejstev oz. dopolnitev vedenja o tem času, ki ga je dodobra osebno zaznamoval prav Zoran Polič.

Ne samo v Sloveniji, pač pa tudi v nekdanji Jugoslaviji, saj je opravljal mnoge odgovorne funkcije v organih federacije v Beogradu. Ta osrednji del knjige, ki ga je urednik Marko Polič, v celoti objavil tako, kot ga je oče Zoran napisal, v sklepnem delu dopolnjuje veliko dragocenega dokumentarnega in fotografskega gradiva, Poličeva korespondenca s političnimi somišljeniki in sodelavci pred in med drugo svetovno vojno, časopisni članki in fotografski utrinki o njegovem delovanju v predvojnem Sokolu in v povojnih športnih organizacijah. Med njimi naj omenimo jugoslovanski Olimpijski komite, ki ga je Polič vodil kot predsednik. Knjigo na svojevrstni, lahko rečemo tudi simbolični način zaključuje Poličevo pismo prvemu predsedniku samostojne in demokratične Slovenije Milanu Kučanu leta 1994. V njem se je dotaknil tudi sprave na Slovenskem in praznovanja 50-letnice zmage nad fašizmom leta 1995. *»Sem odločno za spravo med Slovenci. Toda povsem zgrešeno je graditi spravo na nekem pomirjenju med partizani in belogardisti. To bi bilo iskanje rešitve v preteklosti; graditi le na zgodovini, ne pa na sedanjosti, pa je zgrešeno in nerealno (in razen tega, preveč je bilo krvi in žrtev na obeh straneh, toda ne po krivdi partizanov). Sprava mora biti akt sedanjih nosilcev političnega življenja (torej strank), ki z njim ugotavljajo najpomembnejše stične točke gospodarskega, političnega, kulturnega in sploh celotnega družbenega življenja Slovencev in s tem trasirajo pot v bodočnost. Preteklost naj politiki prepustijo zgodovini. V dokumentu o spravi, ki bi ga moral sprejeti parlament (in morda podpreti sindikati, zbornica in razna združenja), bi se sicer morali dotakniti*

globalno tudi preteklosti z nekaj dejstvi, toda le kot tiste resnice za današnji čas, ki nas vse s to preteklostjo povezuje in nam kot Slovencem dajejo pomembno mesto v svetovni protifašistični združbi,« je zapisal Zoran Polič o slovenski spravi leta 1994. Zelo zanimiv pogled enega od nosilcev protifašističnega odpora in komunistične revolucije med drugo svetovno vojno na Slovenskem. Poglede na spravo med Slovenci v pismu predsedniku Milanu Kučanu leta 1994 je zaključil z razmišljanjem: »menim, da je skrajni čas, da nekdo jasneje in odločneje zastavi besede za pravo resnico o preteklosti in da s tem tudi zaustavi parlament v tistih dejanjih, ki z bruhanjem nestrpnosti in sovraštva (na primer Pučnik) grozijo s še večjo in bolj poglobljeno delitvijo med Slovenci, kot pa je bila ona izpred vojne med staro in mlado Slovenci oziroma med klerikalci in liberalci.«

Naj ob koncu izpostavim še urednikove besede, da so »spomini njegovega očeta, sokola, partizana in politika Zorana Poliča nastajali z občasnimi dnevniškimi in podobnimi zapisi, z dopisovanjem s tovarišicami in tovariši pred in med vojno, s predvojnimi in medvojnimi objavami in gradivi ter potem v prvih poveljskih letih, ko je napisal jedro teh spominov. Oče je svoje spomine dopolnjeval vse do svojih zadnjih dni s preverjanjem različnih podatkov in dodajanjem zapisov ter premišljanjem o vzrokih za propad SFRJ in samoupravnega socializma. Spomini sicer obravnavajo predvsem medvojno obdobje 1941–1945, v razmeroma manjšem obsegu pa posegajo tudi v predvojna in poveljska leta,« je zapisal urednik Marko Polič.

Poličevi spomini bodo kot vir prišli prav tudi zgodovinarjem. Ne sicer

zaradi novih podatkov o različnih dogodkih in pojavih, ki jih avtor opisuje, pač pa predvsem zaradi njegovih osebnih pogledov o vzrokih za nekatere odločitve, kot je vstop levega krila Sokola in Zorana Poliča osebno v OF aprila leta 1941. Zanimiva so tudi razmišljanja o delovanju v tej organizaciji in še bolj o medsebojnih odnosih vplivnih funkcionarjev ustanovnih skupin znotraj OF od njene ustanovitve in Dolomitske izjave in vse do konca vojne leta 1945 ter kasnejšega preoblikovanja v SZDL, v kateri je bil med vplivnimi funkcionarji tudi Zoran Polič.

Marjan Toš

38. MAISTROVE SPOMINSKE PRIREDITVE V OBČINI LENART
Dr. Milan GORIŠEK, slovenski narodnjak in liberalni politik, lenarški župan 1925–1936, voditelj Sokola, lovski in gasilski funkcionar in odvetnik pri Lenartu v Slovincih

Letošnje, sicer pa že 38. Maistrove spominske prireditve v občini Lenart, so letos posvetili spomenu na dr. Milana Goriška, ki je pred 120 leti prišel v Lenart in v tem kraju pustil globoke sledi. Ob tej priložnosti so mu na hiši, v kateri je uradoval na današnji Ptujski cesti 1 nasproti stare šole, odkrili spominsko ploščo in nato v lenarškem domu kulture pripravili še proslavo v počastitev dneva Rudolfa Maistra. Pri zorišče letošnjega dogajanja je bilo namesto na Zavrhu v Lenartu, v katerem

je dr. Milan Gorišek dolga desetletja deloval. Spominsko ploščo so odkrili Goriškov vnuk dr. Borut Gorišek, predsednik mariborskega Domovinskega društva generala Maistra prof. Aleš Arih in lenarški župan mag. Janez Kramberger. Slovesnosti so se poleg Lenartčanov udeležili še predstavniki Območnega združenja veteranov vojne za Slovenijo, Maistrov vnuk Borut Maister in predsednica Zveze društev generala Maistra Slovenije mag. Lučka Lazarev - Šerbec.

Dr. Milan Gorišek, voditelj lenarškega Sokola (arhiv družine Dougan).

Dr. Milan Gorišek se je rodil v meščanski družini 1. septembra 1878 v Celju. Bil je poročen s hčerko slovenskega deželnega poslanca Franja Robiča iz Limbuša. Pravo je študiral v Pragi, kjer je leta 1902 tudi promoviral. Poklicno pot je začel v Mariboru, a je

kmalu odšel v Lenart, kjer je leta 1904 začel delati kot odvetniški pripravnik pri slovenskem odvetniku Janku Leščniku. Že leta 1910 je odprl samostojno odvetniško pisarno. Kot odvetnik se je zelo redko ukvarjal s kazenskimi zadevami; bil je specialist za premoženjsko-pravne zadeve in med ljudmi cenjen ter spoštovani odvetnik.

V Lenart je prinesel mnoge napredne ideje in se je nenehno zavzemal za krepitev slovenstva ter za slovenski značaj trga. Bil je med vodilnimi sokolskimi delavci pri Lenartu in pomemben funkcionar mariborske sokolske župe. Kot lenarški župan je skrbel za gospodarski napredek trga in okolice. V njegovem času je Lenart doživel prvo elektrifikacijo, urejal je cestno omrežje in skrbel za urejenost trga. Dr. Gorišek je bil izvoljen za župana leta 1925. Kronisti so zabeležili, da se je v času njegovega županovanja »pokazal vsestranski napredek v trgu«. Župansko funkcijo je Gorišek opravljal do marca 1936. Aktivno se je udeleževal v gasilski in lovski organizaciji in bil med drugim ustanovitelj in predsednik odseka mariborske podružnice Slovenskega lovskega društva za lenarški sodni okraj leta 1921. Pod njegovim vodstvom je tudi lenarško gasilsko društvo doseglo pomembne uspehe in postalo povsem slovensko. Dr. Milan Gorišek je odigral odločilno vlogo v prevratnem letu 1918, ko je generalu Maistru in njegovi slovenski vojski pomagal z živežem in predvsem z denarjem iz lenarške Hranilnice. Bil je predsednik lenarškega Narodnega sveta in ima veliko zaslug, da je Lenart po koncu prve svetovne vojne in zlomu monarhije novembra 1918 mirno prešel v slovenske roke.

Kronisti poročajo, da je bil dr. Gorišek močna gonilna sila in duša sokolskega življenja pri Sv. Lenartu in na širšem območju osrednjih Slovenskih goric. Prav v sokolski organizaciji je prišla do polne veljave njegova organizacijska sposobnost, ki je pripomogla, da se je sokolska ideja globoko ukoreninila in zaživela tudi na podeželju. Leta 1920 je Gorišku uspelo dobiti prostore nekdanje nemške šolske telovadnice pri Schulvereinu za Sokolsko društvo. Objekta se je oprijelo ime »sokolski dom«, ki je med Lenartčani znano še danes. Leta 1924 so svečano razvili sokolski prapor. Leta 1927 je za krajši čas postal telovadni vaditelj lenarških sokolov olimpijonec Leon Štukelj, ki je bil tega leta nameščen za sodnika pri lenarškem sodišču. Leta 1931 so lenarški sokoli postavili letno telovadišče in leta 1935 sodelovali na svečanosti ob posaditvi lip v spomin na ubitega

jugoslovanskega kralja Aleksandra na osrednjem lenarškem trgu. Sodobniki so Goriška ocenjevali za panslavistično usmerjenega liberalca, ki se je po ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije po šestojanuarski diktaturi kralja Aleksandra leta 1929 zavzemal za večjo avtonomijo slovenskega dela sokolske organizacije. Ob 30-letnici Sokolskega društva Sv. Lenart leta 1938 so izdali posebno *Spomenico* s kratkim pregledom zgodovine sokolstva pri Lenartu. Ko so po letu 1938 nemški nacionalisti in njihovi slovenski podporniki kurili kresove v čast Hitlerjevega rojstnega dne v mejnih predelih Slovenskih goric, so ta praznovanja najbolj motili člani Sokola. Na območje med Sladkim Vrhom in Radgono jih je poslal dr. Gorišek. Zaradi velike narodnostne odločnosti in ugleda med ljudmi je Kulturbund dr. Goriška uvrstili na seznam Nemcem sovražnih politikov

Na sokolskem zletu 12. junija 1927 na Sv. Ani je nastopil olimpijonec Leon Štukelj, ki je bil kot sodnik na Okrajnem sodišču pri Lenartu tudi voditelj lenarških sokolov (arhiv družine Gorišek)

in slovensko zavednih ljudi ter ga uvrstil na seznam za aretacijo po nemški okupaciji. Po aprilskem napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo 1941 mu je z družino uspelo pobegniti pred nacisti v Bosno in Hercegovino. Vojno je sicer preživel, a ga je v Banja Luki zadela množganska kap, po kateri si ni nikoli več opomogel. Razočaran je doživel tudi nacionalizacijo vsega premoženja pri Lenartu. Umrl je leta 1957 in je pokopan v družinski grobnici na pokopališču v Rušah.

Redki še živeči člani predvojnega Sokola pravijo, da je dr. Gorišek bil in ostaja eden od najbolj prepoznavnih in uglednih Lenartčanov, ki je bil vedrega značaja, spoštljiv sogovornik in odličen organizator. Krasil ga je odločen, preki-pevajoči temperament. Na tradicionalnih gasilskih in sokolskih veselicah je

plesal z vsako služkinjo in je tudi sicer rad pomagal manj premožnim pri premagovanju njihovih socialnih stisk.

Po letu 1945 je bil dolgo potisnjen na rob zgodovinskega in javnega spomina, a med ljudmi nikoli pozabljen. Dr. Milanu Gorišku so se pri Lenartu prvič spoštljivo poklonili leta 1995, ko so o njem pripravili strokovni simpozij v okviru Maistrovih spominskih prireditvev na Zavrhu. Spomnili so se ga tudi leta 2008, ko so pri Lenartu praznovali stoletnico ustanovitve Sokolskega društva Sv. Lenart. V njem je dr. Gorišek pustil del samega sebe in mu ostal zvest vse do smrti. Ob 120-letnici prihoda v Lenart so mu 15. novembra v okviru letošnjih, sicer že 38. Maistrovih prireditvev, odkrili spominsko ploščo. Postal je del lenarške zgodovine.

Marjan Toš

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ČZN

1. Časopis za zgodovino in narodopisje je interdisciplinarna znanstvena revija za humanistiko in družboslovje. Izdajata jo Univerza v Mariboru, Slomškov trg 15 in Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Prispevke za ČZN sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. Prispevki, ki jih objavlja ČZN, so v slovenskem jeziku, povzetki v angleškem in nemškem jeziku, sinopsi v angleškem jeziku.
4. V koliko gre za razpravo ali članek, mora prispevek obvezno vsebovati povzetek (največ 30 vrstic) in sinopsis (največ 6 vrstic).
5. Prispevek mora biti oddan v dvojni obliki: elektronski, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, in odtisnjen na papir. Obsega lahko do 60.000 znakov.
6. Za trditve in znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji prispevkov. Prispevki so lektorirani in strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.

7. **Opombe** naj bodo pisane enotno, pod črto, na dnu vsake strani. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo ustajene kratice za arhiv, nato navedemo kratiko fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšan naslov (ne letnice izdaje) in številko strani.

Prispevki drugih znanstvenih panog (torej ne zgodovinski) lahko izjemoma uporabljajo ameriški način citiranja APA (Stavbar 2006: 23) in seznam literature na koncu prispevka.

8. **Citiranje virov in literature** – če je na koncu objavljeno poglavje viri in literatura morajo biti sistematično navedeni vsi viri in literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne vire ipd. V teh sklopih je potrebno gradivo navajati v abecednem vrstnem redu.

Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številko fascikla ali škatle.

Literatura – monografije – navedemo: ime in priimek avtorja, *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj in leto izida, str. ter DOI številko (če jo vir ima).

Literatura – članek – navedemo: ime in priimek avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko pa še letnik, letnico, številko oz. datum in strani, DOI št., za zbornik, kraj in leto izida, strani ter DOI št., če jo vir ima.

9. Priloge (slikovno gradivo, fotografije, zemljevidi ...) bodo natisnjene enobarvno. Skenirane naj bodo v resoluciji 300 dpi (minimalna širina 10 cm) in shranjene v obliki tif ali jpg. Dato-teke slikovnega gradiva naj bodo poimenovane v skladu s podnapisi v besedilu (slika 1 ipd.) in priložene v tej obliki osnovni datoteki. Pri podnapisih k slikovnemu gradivu navedemo: zaporedno številko, naslov slike in vir. Naj bodo na ustreznem mestu v besedilu.
10. Vsak prispevek mora vsebovati točen naslov avtorja: ime in priimek, akademski naslov ali strokovni naziv, delovno mesto ali ustanovo zaposlitve, njen naslov in morebitni naslov elektronske pošte.
11. Za prevode povzetkov in sinopsisov v tuje jezike poskrbi uredništvo revije.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTIONS FOR ČZN (Review for History and Ethnography)

1. Časopis za zgodovino in narodopisje (Review for History and Ethnography) is an interdisciplinary review for humanistic and social sciences. It is published by the University of Maribor, Slomškov trg 15 and Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Papers should be submitted to the Editorial Board: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. The articles published in ČZN are in Slovene language, the abstracts are in English and German, the synopses in English.
4. If the contribution is a treatise or an article, then the contribution should have an abstract (of maximum 30 lines) and a synopsis (of maximum 6 lines).
5. The contributions should be submitted in electronic Windows-compatible format and printed on paper. The contributions should not exceed 60,000 characters.
6. The contributions are proofread and peer reviewed with a blind peer review procedure. The authors are responsible for the statements and the scientific correctness of their papers.
7. **Footnotes** should be written unified, under the line on the bottom of each page. In the notes abbreviations should be used and they should be, together with acronyms, explained in the chapter References. With archival sources traditional acronyms for archives, followed by the acronym of the fond or collection, call number or the folder/box number and the number of the archival unit or the name of the document should be used. In references the name of the author, logically abbreviated title (not publishing year) and page number should be cited.

The contribution from other scientific fields (not historical ones) can use the American citation APA (Stavbar 2006: 23) and the reference list at the end of the contribution.

8. **Citation of sources and references** – if there is a chapter Sources and References at the end of a contribution, all the sources and references should be cited systematically (see Footnotes). All the sources, such as archival sources, references, newspapers, oral sources, should be cited separately. Within these groups the materials should be written alphabetically.

Archival sources: the archive, the name of the fond or the collection, if necessary also the number of the folder or of the box should be cited.

References – books should be cited in the following order: Author's name and surname, *Title (and subtitle) in italics*. Publication place and publication year, pages. DOI number (if the source has one).

References – articles should be cited in the following order: Author's name and surname, title of the article. *Name of the newspaper, review or book of proceedings (in italics)*, for periodicals also volume, year, number or date and pages and DOI no.; for a book of proceedings publication place and publication year, pages. DOI no. (if the source has one).

9. Appendixes (picture materials, photographs, maps...) will be printed monochromatic. They should be scanned in the 300 dpi resolution (min. width 10 cm) and saved in the tif or jpg formats. The picture materials files should be named according to the order they appear in the text (example: slika 1 etc.) and should be added in this format to the basic file. The subtitles for the picture materials should include: consecutive numbers, picture title and source. They should also be put on the right place in the text.
10. Each contribution should have an exact author's address: name and surname, academic or professional title, working place or institution, its address and author's email address.
11. Translations of abstracts and synopses are provided by the Editorial Board.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*
Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru –
University of Maribor and Historical Society of Maribor

Sedež uredništva – *Editorial office*
Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna 10, 2000 Maribor
e-mail: vlasta.stavbar@um.si
tel. 040 261 333

Prevodi – *Translations*
Grens-tim d. o. o.

Lektoriranje – *Proofreading*
mag. Tadej Ian

Grafična priprava – *Prepress*
Katarina Visočnik

Naklada – *Circulation*
450 izvodov

Tisk – *Printed by*
Cicero, Begunje, d. o. o.

Letna naročnina za študente in posameznike –
Annual subscription price for students and individuals
21 EUR

Letna naročnina za ustanove – *Annual subscription price for institutions*
25 EUR

Cena posamezne tiskane številke – *Single print issue*
6,30 EUR

Revijo lahko naročite na sedežu Zgodovinskega društva v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
ali na sedežu uredništva (zupanur@gmail.com) – *You can subscribe*
to the review at the registered seat of the Zgodovinsko društvo v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
or at the editorial office (zupanur@gmail.com)

ISSN 0590-5966 (tisk/print)
ISSN 2712-3138 (splet/online)
Cena tiskanega izvoda: 6,30 €